

## Službene novine Kantona Sarajevo, broj 5/99

Na osnovu člana 18. tačka b. Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96 - ispravka, 3/96 - ispravka i 16/97 - Amandmani I-XIII na Ustav Kantona Sarajevo), člana 110. Zakona o prostornom uređenju ("Službeni list SRBiH", br. 9/87, 23/88, 24/89, 10/90, 14/90, 15/90 i 14/91 i "Službeni list R BiH", broj 25/94), Uputstva o jedinstvenoj metodologiji za pripremu i izradu urbanističkih planova i urbanističkih redova ("Službeni list SRBiH", broj 22/87) i člana 37. Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 7/96) Zakonodavno-pravna komisija Skupštine Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj 22. februara 1999. godine utvrdila je Prečišćeni tekst Urbanističkog plana grada Sarajeva za urbano područje Sarajevo (Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža i Vogošća) za period od 1986-2015. godine. Prečišćeni tekst Urbanističkog plana obuhvata: Urbanistički plan grada Sarajeva za urbano područje Sarajevo (Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža i Vogošća) za period od 1986. do 2015. godine ("Službene novine grada Sarajeva", broj 4/90) i Izmjene i dopune Urbanističkog plana grada Sarajeva za urbano područje Sarajevo (Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža i Vogošća) za period 1986-2015. godine ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 14/97).

### URBANISTIČKI PLAN

#### **GRADA SARAJEVA ZA URBANO PODRUČJE SARAJEVO (STARI GRAD, CENTAR, NOVO SARAJEVO, NOVI GRAD, ILIDŽA I VOGOŠĆA) ZA PERIOD OD 1986. DO 2015. GODINE PREČIŠĆENI TEKST**

#### **1. Opšti i posebni ciljevi urbanog uređenja**

Ciljevi urbanog uređenja Sarajeva u periodu do 2015. god. utvrđuju se na osnovu dugoročnih razvojnih opredjeljenja sadržanih u ranije utvrđenim razvojnim planovima grada Sarajeva, društveno prihvaćenim stavovima i ocjena i dostignutom nivou urbanog razvoja i razvijenosti, te promjenama u privrednom, društveno-političkom i prostorno-urbanističkom razvoju, nastalim kao posljedica: promjene društveno-političkog i ekonomskog sistema Bosne i Hercegovine; ratne destrukcije Sarajeva; promjene pozicije i statusa Sarajeva, i u vezi s tim nužnost definisanja njegovih potpuno novih potreba i mogućnosti, koje se u sadašnjem trenutku nameću i kao hitne.

##### 1.1. Opšti ciljevi

Opšti ciljevi urbanog razvoja na području Sarajeva proizilaze iz utvrđenih zahtjeva jedinstvenog usmjeravanja tokova urbanizacije, opredjeljenih interesom da se poboljša postojeća naseobinska struktura, urbani razvoj koncentriše na pet osnovnih urbanih područja, s tim što će se ublažiti stepen koncentracije na urbanom području Sarajeva, a pojačati na urbanim područjima opštinskih centara: Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo i da se u organizaciji i korištenju prostora uspostave skladniji funkcionalni odnosi, stabilizuju demografska kretanja i ostvare kvalitetniji i ujednačeniji uslovi življenja na ukupnom području Sarajeva.

Utvrđeni zajednički interesi urbanog razvoja usloveli su jedinstvene opšte ciljeve za urbano područje Sarajevo, Hadžići, Ilijaš, Pale, Trnovo, a to su:

- potpunije povezivanje u širu mrežu urbanih centara regije i Republike, uvažavajući zahtjeve da se urbano područje Sarajevo i dalje razvija kao nosilac i mjesto realizacije određenih aktivnosti u funkciji centra regije i Republike,
- ublažavajući prostorno-vremenske distance i prirodnih ograničenja pet osnovnih urbanih područja, njihovim potpunijim funkcionalnim povezivanjem i uspostavljanjem djelimične transformacije dosadašnje uloge urbanog područja Sarajeva, odgovarajućom preraspodjelom urbanih funkcija i smanjivanje razlika u kvalitetu življenja na ovim područjima,
- usmjeravanje razvoja osnovnih urbanih područja u funkciji zadovoljavanja potreba svog i zahtjeva i potreba gravitirajućeg stanovništva vanurbanih područja na nivou opštinskog centra,
- razvoj skladnijih odnosa u namjeni prostora zasnovanih na potpunijoj valorizaciji prirodnih i stvorenih izvora i uslova i odgovarajućih zahtjeva društveno-ekonomskog razvoja,
- usklađivanje urbanih funkcija unutar građevinskog zemljišta povoljnijim odnosom zona rada i stanovanja, ravnomjernijim razmještajem društvene, saobraćajne i komunalne infrastrukture, a uz potpunije uvažavanje optimalnih gustina naseljavanja i koeficijentata izgrađenosti,
- konstituisanje i razvoj gradskih urbanih centara kao otvorenog i dinamičnog sistema, što nalaže odgovarajuću fleksibilnost i prilagodljivost njihove fizičke strukture zahtjevima veličine i strukture potreba stanovništva, razvoja djelatnosti društvene infrastrukture i unapređenja prostorne organizacije kao faktora kvaliteta življenja,
- izgrađivanje infrastrukturnih sistema (saobraćaj, vodo- privreda, energetika i ostala komunalna infrastruktura) u funkciji jačanja opštih uslova razvoja svih djelatnosti u prostoru, kao međusobno usklađenog kompleksa velikih tehničkih, a i urbano-ekonomskih sistema,
- izdvajanje užih urbanih područja koja uslovljavaju potpuniju društvenu kontrolu i usmjerenja procesa urbanizacije,
- čuvanje i zaštita prirodnih i kulturno-historijskih vrijednosti.

## 1.2. Posebni ciljevi

Konstituisanje posebnih ciljeva uređenja urbanog područja Sarajevo polazi od zahtjeva uspješne realizacije utvrđene koncepcije razvoja sistema urbanih područja Grada, opštih ciljeva prostornog uređenja, skladnih teritorijalnih i funkcionalnih odnosa unutar urbanog područja i specifičnih zahtjeva užih prostornih cjelina, tako da su posebni ciljevi:

- Uspostaviti i razvijati aktivan društveni odnos prema demografskim kretanjima odnosno usmjeravati tokove kretanja, tako da u 2015. godini ukupno stanovništvo ne pređe broj od 527 hiljada stanovnika, što prvenstveno nalaže ublažavanje migracionih kretanja prema ovom području. Izvršiće se značajnije promjene u razmještaju stanovništva sa tendencijom smanjenja koncentracije u starim dijelovima grada i povećanja prosječne gustine stanovništva po ostalim prostornim cjelinama u funkciji poboljšanja kvaliteta življenja. Ostvariće se brži tempo zapošljavanja od intenziteta rasta ukupnog stanovništva;
- Usaglasiti veličinu i strukturu urbanog područja sa rastućim potrebama postojećih i budućih stanovnika uz očuvanje i poboljšanje kvaliteta životne sredine. Obezbijediti oko 350 m<sup>2</sup> zemljišta urbanog područja po 1 stanovniku, odnosno ukupno 17.800 ha;
- Sačuvati vrijedno poljoprivredno zemljište, posebno prve i druge agrozone, i na njemu organizirati intenzivnu proizvodnju hrane, uključujući i nekonvencionalne oblike proizvodnje, na bazi korištenja geotermalnih voda, toplih otpadnih voda industrije i drugih prirodnih i stvorenih pogodnosti;
- U okviru urbanog područja obezbijediti formiranje užih urbanih područja kao dijelova građevinskog zemljišta, koja su ili se predviđa da će biti, intenzivno korištena i kompleksno građena i na koja će se primjenjivati posebni strožiji uslovi i režimi građenja;
- Građevinskom zemljištu, pored postojećeg, namijeniti nove neophodne potrebe površine, primjenjujući prostorni standard

od oko 150 m<sup>2</sup> građevinskog zemljišta po stanovniku. Obezbiđediti takvu unutrašnju strukturu građevinskog zemljišta u kojoj će svaka od pojedinih urbanih funkcija dobiti, po veličini i prostornoj dispoziciji, odgovarajući dio;

- Zadržati sve postojeće površine urbanog zelenila u toj namjeni, a proširenja do dostizanja normativa i standarda radi poboljšanja kvaliteta života, obezbiđediti zahvatanjem novih površina uz istovremeno poboljšanje kvaliteta urbanog zelenila i obezbiđenje jedinstvenog sistema urbanog zelenila; (npr. Realizacijom programa revitalizacije zelenila grada Sarajeva za period 1993-2000. god.).

- Zaštititi područja kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa uz kontinuiranu valorizaciju i stavljanje u funkciju razvoja i prezentacije;

- Sačuvati šumsko zemljište, zaštititi šume i prvenstveno obezbiđediti poboljšanje njihovih opštedruštvenih funkcija, s tim što će se neizgrađena i nepogodna zemljišta za stanovanje pošumljavanjem pretvoriti u šumska zemljišta i na taj način obezbiđediti snažniji prodor zelenih površina u izgrađeno gradsko tkivo;

- Obezbiđediti prostor za formiranje zaštitnih zona svih izvorišta, posebno izvorišta namijenjenih snabdijevanju vodom za piće i druge namjene, zaštitnih pojaseva za uređenje vodotoka i vodnih površina u okviru turističkih i sportsko-rekreacionih područja;

- Određene površine zemljišta urbanog područja koja su od trajnog dugoročnog interesa za urbani razvoj, a za čije korištenje u planskom periodu ne postoji potreba, utvrditi kao površine rezervisane za budući - postplanski razvoj;

- Do kraja planskog perioda obezbiđediti puno zadovolje- nje stambenih potreba stanovništva, uz poboljšanje tehničkog i prostornog standarda stanovanja. Ostvariće se radikalne promjene stambenih odnosa na osnovama dejstva radikalne promjene stambenih odnosa na osnovama dejstva ekonomskih zakonitosti koje će obezbiđediti bitnu transformaciju u korištenju stambenog fonda, kroz izmijenjene vlasničke odnose i veću pojedinačnu brigu za korištenje stambenog fonda, u uslovima izgradnje stambenog fonda, prvenstveno angažovanjem ličnih sredstava, povećanim uticajem vlasnika i korisnika stanova na planiranje, programiranje i realizaciju stambene izgradnje, zadržavanjem najnužnijeg obima izgradnje stanova solidarnosti i drugim pratećim mjerama. Racionaliziraće se korištenje postojećeg stambenog fonda, obezbiđediti veći stepen redovnosti u održavanju, intenzivirati odgovarajući rekonstruktivni zahvati i time poboljšati uslovi stanovanja u starim dijelovima grada. Kroz aktivnosti na sanaciji bespravno izgrađenih područja i objekata stvaraće se uslovi za kvalitetnije uslove življenja i stanovanja, a i za odgovarajuću znatno veću participaciju vlasnika u troškovima sanacije i u naknadama za izgubljeni dobit po osnovu korištenog zemljišta. Minimalno će se angažovati nove površine za stambenu izgradnju uz racionalnije korištenje postojećih uređenih površina;

- Obezbiđediće se odgovarajuće površine za razvoj privrednih djelatnosti i tako stvoriti uslovi za podizanje novih i prestrukturiranje postojećih kapaciteta, kako bi se izmijenila privredna struktura Sarajeva kao ekološki čistog Grada, koji želi da se uključi u zajednicu zdravih gradova Evrope. Konstituisanjem industrijskih zona kao savremenih kompleksnih oblika razmještaja industrije u velikom gradu, obezbiđediće se prostorni preduslovi za unapređenje tehno-ekonomske strukture industrijske proizvodnje, kao i za unapređenje oblikovnih, estetskih, humano-ekoloških i drugih funkcija urbanog područja. Izgrađivaće se uslovi za svođenje građevinske djelatnosti na nivo i okvire primjerenije zahtjevima grada. Obezbiđediće se koncentracija građevinskih kapaciteta u odgovarajuće zone i ostvariti veći stepen njihove saobraćajne povezanosti, posebno u proizvodnji građevinskog materijala. Nastaviće se aktivnosti na dislokacijama skladišnih i magazinskih prostora i time u atraktivnim centralnim dijelovima grada stvoriti uslovi za razvoj primjerenijih komercijalnih i drugih urbanih sadržaja. Stvaraće se prostorne pretpostavke za disperzan razvoj i razmještaj kapaciteta male privrede u stambenim zonama uz odgovarajuću koncentraciju na odabranim lokalitetima;

- Stvaraće se povoljni uslovi za zadovoljavanje rastućih potreba stanovništva, za formiranje i razvoj sistema centara i njihovo skladnije oblikovanje. U tom cilju će se poboljšati dostupnost roba, usluga i informacija korisnicima i potaći proces razmjene. Obezbiđediće se kontinuitet pješačkih tokova u centrima, što će omogućiti lako snalaženje u njihovom prostoru i osjećaj sigurnosti korisnika centara. Omogućiće se identifikacija korisnika centra sa prostorom centra, da bi se smanjilo otuđenje i devijantno ponašanje korisnika i ublažio negativan uticaj anonimnosti sredine koju produkuje stihijski rast;

- Obezbiđediće se organizacija sistema gradskih centara sa posebnim naglaskom na razvoj centara u novim i perifernim

područjima grada, kako bi se povezalo gradsko tkivo u koherentnu cjelinu, a čime će se omogućiti podjednaka opremljenost centara mjesnih zajednica sadržajima za zadovoljavanje primarnih potreba, intenzivirati razvoj sekundarnih, rejonskih i lokalnih centara, odnosno omogućiti disperzija sadržaja društvene infrastrukture, olakšati decentralizacija gradskih centara i usmjeriti razvoj drugih sektora (rad, stanovanje, saobraćaj, infrastruktura);

- Intenziviraće se razvoj komercijalnih djelatnosti, naročito u naseljima deficitarnim ovim sadržajima i omogućiti razvijanje polifunkcionalnih urbanih struktura, koje će doprinijeti racionalnoj organizaciji grada. Uskladiće se razvoj društvenih djelatnosti sa potrebama i mogućnostima, uz intenzivniji razvoj djelatnosti od prioritarnog značaja za grad kao što su: nauka i informatika, zdravstvena zaštita, posebno primarna zdravstvena zaštita, dječija i socijalna zaštita. Optimalnom organizacijom funkcija centra obezbijediće se atraktivnost i kvalitet prostora centra, dobra povezanost prostora centra sa gravitacionim područjem i drugim centrima, skladan razvoj pješačkog i kolskog saobraćaja u centru, uskladiti zahtjevi djelatnosti u centru sa uslovima i mogućnostima prostora centra, obezbijediti oblikovanje i izgradnja fizičkih struktura centra u skladu sa prirodnim i stvorenim uslovima, što će omogućiti odgovarajući identitet centra i kontinuitet urbane strukture;

- Razvoj urbanog zelenila usmjeravaće se ka jačanju opštekorisnih funkcija, čime će se njegova dosadašnja uloga, prvenstveno kao estetskog i rekreativnog činioca, unapređivati ka poboljšanju kvaliteta ukupne gradske životne sredine, zadovoljenju većeg stepena odgovarajućih potreba stanovništva, posebno i domenu fizičke kulture, sporta i rekreacije i ka skladnijem oblikovanju urbanih struktura pojedinih područja i grada u cjelini. Poboljšaće se opšti nivo zadovoljenja potreba za zelenim površinama u ukupnom urbanom području grada, sa posebnim zahtjevima za poboljšanje područja vrlo oskudnih zelenilom, kroz rekonstrukciju, revitalizaciju i sanaciju tih dijelova. Realizacijom Programa revitalizacije zelenila grada Sarajeva za period 1993-2000. god. stvorit će se uslovi za izgradnju i funkcionisanje urbanog zelenila kao jedinstvenog sistema na području Sarajeva;

- Funkcionisanje i razvoj saobraćaja usmjeriće se na zadovoljavanje određenih potreba u funkciji skladnih odnosa izgradnje i razvoja Grada u cjelini, potpunijeg povezivanja urbanih centara grada i boljeg i efikasnijeg djelovanja na urbanom području Sarajeva. Dalje konstituisanje saobraćaja kao velikog organizacionog i tehnički izgrađenog sistema doprinosiće poboljšanju kvaliteta življenja stanovništva, relativnom smanjenju transportnih troškova i oblikovno skladnijim i funkcionalno povezanim urbanim sadržajima. Kao podsticajni i stabilizirajući faktor razvoja, saobraćaj će doprinositi realizaciji utvrđene demografske politike, politike ekonomskog razvoja, posebno u dijelu koji se odnosi na prostorni razmještaj privrednih kapaciteta, politike razvoja životnog standarda, zemljišne politike, a i drugih upravljačkih mehanizama Grada. Pri tome će se masovni javni prevoz putnika razvijati kao osnovni vid prevoza, individualni saobraćaj će se zadržati na približno istom nivou i poboljšaće se uslovi za pješački i biciklistički saobraćaj. Razvijaće se integralni transport u kojem će željeznica biti osnovni vid prevoza sa opredjeljenjem na njeno uključivanje u javni gradski saobraćaj, dok će se vazdušni saobraćaj osposobljavati za prihvatanje i otpremu savremenih aviona, prvenstveno radi afirmacije Sarajeva kao privrednog i turističkog centra. U razvoju saobraćaja osiguraće se poboljšanje sigurnosti, komfora, brzine prevoza, povećanje stepena ekonomičnosti u potrošnji energije i smanjivati nepovoljno dejstvo na životnu sredinu. Brže se se i efikasnije djelovati u zadovoljavanju potreba saobraćaja u mirovanju, naročito u starim i gusto izgrađenim dijelovima grada, realizacijom cjelovitih programa izgradnje odgovarajućih namjenskih objekata i površina;

- Teretni saobraćaj razvijaće se u skladu sa potrebama privrede i stanovništva, saglasno ulozi koju ima u sklopu integralnog transporta i potreba svih oblika snabdijevanja stanovništva. Kao poseban vid javnog prevoza, koristiće se žičare i liftovi, usklađeno sa njihovim osobenostima i morfološkim karakteristikama terena. Saobraćajna infrastruktura, po svim vidovima saobraćaja, planiraće se tako da obezbijedi dobru komunikaciju urbanih područja Grada unutar i između, kao i sa regijom i Republikom, kao jedinstven tehnički sistem usklađen sa cjelinom prostornog uređenja. Novo administrativno i teritorijalno ustrojstvo Države Bosne i Hercegovine sa entitetima i kantonima, kao oblicima njene teritorijalne organizacije i decentralizacije, te u vezi s tim novo administrativno i teritorijalno ustrojstvo Sarajeva, kao državnog, federalnog i kantonalnog centra, pojačat će primarne saobraćajne tokove ka Sarajevu sa juga, zapada i sjevera, dok su sa istoka ti tokovi u biti ne samo smanjeni već i izmijenjeni. Pri tom se ima u vidu nova trasa magistralnog puta od Sarajeva do Goražda, koja u cjelosti ide teritorijom Federacije i koja praktično predstavlja jedinu sigurnu vezu Sarajeva sa istočnim - federalnim dijelom Bosne i Hercegovine;

- Izgrađivaće se sistemi PTT i RTV veza u funkciji razvijenih komunikacija sa užim i širim okruženjem, tješnjeg povezivanja unutar grada i podizanja kvaliteta odnosnih usluga. Osavremenjivanjem postojećih i uvođenjem novih sadržaja stvaraće se uslovi da sistem veza postane stimulatívni faktor razvoja Grada u okviru kog bi se i pojedinačni funkcionalni informatički i namjenski sistemi ispoljavali kao činioci od širet i svestranijeg značaja;

- Obezbijediti stanovništvo i privredu dovoljnim količinama vode potrebnog kvaliteta kako bi se snabdijevanjem iz centralnog vodovodnog sistema obuhvatilo 99% stanovništva urbanog prostora uz istovremeno povećanje standarda snabdijevanja, odnosno specifične potrošnje koja će dnevno dostići 680 l po stanovniku. Optimalno koristiti sva postojeća izvorišta zajedno sa novim izvorištem Crna Rijeka u smislu minimiziranja utroška energije i potrebnog kompenziranja sezonskih varijacija podzemnih i nadzemnih tokova. Gubitke vode u distribucionom sistemu svesti sa 49, 5% isporučene vode u 1985. godini na tolerantnih 15% pri kraju planskog perioda. Učesće industrijskih potrošača u ukupnom utrošku vode sa centralnog vodovodnog sistema smanjiti sa današnjih 13, 7% na 7, 9% intenzivnijim korištenjem vlastitih zahvata, recirkulacijom, te izmjenom tehnologije proizvoda. Obuhvat centralnog kanalizacionog sistema proširiti na 99, 3% površine urbanog područja Sarajevo, izuzev urbanog područja opštine Vogošća koje se nalazi u obuhvatu jedinstvenog kanalizacionog sistema u dolini rijeke Bosne, gdje će biti obuhvaćeno 97% stanovnika. Zaštitu od voda provesti na svim površinama na kojima vode uzrokuju direktnu ili indirektnu štetu. Istovremeno obezbijediti zaštine koridore za izvedbu budućih regulacionih zahvata. Zaštita zemljišta od erozije sastoji se u prevođenju svih površina ugroženih vrlo jakom, jakom ili srednje jakom erozijom (kojih u odnosu na ukupno urbano područje ima relativno malo - 0, 8%) u površine pod slabo ili vrlo slabo izraženom erozijom. Za potrebe intenzivne poljoprivredne proizvodnje- -konvencionalnim i nekonvencionalnim metodama - provedbom istražnih radova utvrditi način i uslove obezbjeđenja potrebnih količina vode;

- Razvojem energetike obezbijediti nesmetan privredni rast uz zadovoljavanje naraslih potreba svih vidova energije, osigurati kontinuitet i sigurnost napajanja potrošača uz obavezne mjere štednje i racionalizacije proizvodnje, distribucije i potrošnje energije. Obezbijediće se ravnomjerna pokrivenost urbanog područja, posebno sistemom toplifikacije, kao najznačajnijeg potrošača energije, uz ukupno kvalitetnije rješenje sa tehničkog, ekonomskog i organizacionog stanovišta;

- Ostali komunalni, odnosno urbani sadržaji će se izgrađivati i koristiti u funkciji razvoja djelatnosti zajedničke i individualne komunalne potrošnje, a posebno javne higijene, konačne disperzije otpadaka, snabdijevanja osnovnim poljoprivrednim proizvodima putem tržnica i pijaca, pogrebne djelatnosti, na osnovama izgradnje i korištenja jedinstvene mreže grobalja i mezarja, uz prethodno definisanje statusa grobalja i mezarja nastalih na području Sarajeva kao posljedica četvorogodišnje agresije, kao i u funkciji drugih lokalnih urbanih zahtjeva;

- Zaštita, uređenje i unapređenje životne sredine ostvariva- će se kontinuirano, kroz odgovarajuća urbanistička, arhitektonska i druga rješenja u organizaciji i uređenju urbanog prostora, u provođenju mjera aktivne zaštite i saniranju izvora zagađivanja tla, vazduha i vode. Posebna pažnja će se usmjeriti na zaštitu od buke i od neplanske izgradnje;

- Obezbijediće se odgovarajuća pažnja sadržajima kultur- no-istorijskog i prirodnog nasljeđa kroz zaštitu i očuvanje, rekonstrukciju, revitalizaciju i prezentaciju objekata i prostornih cjelina sa posebnim značenjem područja Bašćaršija i Vrelo Bosne - Ilidža;

- Planskim mjerama, prvenstveno zasnovanim na sopstvenim iskustvima života u blokiranom Gradu, i novoj regulativi, obezbjedit će se optimalni prostorni uvjeti za provođenje projektno-operativnih, tehničkih i drugih mjera zaštite od elementarnih nepogoda, ratnih dejstava i tehničkih katastrofa.

U skladu sa novim administrativno-teritorijalnim ustrojstvom Sarajeva, kao državnog, federalnog i kantonalnog centra, odgovarajući prostori namijenit će se sadržajima kao što su: diplomatska i konzularna predstavništva, rezidencijalno stanovanje, privredna i druga predstavništva, sajmišta te ostali slični sadržaji.

## **2. Projekcija urbanog uređenja**

Projekcija urbanog uređenja ovog urbanog područja polazi od jedinstvene koncepcije urbanog uređenja grada Sarajeva, zasnovane na utvrđenoj politici prostornog uređenja u Prostornom planu grada Sarajeva za period od 1986. do 2000. odnosno 2015. godine, na uslovima i mogućnostima utvrđenim u Dugoročnom društvenom planu Grada, regije i Republike.

Jedinstven koncept urbanog uređenja grada ogleda se u opredjeljenju da se urbana područja (Sarajevo, Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo) tretiraju kao sistem koji će pod uticajem niza koordiniranih mjera postepeno umanjiti razlike u rastu i razvoju urbanih područja Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo u odnosu na urbano područje Sarajevo. Osnovno obilježje ovog koncepta je

transformacija urbanih područja, koja polazi od opredjeljenja da se smanji trend koncentracije stanovništva, aktivnosti i sadržaja na urbanom području Sarajevo, a u isto vrijeme ubrza rast i razvoj urbanih područja Hadžića, Ilijaša, Pala i Trnova kako bi se povećala atraktivnost tih područja, zadržalo sopstveno stanovništvo, prihvatio prirodni prirast i značajan dio mehaničkog priliva stanovništva usmjerenog na grad Sarajevo, što istovremeno obezbjeđuje smanjivanje negativnih efekata dosadašnjeg rasta Sarajeva, ispoljenih u sve većoj degradaciji životne sredine.

Modifikovani okviri i međusobno usklađeniji razvoj urbanih područja grada, prije svega demografski i privredni, opredijelili su i neophodan nivo zadovoljenja potreba u prostoru, putem različitih sadržaja i potreba za stanovanjem, radom, društvenim standardom, komunalnim opremanjem i uslugama.

Angažovanje prostora, bazirano je na racionalnom korištenju zemljišta, postojećih izgrađenih cjelina, objekata i tehničkih sistema te urbanističkih mjera zaštite.

Na angažovanje prostora i ostvarenje naprijed navedenih projekcija, u ovom planskom periodu, bitan uticaj imat će ratna destrukcija. U zavisnosti od stepena oštećenja čitavih ansambla objekata, njihove dosadašnje amortizovanosti, te planiranih namjena takvih prostora, zavisit će i njihova buduća obnova, odnosno demolicija. U svrhu stručne valorizacije takvog stanja nužno je što prije izraditi odgovarajući Elaborat o demoliciji objekata na području Sarajeva.

U zavisnosti od značaja, standarda i normativa o potrebama za prostorom, te kriterija za lociranjem i raznim specifičnostima, projekcija urbanog uređenja razrađena je i sistematizovana kroz osnovne razvojne oblasti, pri čemu se teži obezbjeđenju usklađenosti ovih sadržaja i sistema, kako unutar samog urbanog područja, tako i unutar urbanih područja grada kao cjeline.

## 2.1. Stanovništvo

Razvoj stanovništva je proces koji se odvija u međusobnoj povezanosti različitih faktora: bioloških, ekonomskih, socijalnih, kulturnih, istorijskih, prostornih i drugih. Uticaj ovih faktora je različit u prostoru i vremenu. Obilježja kretanja stanovništva nisu samo pokazatelji kvantitativnih (porast i smanjenje broja stanovnika), već i kvalitativnih promjena koje nastaju pod uticajem faktora njegovog razvoja.

Stanovništvo i njegove strukture značajno utiču na obim, strukturu i tempo odvijanja procesa proizvodnje za cjelokupnu sferu društvene reprodukcije preko svoje uloge u proizvodnji i potrošnji. Stanovništvo kao proizvođač se pojavljuje preko radnog kontingenta, tj. radne snage, a kao potrošač sa svojim vitalnim, ekonomskim, kulturnim, socijalnim i drugim obilježjima određuje ukupan obim i strukturu društvenih potreba, odnosno ukupan obim potrošnje.

Usljed ratnih okolnosti nastale su velike promjene u demografskoj slici Sarajeva kako u pogledu broja stanovnika, domaćinstava, polno-starosnoj strukturi, tako i u pogledu zaposlenosti.

Veliki broj stanovnika je napustio Grad, a oko 10.500 građana je poginulo. U toku rata bilo je i doseljavanja, što znači da bazno stanje nije ono što je bilo. Ocjenjuje se da je sredinom 1995. godine u Gradu živjelo oko 364.000 stanovnika. Odnosi su bitno izmijenjeni u demografskoj strukturi, a baza je smanjena. Ukupan broj stanovnika je manji, broj domaćinstava takođe, a u polnoj i starosnoj strukturi odnosi su bitno izmijenjeni. Naime, učešće djece i radnog kontingenta, prvenstveno mlađih ljudi, je smanjeno u ukupnom stanovništvu, dok se učešće starijeg stanovništva nije bitno promijenilo, odnosno za očekivati je da se povećalo. Nastale promjene u demografskoj strukturi se uzimaju kao orijentacione, one su velike, ali ih je teško kvantificirati bez istraživanja i popisa, a to je moguće uraditi tek onda kada se stanje stabilizira jer se u drugom slučaju ne mogu graditi dugoročnije prognoze.

Mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu, od ukupne površine 6 gradskih općina (493 km<sup>2</sup>) Federaciji je dodjelo 72, 4%, a od ukupnog broja stanovnika (454.319), po popisu 1991. godine, 97, 1%.

Prostorne mogućnosti, kao i infrastrukturni sistemi omogućavaju optimalne uvjete života za oko 527.000 stanovnika, a sve preko toga onemogućava normalno odvijanje života i rada i funkcionisanje gradskih sistema.

Ekonomske, socijalne, stambene i druge mogućnosti za određeni vremenski period su veoma ograničene. Broj zaposlenog stanovništva i u apsolutnom i u relativnom broju je znatno smanjen, industrijski i proizvodni kapaciteti su devastirani, tako da

se može očekivati da će pokretanje proizvodnje ići sporije, kako zbog nedostatka materijalnih sredstava, tako i dijelom zbog nedovoljnog broja kvalifikovane radne snage.

Očekuje se povratak stanovništva, ali pošto su mogućnosti zapošljavanja ograničene može se pretpostaviti da će i intenzitet povratka biti slabiji, te je moguće očekivati da će se ukupan planirani razvoj stanovnika revidirati na manje, ali bi to tek trebalo uraditi u narednom periodu (narednom planu), kada budu poznati egzaktni pokazatelji.

Ukoliko mehanički priliv bude izraženiji (prihvatljiv u kraćem početnom vremenskom periodu) omogućit će i normalniji prirodni priraštaj u budućnosti, te se može očekivati planirani broj stanovnika, ali u svakom slučaju u urbanom području Sarajeva, taj broj ne treba biti veći od 527.000.

To znači da svi izvedeni pokazatelji po osnovnim razvojnim oblastima ostaju.

### 2.1.1. Projekcija stanovništva urbanog područja

U projekciji stanovništva urbanog područja Sarajeva pošlo se od postavki usvojenih u Dugoročnom društvenom planu grada Sarajeva i Prostornom planu grada Sarajeva. Kod projekcija su uzimane u obzir ispoljene tendencije u razvoju stanovništva u proteklom periodu, uslovi, faktori rasta i promjene u strukturi stanovništva. Dinamika rasta stanovništva je posmatrana u korelaciji sa društveno-ekonomskim i prostornim razvojem, s obzirom da su sve promjene u broju i ekonomske karakteristike, kao i karakteristike prostora. Prostorni razmještaj stanovništva je uslovljen procesima i promjenama koje se dešavaju u društveno-ekonomskom razvoju.

Ukupan materijalni i društveni razvoj, razmještaj proizvodnih snaga u prostoru, razvoj saobraćaj, posebno razvoj naselja i mogućnosti zadovoljavanja potreba stanovnika u njima, u značajnoj mjeri utiču na porast broja i promjene u strukturi stanovništva.

Broj i struktura stanovništva takođe imaju povratan uticaj na ova kretanja, pa je projekcija prostornog uređenja usmjerena na usklađivanje materijalnog i društvenog razvoja i porasta životnog standarda stanovništva sa prostornim mogućnostima.

S obzirom na stanje, te ispoljene i očekivane tendencije, kod projekcija stanovništva do 2015. godine, pošlo se od sljedećih hipoteza:

- da će stanovništvo i dalje rasti, ali slabijim intenzitetom,
- da će se nastaviti opadanje fertiliteta, ali blažim tempom,
- da se ne očekuju značajnije promjene mortaliteta,
- da će se doseljavanje u grad Sarajevo i dalje nastaviti, ali u manjem obimu nego do sada, kao rezultat djelovanja mjera aktivne demografske politike,
- da će se nastaviti proces starenja stanovništva, što će izazvati promjene u radnom i postradnom kontingentu stanovništva, u obimu aktivnosti stanovništva, kao i promjene u strukturi i potrošnje stanovništva,
- broj domaćinstava će se povećavati, dok će se prosječna veličina domaćinstava smanjiti,
- ispoljene tendencije koncentracije stanovništva u urbano područje će se i dalje nastaviti.

Polazeći od ovih pretpostavki, na urbanom području Sarajeva će 2015. godine živjeti 527.630 stanovnika. Stopa rasta stanovništva od 1985. godine će iznositi 0,9% prosječno godišnje.

## **STANOVNIŠTVO URBANOG PODRUČJA SARAJEVA**

---

URBANO PODRUČJE	BROJ STANOVNIKA		STOPA RASTA
	1985.	2015.	1985-2015.
STARI GRAD	54.330	60.000	0, 3
CENTAR	74.350	87.200	0, 5
NOVO SARAJEVO	98.700	186.300	0, 2
NOVI GRAD	105.760	134.000	0, 8
ILIDŽA	57.730	102.830	1, 9
VOGOŠĆA	18.290	37.300	2, 4
UP SARAJEVO	409.160	527.630	0, 9

U pet urbanih područja će 2015. godine živjeti 613.100 stanovnika. Stopa rasta stanovništva od 1985. do 2015. godine će iznositi 1, 1% prosječno godišnje. Postojeće stanovništvo i njegov prirodni priraštaj, kao i prirodni priraštaj doseljenih iz 1985. godine će u ukupnom stanovništvu 2015. godine učestvovati sa 83% a mehanički priliv sa 17%.

Saglasno usvojenoj koncepciji urbanističkih planova grada predviđa se usporeniji rast stanovništva urbanog područja Sarajeva, a znatno intenzivniji rast i razvoj urbanih područja Hadžića, Ilijaša, Pala i Trnova, koja pored porasta vlastitog stanovništva imaju i znatno izražen mehanički priliv.

Mehanički priliv će i dalje biti izražen, ali pod uticajem mjera aktivne demografske politike će se značajno smanjiti (sa oko 5.000 godišnje dosljednih na oko 3.400). Potrebno je naglasiti da je uglavnom sav obim ovih migracija dosada bio orijentisan na urbano područje Sarajeva. Međutim, saglasno usvojenoj koncepciji, taj mehanički priliv u urbano područje Sarajeva će se znatno smanjiti i zadržati na oko 2.100 stanovnika prosječno godišnje. U urbano područje Hadžića će prosječno godišnje doseljavati oko 540 stanovnika, Ilijaša oko 370, Pala oko 260 i Trnova oko 150 stanovnika.

Veoma izražen mehanički priliv u proteklom periodu, uslovljen snažnim procesom deagrarizacije, s jedne, i razvojem gradske privrede, s druge strane, doveo je do niza poteškoća: do velikog broja nezaposlenih, a time i pritiska na zapošljavanje (nekvalifikovane ili polukvalifikovane radne snage), što onemogućava brži razvoj gradske privrede, do zaposjedanja kvalitetnog gradskog prostora i na njemu masovne nekontrolisane individualne stambene izgradnje, do velikog pritiska na i onako dosta skromne komunalne fondove, do velikog pritiska na ukupnu potrošnju, a posebno u domenu zadovoljavanja zajedničkih potreba itd.

Djelovanje mjera aktivne demografske politike bi u narednom periodu rezultiralo smanjenim mehaničkim prilivom u grad Sarajevo, međutim, Sarajevo će kao republički centar sa svim svojim fondovima i dalje biti područje doseljavanja, bilo trajnih, bilo povremenih. Povremena doseljavanja su uglavnom vezana za školovanje: srednje i visoko, pa je u tom smislu u narednom periodu potrebno planirati kapacitete za zadovoljavanje tih potreba.

U Sarajevu su izražene i dnevne migracije, prvenstveno zbog potreba rada, te zadovoljavanja ostalih potreba, školovanja, rekreacije i sl, tako da bi u narednom periodu trebalo približiti stanovanju radna mjesta i obezbijediti sadržaje društvene infrastrukture za zadovoljavanje potreba stanovništva kako bi se smanjili društveni i individualni troškovi.

#### 2.1.2. Osnovne strukture ukupnog stanovništva

Polna i starosna struktura stanovništva su rezultat kretanja stanovništva u dužem vremenskom periodu i u njima su sadržane razvojne tendencije svih komponenti ukupnog kretanja stanovništva: natalitet-fertiliteta, mortaliteta i migracije.



Starosna struktura stanovništva pokazuje potencijalnu vitalnost i biodinamiku stanovništva, a kada se posmatra uporedo sa polnom strukturom predstavlja osnovu za opštu dijagnozu biološke reprodukcije stanovništva. Iz tih elemenata se vide prošlost i sadašnjost, te naziru buduća kretanja stanovništva. Za potrebe urbanističkog planiranja je veoma značajna starosna i polna struktura stanovništva.

Očekuje se da će u urbanom području Sarajevo 2015. godine biti nešto više ženskih nego muških stanovnika odnosno koeficijent feminiteta će biti 1030.

Starosna struktura stanovništva urbanog područja Sarajeva po petogodišnjim grupama 1985. i 2015. data je u narednoj tabeli:

#### STAROSNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA URBANOG PODRUČJA SARAJEVA 1985. I 2015.

Na urbanom području Sarajeva u periodu do 2015. godine se relativno smanjuje učešće mladih starosnih grupa stanovništva, a povećava učešće starijeg i starog stanovništva preko 65 godina. Učešće ovih starosnih grupacija se vidi iz naredne tabele:

#### STRUKTURA STAROSNIH KONTINGENATA STANOVNIŠTVA URBANOG PODRUČJA SARAJEVA

URBANO PODRUČJE	STAROSNI KONTINGENTI U %			UKUPNO
	0-19	20-64	65	
STARI GRAD	27, 1	61, 6	11, 3	100, 0
CENTAR	27, 0	60, 3	12, 7	100, 0
NOVO SARAJEVO	27, 3	60, 8	11, 9	100, 0
NOVI GRAD	27, 5	61, 0	11, 5	100, 0
ILIDŽA	27, 3	61, 6	11, 2	100, 0
VOGOŠĆA	26, 0	64, 0	10, 0	100, 0

Starosna grupa od 0-19 godina, odnosno predradni kontingent će predstavljati skoro jednu trećinu stanovništva, dok će stanovništvo od 2-65 godina strositi, radni kontingent, učestvovati sa 61, 2%, a stanovništvo preko 65 godina postradni kontingent sa 11, 6% u ukupnom stanovništvu.

Može se reći da polno starosna struktura osigurava normalnu reprodukciju i priliv radno sposobnog stanovništva.

Sa aspekta društveno-ekonomskog, socijalnog i prostornog razvoja Sarajeva i u tom smislu strukturiranja urbanih funkcija, od posebne važnosti je ocjena kretanja pojedinih starosnih kategorija stanovništva, posebno kontingenata prema školskom uzrastu i starog stanovništva. U periodu do 2015. godine u urbanom području Sarajeva se očekuje relativno smanjivanje mladih dobnih kategorija stanovništva, dok će stanovništvo starije od 65 godina povećati učešće u ukupnom stanovništvu, što će izazvati promjene u strukturi potrošnje i iziskivati posebne mjere socijalne i ekonomske politike, kako bi se obezbijedio razvoj odgovarajućih institucija i značajno unaprijedila briga o ostarjelom stanovništvu.

Predškolski kontingent će učestvovati sa 10% u ukupnom stanovništvu, školo-obavezni sa 10, 8% i srednjoškolski sa 6, 3%, a studentski sa 6, 6%.

#### 2.1.3. Zaposlenost

Ukupan broj zaposlenih u društvenom sektoru povećaće se sa 174 hiljade u 1985. godini na 253 hiljade u 2015. godini. Tako će zaposelnost u periodu od 1986. do 2015. godine rasti po stopi od 1, 3% prosječno godišnje.

Najveći broj lica koja traže zaposlenje na području šest opština Grada, zapošljavaće se u društvenom sektoru.

Ovaj rast zaposlenosti uticaće na povećanje stepena zaposlenosti stanovništva sa 41, 7% u 1985. godini na 47% u 2015. godini.

Istovremeno, urbano područje Sarajevo imaće stopu rasta zaposlenosti od 1, 2% prosječno godišnje. Stepenn zaposlenosti stanovništva urbanog područja Sarajeva povećaće se sa 43, 3% na 47, 9%.

Posmatrano po sektorima privređivanja, intenzivniju stopu zapošljavanja u cijelom periodu ima tercijar 1, 7% prije svega kroz dalji razvoj ugostiteljstva, turističkih i drugih uslužnih djelatnosti na osnovu komparativnih prednosti i već usmjerenih investicionih sredstava u ove djelatnosti.

To će usloviti i promjene u zaposlenosti po sektorima privređivanja. Tako će sekundarni sektor smanjiti svoje učešće sa 41, 7% u 1985. godini na 35, 5% u 2015. godini. Učešće primarnog sektora će se neznatno povećati sa 0, 5% na 0, 6%. Tercijarni sektor privrede imaće dominantno učešće 42, 6% (37, 7% u 1985. godini), što pokazuje da su ove opštine ušle u višu fazu razvoja koja vodi ka sve izrazitijem učešću ovog sektora privređivanja.

#### 2.1.4. Urbanizacija i deagrarizacija

Snažan proces deagrarizacije i razvoj gradske privrede uslovio je visoku koncentraciju stanovništva u urbanom području Sarajeva.

### STEPEN URBANIZACIJE URBANOG PODRUČJA SARAJEVA 1985. I 2015. GODINE

URBANO PODRUČJE	1985.			2015.		
	Broj stanovnika		Stepen	Broj stanovnika		Stepen
	Opština	Urb. pod.	Urba- niz. (%)	Opština	Urb. pod.	Urba- niz.
STARI GRAD	56. 600	54. 330	97, 0	63. 350	60. 00	94, 7
CENTAR	75.460	74.350	98, 5	88.080	87.200	99, 0
NOVO SARAJEVO	99.050	98.700	99, 6	106.360	106.300	99, 9
NOVI GRAD	106.090	105.760	99, 7	134.000	134.000	100, 0
ILIDŽA	60.490	57.730	95, 4	107.030	102.830	96, 1
VOGOŠĆA	20.140	18.290	90, 8	39.180	37.300	95, 2
UP SARAJEVO	417.830	409.160	97, 9	538.000	527.630	98, 1

Stepenn urbanizacije iz 1985. godine iznosi 97, 9%, a 2015. godine će se povećati pod uticajem dalje tendencije koncentracije stanovništva u urbano područje Sarajeva na 98, 1%.

#### 2.1.5. Domaćinstva

Opšta karakteristika ispoljenih tendencija u pogledu broja i veličine domaćinstava je da se broj domaćinstava povećavao, a prosječna veličina domaćinstva smanjivala. Broj domaćinstava na urbanom području Sarajeva će brže rasti i u apsolutnom i u relativnom izrazu od broja stanovnika, što je posljedica transformacije domaćinstava od većih u manja porodična domaćinstva, kao prateća pojava opšteg društveno-ekonomskog razvoja. Očekivane promjene u ukupnom broju domaćinstava i njihovoj veličini biće od posebnog značaja za buduće planiranje stambene izgradnje, veličine stambenih jedinica, proizvodnje i potrošnje roba koje se koriste u domaćinstvu i sl.

URBANO PODRUČJE	Broj domaćinstava		Stopa rasta 1985-2015.	Prosječna vel. dom. 2015.	
	1985.	2015.			
STARI GRAD	17.580	20.630		0, 5	2, 9
CENTAR	25.900	30.650	0, 6	2, 8	
NOVO SARAJEVO	32.900	36.430	0, 4	2, 9	
NOVI GRAD	32.740	42.940	0, 9	3, 1	
ILIDŽA	17.280	32.600	2, 1	3, 2	
VOGOŠĆA	5.460	11.870	2, 6	3, 1	
UP SARAJEVO	131.860	175.120	1, 0	3, 0	

U urbanom području Sarajeva će živjeti 175.120 domaćinstava, a stopa rasta domaćinstava od 1985. do 2015. godine će iznositi 1% prosječno godišnje. Prosječna veličina domaćinstva će iznositi 3 člana.

#### 2.1.6. Gustine naseljenosti

Planiranje gustine naseljenosti urbanističkih cjelina i njihovo stepenovanje, izvršeno je u skladu sa sistemima izgradnje stambenih zona, a to su:

- individualna izgradnja sa gustinom naseljenosti od 40-120 st/ha.
- mješovita izgradnja sa gustinom naseljenosti od 120-220 st/ha.
- kolektivna izgradnja sa gustinom naseljenosti od 220-400 st/ha.

U planiranim gustinama naseljenosti, u različitom obimu učestvuju i postojeće gustine naseljenosti. Planiranjem ukupne buduće stambene izgradnje i njenim prostornim razmještajem postignuta je ujednačenost gustina naseljenosti u pojedinim sistemima stanovanja. Tako su u individualnom stanovanju, u odnosu na postojeće stanje, povećane gustine naseljenosti, postignuto je i mnogo veće učešće srednjih gustina naseljenosti i planirane niže gustine naseljenosti u kolektivnom stanovanju. U ovom sistemu izgradnje pojavljuju se i ekstremne vrijednosti (preko 400 st/ha), koje će se, u budućnosti, smanjivati zbog starenja novih naselja i njihovog prirodnog raseljavanja.

## 2.2. Namjena površina

### 2.2.1. Urbano područje

Urbano područje Sarajeva karakteriše poligonalan, približno koncentričan oblik sa prosječnim prečnikom od oko 15 km.

Osnovni dio korpusa urbanog područja čine Sarajevsko polje sa obodom na zapadu i dolina rijeke Miljacke sa sjevernim i južnim padinama kod Kozje ćuprije, odnosno utoka potoka Lapišnica na istoku. Ovome se pridružuju preostali, manji dijelovi urbanog područja, dolina rijeke Bosne od Reljeva do Semizovca, sa jedne, i dolina potoka Sušica od Betanije, uzvodno do Kobilje glave i dalje nizvodno dolina rijeke Vogošće i njenih pritoka od Kobilje glave do Semizovca, sa druge strane. Time su u urbano područje uključena i brdovita zemljišta brda Orlić i Žuč. Konačno, prema zapadu urbano područje se produžava od Šaminog gaja.

Ukupna površina urbanog područja Sarajeva iznosi oko 17.800 ha, što u odnosu na planirani broj od oko 527.000 stanovnika u 2015. godini daje specifičnu površinu od oko 340 m<sup>2</sup> po stanovniku.

Struktura površina urbanog područja po osnovnim namjenama, odnosno korištenju prostora je slijedeća:

NAMJENA	POVRŠINA		
	ha	m <sup>2</sup> /stan.	%
GRAĐEVINSKO ZEMLJIŠTE	8.862, 2	168, 00	49, 91
POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE	5.253, 8	99, 57	29, 59
ŠUME I ŠUMSKO ZEMLJIŠTE	2.321, 5	44, 00	13, 07
VODNE POVRŠINE	420, 1	7, 96	2, 37
ZAŠTIĆENE POVRŠINE	(1.370, 4)	(26, 14)	-
POVRŠINE POSEBNE NAMJENE	897, 7	17, 01	5, 00
REZERVISANE POVRŠINE	(217, 4)	(4, 12)	
SVEGA	17.755, 3	336, 51	100, 00

Zaštićene i rezervisane površine, za koje su angažovane veličine urbanog područja date u zagradama ( ), ne ulaze zasebno u dati bilans površina, s obzirom da je njihova osnovna namjena, odnosno korištenje, u planskom periodu, jedna od bilansiranih namjena zemljišta (izuzev građevinskog zemljišta i zemljišta posebne namjene).

## 2.2.2. Uže urbano područje

U cilju ostvarivanja potpunije društvene kontrole i usmjeravanja procesa urbane izgradnje, podređeni centralni dijelovi urbanog područja, odnosno građevinskog zemljišta u njegovom okviru, koji su ili se planom predvića da će biti intenzivno korišteni i kompleksno građeni, su izdvojeni u područja na koja će se primjenjivati posebni strožiji uslovi, odnosno režimi građenja.

Saglasno tome, u okviru urbanog područja, kao uže urbano područje, izdvojeni su:

- Područje koje obuhvata centralni dio kontinuiranog gradskog područja od Bačaršije na istoku, obuhvatajući i područja starih gradskih mahala, te ravničarskih dijelova doline rijeke Miljacke i njenih pritoka Koševskog i Sušica potoka, prema zapadu. Na ulazu u Sarajevsko polje ovo područje se proširuje, obuhvatajući naselje Dobrinja na jugu i željezničku prugu Sarajevo-Kardeljevo na sjeveru, te centralne dijelove naselja Ilidža, do rijeke Željeznice, na zapadu. Ovaj dio užeg urbanog područja obuhvata oko 2.000 ha i oko 266.400 stanovnika (133, 2 st/ha);

- Područje koje obuhvata centralni dio naselja Vogošća, od industrijske zone "UNIS-a" na istoku i nizvodno između rijeke Vogošće, odnosno planirane obilazne saobraćajnice i željezničke pruge na jugu, te urbanističkih cjelina Rosulje I, Tom Mendeš,

Centar I i Solaris-kolektivni dio na sjeveru, do njihovog spajanja na zapadu. Površina ovog dijela užeg urbanog područja obuhvata oko 111, 5 ha i oko 15.170 stanovnika (136, 1 st/ha).

- Područje koje obuhvata centralni dio naselja Hrasnica, od industrijske zone "Famos-a" na istoku, te prema zapadu, između potoka VečERICA na jugu i postojeće Tvorničke ulice na sjeveru, do naselja Kovači na zapadu. Površina ovog dijela užeg urbanog područja iznosi oko 50 ha i obuhvata oko 9.700 stanovnika (104, 0 st/ha).

Ukupno uzevši, sva tri dijela užeg urbanog područja obuhvataju oko 2.161, 5 ha građevinskog zemljišta, odnosno oko 12, 2% površina urbanog područja, na kome bi 2015. godine živjelo oko 292.270, odnosno oko 55, 5% ukupnog broja stanovnika urbanog područja.

Struktura pojedinih dijelova i užeg urbanog područja u cjelini, po osnovnim pretežnim namjenama je kako slijedi:

Pod ostalo podrazumijeva se primarna saobraćajna, vodna, energetska i komunalna infrastruktura.

### 2.2.3. Građevinsko zemljište

Građevinsko zemljište u okviru urbanog područja, po svom obliku, zadržava, generalno uzevši, iste karakteristike kao i samo urbano područje, s tim što je njegova ukupna površina približno upola manja. Ovo umanjeno građevinskog zemljišta, u odnosu na urbano područje, ostvaruje se, po pravilu, stvaranjem pojasa poljoprivrednog i šumskog zemljišta između njihovih granica, što je uslovljeno spuštanjem građevinskog zemljišta na niže nadmorske visine i zemljišta manjeg nagiba, s jedne, kao i potrebom da se oko građevinskog zemljišta obezbijede potrebne neizgrađene površine u funkciji zaštitnog pojasa, s druge strane. Povlačenje granica građevinskog zemljišta od granica urbanog područja je najizrazitije, odnosno najveće u područjima Miljevića-Lukavica-Toplik, na jugoistočnoj strani i Gladnog polja na zapadnoj strani urbanog područja.

Pored toga, iz građevinskog zemljišta su isključeni kompleksi poljoprivrednog zemljišta brdovitog područja Orlić - Žuč, kao i područja vrijednog poljoprivrednog zemljišta Butila-Azići i Butmir, odnosno Iliđanskog polja od Vrela Bosne do Vojkovića, koje je istovremeno i vodozaštitno područje.

Konačno, planom predložena građevinska zemljišta karakteriše i činjenica da su, odvojeno od prethodno opisanog njegovog osnovnog korpusa, kao građevinska zemljišta utvrđene i pojedinačne izdvojene enklave zemljišta: naselja Radava, naselja, odnosno kompleksa bolnice Kasindol, naselja Dobroševići, Rogačići i Semizovac, kao i industrijska zona Keramičarsko-opekarskog kombinata u Gladnom polju, te groblju u Vlakovu i Topliku.

Ukupno građevinska zemljišta obuhvataju 8.862, 2 ha, odnosno 168, 0 m<sup>2</sup> po stanovniku. Struktura površina građevinskog zemljišta, odnosno specifične površine po stanovniku i učešće pojedinih urbanih namjena, odnosno korištenja zemljišta su kako slijedi:

NAMJENA	POVRŠINA		
	ha	m <sup>2</sup> /stan.	%
ZONA STANOVANJA	4.305, 3	81, 60	48, 58
ZONA RADA	794, 9	15, 07	8, 97
POSLOVNE ZONE	272, 8	5, 18	3, 08
ZONE REKREACIJE	2.067, 0	39, 18	23, 32
SAOBRAĆAJNE POVRŠINE	1.084, 4	20, 55	12, 24
OSTALE POVRŠINE	337, 8	6, 42	3, 81
SVEGA:	8.862, 2	168, 00	100, 00

Poslovne zone su iskazane bez društvene infrastrukture na nivou mjesne zajednice, a saobraćajne površine nisu obuhvatile tercijarne, naseljske saobraćajnice, ni površine za mirujući saobraćaj.

Iskazana preko čistih djelatnosti, a ne prostorno-funkcionalnih zona pretežnog korištenja, ova struktura je sljedeća:

DJELATNOST	POVRŠINA		
	ha	m2/stan	%
Stanovanje	4.127, 9	78, 23	46, 58
Rad	753, 8	14, 29	8, 51
Centri	472, 1	8, 95	5, 33
Rekreacija	2.036, 8	38, 62	22, 98
Saobraćaj	1.133, 8	21, 49	12, 79
Ostalo	337, 8	6, 42	3, 81
SVEGA:	8.862, 2	168, 00	100, 00

#### 2.2.4. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredno zemljište kao ograničen i praktično neobnovljen prirodni resurs, za urbano područje Sarajeva ima izuzetan značaj, zbog poremećenih odnosa prirodne ravnoteže i velikih potreba Grada za poljoprivrednim proizvodima.

Vrednovanje poljoprivrednog zemljišta nalaže savremen pristup određenja njegovih osnovnih funkcija i namjena. U tom cilju je izvršeno bonitiranje poljoprivrednog zemljišta, odnosno izrada karte njegove upotrebne vrijednosti, koja je dala elemente za utvrđivanje optimalnih proizvodnih mogućnosti, kao i neophodne mjere uređenja i zaštite. Na osnovu pedoloških, topografskih, mikroklimatskih, hidroloških i drugih svojstava, poljoprivredna zemljišta su rangirana u osam kategorija, koje su sažete u dvije osnovne grupe:

zemljišta namijenjena isključivo poljoprivrednoj proizvodnji (od I-VI kategorije - zemljišta koja se štite po Zakonu o zaštiti poljoprivrednog zemljišta) i s obzirom na svojstva, pogodna su za najširi dijapazon proizvodnje oraničnih kultura.

zemljišta koja se mogu koristiti i u druge svrhe (od V-VIII kategorije).

Uporedni pregled poljoprivrednih površina na početku i na kraju planskog perioda, upućuje na slijedeće veličine i odnose:

Pravci i opredjeljenja razvoja i širenja urbanog područja 2015. godine angažovali su za druge namjene (zone stanovanja, rada, infrastrukturne sisteme itd.) najkvalitetnije poljoprivredno zemljište, što je uslovalo smanjenje površina poljoprivrednog zemljišta sa 10.126, 5 ha 1985. godine na 5.253, 8 ha 2015. godine (za 48%).

Koncentracija disperznog stanovanja i napuštanje nekih ranije utvrđenih zona rada omogućuju prevođenje dijela odnosnih površina u poljoprivredne površine.

Angažovanje poljoprivrednih površina u nepoljoprivredne svrhe nalaže obeštećenje vrijednosti poljoprivrednog zemljišta

shodno njegovom kvalitetu - kategoriji. Po ovom osnovu formirana sredstva će se upotrijebiti za unapređenje zemljišnog fonda, iz kojeg će se na odgovarajući način korigovati poremećaji bilansa proizvodnje hrane prevođenjem lošijih kategorija u bolje.

Površinu od 5.253, 8 ha poljoprivrednog zemljišta čini 4.587, 6 ha ili 87% poljoprivrednog zemljišta od I-IV kategorije, a 666, 2 ha ili 13% poljoprivrednog zemljišta od V-VIII kategorije. Iz prve grupe zemljišta zastupljene su sve kategorije, a iz druge, zemljišta V i VI kategorije. Pedološka svojstva zemljišta uz druge odlike reljefa, razvijenosti infrastrukture, vodni režim, mogućnost upotrebe mehanizacije, blizina tržišta i sl. daju novi kvalitet i omogućavaju formiranje većih, ekonomski povoljnih zona. Ovako se utvrđuje prostorna organizacija poljoprivrednog zemljišta i organizovanje proizvodnje na osnovu svojstava i potencijala zemljišta organizovanog u četiri agrozone. Zastupljenost i odnos prema agrozonama na urbanom području Sarajeva vidi se iz slijedeće tabele:

Agrozona I je zona intenzivne poljoprivrede i predstavlja ravnice u riječnim dolinama sa mogućnostima potpunog uređenja poljoprivrednog zemljišta, uključujući izgradnju irigacionog sistema na cijeloj površini. Sa takvim tehničkim mjerama, i uz odgovarajuće agrotehničke i biotehničke zahvate, produktivnost zemljišta se znatno povećava. Površina ove zone na urbanom području Sarajeva iznosi 2.044, 4 ha i najveće površine registrovane su u opštinama Ilidža i Novi grad (2.038, 1 ha), a neznatna površina u opštini Vogošća (6, 3 ha). Struktura programirane proizvodnje u ovoj zoni usmjerena je kako u društveni tako i u individualni posjed. Strukturu proizvodnje u društvenom sektoru čini mlijeko (6.000 krava), krompir, mahunjače, meso, a u privatnom sektoru, pored pomenutih i povrće i kukuruz za stočnu i ljudsku hranu.

Agrozona II je zona poluintenzivne proizvodnje, pretežno suhog ratarenja i voćarenja, koja je na površini od 74, 0 ha registrovana u opštinama Ilidža i Vogošća. S obzirom da je zemljište i ove zone vrlo kvalitetno i podesno za poljoprivrednu proizvodnju, to i njega treba sačuvati samo za proizvodnju hrane. Društveni posjed u ovoj zoni je beznačajan. Prirodni uslovi i blizina tržišta favoriziraju proizvodnju na dominantno individualnom posjedu, sa strukturom proizvodnje - mlijeko, krompir, mahunjače, voće, meso.

Agrozona III površine 2.972, 0 ha registrovana je u svim opštinama, a najviše u opštinama Novi grad, Ilidža i Vogošća.

To je zona suhog ratarenja, pretežno namijenjena kulturnim travnjacima na kojima se proizvodi krma. Zbog nagiba terena (8-250) nepodesna je za trajne oranice, pa se terasiranjem treba zaštititi od erozije. Pored kulturnih i prirodnih travnjaka ona je namijenjena za proizvodnju voća. Predstavlja kooperantski oblik proizvodnje oslonjen na društveni sektor. Struktura proizvodnje bila bi krmno bilje, žitarice, krompir, povrće, voćnjaci, ljeko- vito i aromatizirano bilje.

Agrozona IV, površine 163, 4 ha, javlja se u opštinama Novi grad, Ilidža i Vogošća. To je zona pašnjaka nepodesnih za obradu (nagib preko 25o) i sa mogućnošću djelimičnog korištenja za livade, žitarice i krtolasto bilje.

Deficitarni prehrambeni proizvodi, koje lokalna poljoprivreda ne može obezbijediti (šećer, jestiva ulja, ribe i sl.) treba da se nadoknade razvojem drugih djelatnosti za proizvodnju na području Grada i organizovanjem proizvodnje u odabranim područjima.

Budući da konvencionalna proizvodnja hrane ne može da zadovolji sve potrebe stanovnika za prehrambenim proizvodima (ograničen zemljišni prostor, povećanje potreba za hranom, neefikasna iskorištenost raspoloživih resursa), rješenje treba potražiti u mogućnostima razvoja nekonvencionalne proizvodnje hrane.

Razvoju ovog vida proizvodnje hrane na urbanom području Sarajeva naročito pogoduje mogućnost korištenja geotermalnih voda i otpadnih toplih voda i para industrije (Novo Sarajevo, Novi grad, Ilidža, Vogošća), kojima se može nadoknaditi jedan od limitirajućih prirodnih faktora za poljoprivrednu proizvodnju - sunčeva toplotna energija, koja na ovom području ograničava vegetacioni period od cca 150 dana.

Na ekonomično višenamjensko korištenje geotermalnih voda reflektuju nove djelatnosti za proizvodnju hrane, koje bi u bliskoj budućnosti osigurale obilje hrane za sadašnje i buduće stanovništvo. Na toj osnovi planira se izgradnja Pilot postrojenja (površina oko 2 ha), čiji bi osnovni ciljevi bili provjeravanje i ovladavanje savremenim, odabranim procesima proizvodnje hrane u kontrolisanim uslovima, zasnovanim na kaskadnom korištenju geotermalne energije i kompjuterskom upravljanju, istraživanje novih postupaka zasnovanih na biotehničkoj preradi otpadnih voda i minerala, te ovladavanje tehnika

mikropropagacije biljaka.

Izgradnja Pilot postrojenja bila bi prva etapa realizacije budućeg Centra biotehničkih nauka na Butmiru (površine oko 12, 3 ha), kao mjesec sticanja novih znanja (nastavno-ogledne površine), obuke studenata i kadrova (Biotehnički fakultet), a i komercijalne proizvodnje hrane (staklenici, plastenici, akvakulture, gljivarnica itd.). Budući da je kultura ishrane zanemarena u dosadašnjem razvoju (snažan uticaj sredstava mas-medija, trgovinske reklame), Centar biotehničkih nauka, pored razvoja novih proizvodnja, preuzeće i dio vaspitanja i obrazovanja potrošača u izboru vrsta i načina konzumiranja hrane.

Na urbanom području Sarajeva, u zaštitnim zonama (I i II zona) izvorišta vode za piće, izdvojene su površine poljoprivrednog zemljišta, na kojima, pod određenim uslovima postoji mogućnost razvoja proizvodnje hrane, primjenom savremenih oblika proizvodnje. Takve površine izdvojene su u I i II zaštitnoj zoni planinskih izvorišta vode za piće sarajevskog vodovodnog sistema Kovačići i Tilava (36, 6 ha), a daleko veća i interesantnija je površina u zaštitnom području izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju na površini od 767 ha. Na zemljištu u granicama posmatranja organizovaće se proizvodnja određenih vrsta hrane, koje ne ugrožavaju količinu ni kvalitet voda, a povećavaju ekonomičnost i efikasnost korištenja prostora. U tom prostoru mogu se proizvoditi ugljikohidratne biljke namijenjene ljudskoj ishrani (krompir iz rasada, kukuruz šećerac kao povrće) ili leguminozne travne smjese za proizvodnju mlijeka i mesa (bez upotrebe mineralnih đubriva, pesticida), kao i neke vrste povrća.

Potrebno je napomenuti, imajući u vidu veličinu i značaj izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju u snabdijevanju Grada pitkom vodom, neophodnost provođenja odgovarajućih istražnih radova kao potvrde nemogućnosti javljanja negativnih uticaja na kvalitet vode za piće u prostoru zaštitnih voda.

Sve ostale površine poljoprivrednog zemljišta, koje nisu uključene u jedan od naprijed pomenutih vidova poljoprivredne proizvodnje, mogu se podijeliti u dvije osnovne grupe - zemljište agroekonomski visoko produktivnog korištenja (agrozona I i II površine 547, 6 ha) i zemljište agroekonomski prosječno produktivnog korištenja (agrozona III i IV površine 3.157, 4 ha), te proizvodnju na njima bazirati u skladu sa utvrđenim agroekonomskim potencijalima (agrozone).

Namjena i odnos površina poljoprivrednog zemljišta po agrozonama vidi se iz slijedeće tabele:

POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE	AGROZONE				
	I	II	III	IV	UKUPNO
Površine nekonvencionalne poljop. proizvodnje (nove biotehnologije)	857, 6	-	-	-	857, 6
Poljoprivredno zemljište sa poseb. režimom korištenja (zaštitna zona iz. v.)	767, 0	-	36, 6	-	803, 6
Zemljište agroekonomski visokoproduktivnog korištenja	419, 8	74, 0	-	-	493, 8
Zemljište agroekonomski prosječno produkt. korišt.	-	-	2.935, 4	163, 4	3.098, 8
UKUPNO:	2.044, 4	74, 0	2.972, 0	163, 4	5.253, 8

Svi podaci naprijed dati za površine i namjene prema grupama, odnosno kategorijama poljoprivrednog zemljišta, bitće korigovani u skladu sa novonastalim okolnostima. Doći će do promjene namjene ovih površina na štetu poljoprivrednog zemljišta, jer će se u ovom planskom periodu npr. promijeniti status individualne stambene izgradnje na prigradskim područjima, u znatnom obimu sanirati bespravna izgradnja, realizirati inicijativa o proglašenju Spomen park-šume "Žuč", u značajnom obliku eksploatisati šljunak iz rijeke Željeznice, izgraditi objekti za potrebe sporta i rekreacije i preduzeti druge slične aktivnosti.

#### 2.2.5. Šume i šumska zemljišta



Šume i šumska zemljišta su izuzetno značajan i teško obnovljiv prirodni resurs koji sa ostalim prirodnim sistemom čini važnu komponentu namjene prostora. U uslovima urbanih koncentracija, šumska vegetacija predstavlja jedan od osnovnih elemenata zaštite čovjekove sredine.

Na osnovu prirodnih istraživanja, utvrđene površine šuma i šumskog zemljišta od 2.745, 4 ha na urbanom području zonirane su tri grupe, na osnovu funkcije koju treba da ostvaruju:

- šumske površine kao gradske park-šume ukupne površine 806, 4 ha (Sedrenik, Hum, Mojmiilo i Žuč) izuzetno su značajni rekreacioni parkovi šumskog tipa, s tim što Park-šuma "Žuč" ima i spomenički karakter,
- zaštićene šume, površine 5, 5 ha (grupacije sekvoja "sedam šuma"), su površine koje u vegetacijskom smislu predstavljaju vrijednost, te u cilju očuvanja i unapređenja tih vrijednosti utvrđuje se strogi režim zaštite samo sa sanitarno-higijenskim intervencijama,
- zaštitne šume površine 2.496, 6 ha, prema preovlađujućoj funkciji koju imaju dijele se na:
  - zaštitne šume zbog specifičnih orografsko-edafskih uslova, površine 822, 0 ha, izdvojena na osnovu stepena ograničenja uslovljenih nagibom, stjenovitošću, skeletnošću, dubinom tla. Zaštitna uloga im je izuzetno velika i zbog svih specifičnosti primjenjivaće se samo sanitarne mjere zaštite, a uzgojnim mjerama sprečavaće se pojave erozije i klizišta,
  - zaštitne šume u granici zaštitne zone izvorišta vode za piće (površine 59, 2 ha, u I i II zaštitnoj zoni), za koje se sa aspekta zaštite i uređenja dozvoljavaju samo sanitarno uzgojni radovi na način kojim se neće ugroziti kvalitet vode za piće,
  - zaštitne šume u granici rekreacionih područja, površine 25, 0 ha, su šume kod kojih će se uređivanje vršiti na sanitarno-uzgojni način sa otvorenošću sklopa prema rekreaciono-turističkim funkcijama,
  - ostale zaštitne šume urbanog područja (površine 1.590, 3 ha) su površine koje imaju značajnu ulogu u pejzažnom oblikovanju urbane sredine. Predstavljaju i biološku vezu sa sistemom vanurbanog zelenila. Uređivanje i unapređivanje šumskih sistema, vršiće se na način sanitarno-uzgojnih radova, a na osnovu studije potencijalne vegetacije.

Uporedni pregled šumskih površina na početku i na kraju planskog perioda dat je u slijedećoj tabeli:

Razlika u površini šuma i šumskog zemljišta 2015. godine od 1025 ha ili 4% u odnosu na utvrđenu površinu 1985. godine, rezultat je angažovanja tih površina u granici građevinskog zemljišta, za druge namjene (stanovanje, urbano zelenilo).

Navedena površina od 2.745, 4 ha obuhvata šume i šumska zemljišta u društvenoj svojini (635, 0 ha ili 23%), kao i šume u privatnom vlasništvu i vlasništvu drugih subjekata (2.110, 4 ha ili 77%).

Na urbanom području Sarajevo, šumske površine u društvenoj svojini pripadaju "Bistričkom" šumsko-privrednom području, koje samo dijelovima gospodarskih jedinica "Vogošća Bulozi", "Kasindolska rijeka" i "Trebević" ulaze u granicu pos- matranja. Sadašnja struktura i kvalitet šuma ne daje im karakter ekonomskih šuma (dominiraju izdanačke šume, a kulture i visoke šume su manje zastupljene). Predložena namjena šuma i šumskog zemljišta na urbanom području Sarajevo zahtijeva i izmjene u dosadašnjem načinu gazdovanja, a uređivanje i unapređivanje šumskih sistema vršiće se u pravcu obezbjeđenja namjena i funkcija koje treba da zadovolje.

Namjena i površina šuma i šumskog zemljišta u društvenoj svojini vidi se iz slijedeće tabele:

Definisane površine šuma i šumskog zemljišta na urbanom području Sarajeva se neznatno povećavaju i to na mjestima gdje poljoprivredno zemljište, zbog svog kvaliteta (pedoloških svojstava), položaja (izražen nagib) i površina nije interesantno za razvoj nekog od oblika poljoprivredne proizvodnje. To su veće ili manje površine, koridori ili prodori (površine 150 ha) koji predstavljaju pravu biološku vezu urbanog zelenila sa šumskim površinama urbanog i vanurbanog područja, te imaju karakter zaštitnih šuma.

U narednih 30 godina, razvoj i unapređenje šumskih ekosistema, odnosno poboljšanje strukture šuma, kako u kvalitativnom tako i u kvantitativnom smislu, baziraće se na prijedlozima i mjerama studije potencijalne vegetacije.

Urbano područje je prostor u kome je dominantna i optimalno se javlja klimatogena zajednica šuma kitnjaka i običnog graba (*Quercus Carpinetum*). Obuhvata sjeverne i sjeverozapadne predjele posmatranog područja. Ima polivalentnu ulogu za odmor i rekreaciju, sprečavanje erozije (klizišta), obrazovni značaj, kao i pejzažno estetski (veliko bogatstvo vrsta).

Na znatno manjim površinama su staništa šuma medunca i crnog graba (*Quercus Ostryum*) koje zbog specifičnih geomorfoloških karakteristika terena imaju često samo zaštitnu funkciju.

Montane šume bukve (*Fagetum montanum*) obuhvataju manje površine, uglavnom u sjevernom dijelu urbanog područja. Imaju veliki značaj u pogledu polivalentnih funkcija šuma, pa i korištenje treba da bude u skladu sa njihovim značajem u zelenom gradskom pojasu.

Pomenute vegetacijske jedinice, kao i one koje se u vidu manjih fragmenata javljaju na ovom području (šume bukve, jele sa smrčom, šume lužnjaka i običnog graba, šume medunca i bijelog graba, šume vrbe, crne johe, sive topole itd.) predstavljaju osnov za uređivanje šuma.

#### 2.2.6. Vodne površine sa zaštitnim zonama i pojasevima

U cilju optimalne zaštite površinskih voda, te podzemnih voda i planinskih vrela koje se koriste za snabdijevanje vodom, određene su zaštitne zone sa osnovnim režimom zaštite.

Za vrela koja se i čije se zaštitne ili dijelovi zaštitnih zona, nalaze unutar urbanog područja - Kovačići (78 ha), Tilava (41, 8 ha) i Sedrenik (11 ha) utvrđuje se, uključujući užu, prvu i drugu zonu zaštite, zaštitno područje ukupne površine od 130, 8 hektara.

Intenzivnije korištenje izvorišta u Sarajevskom polju u narednom periodu (izgradnja vodovodnog podsistema Sokolovići i zahvata voda rijeke Bosne, transporti i vještačka infiltracija vode u podzemnu akumulaciju na području Bačevo-Konaci i izgradnja, u tom prostoru, novih zahvatnih objekata), kao i društveno opredjeljenje, da dio šireg zaštitnog (slivnog) područja dobije specifičnu namjenu (sportsko-rekreativno-turističko područje na Igmanu i Bjelašnici), uslovljavaju da se pristupi reviziji postojeće Odluke o zaštiti izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju. U tom cilju, utvrđuje se zaštitno područje uključujući užu, prvu i drugu zonu zaštite, ukupne površine 1.019 ha.

U cilju zaštite površinskih i podzemnih voda izvorišta za interventno snabdijevanje u slivu rijeke Miljacke i Mošćanice, koje se po količini i kvalitetu mogu koristiti za piće i preradu životnih namirnica, od svih vidova zagađenja i drugih štetnih uticaja, na zdravstvenu ispravnost vode za piće ili izdašnost izvorišta, donijet će se Odluka o zaštiti izvorišta za interventno snabdijevanje u slivu rijeke Miljacke i Mošćanice. Navedena Odluka između ostalog obavezno će definisati zaštitna područja, zone sanitarne zaštite, veličinu i granice zaštitnih zona te mjere i ograničenja za uspostavljanje i održavanje zona sanitarne zaštite.

U cilju obezbjeđenja uslova za provođenje radova na uređenju vodotoka, obezbjeđuje se prostor - ukupna površina zaštitnih pojaseva, veličine 420, 10 hektara. Ukupna vodna površina, računajući i postojeće regulacije, iznosi danas 288, 4 hektara.

Za sve ostale površine koje se utvrđuju zonama zaštite, a odnose se na manje izvore, potoke (osim zacjevljenih, koji se uz prisutne tretiraju sastavnim dijelom sistema za odvodnju oborinskih voda), podzemne - geotermalne i druge vode, Odlukom o provođenju Urbanističkog plana i u skladu sa Zakonom o vodama, definisaće se elementi u smislu osnova za regulisanje zaštite ovih vodnih resursa.

#### 2.2.7. Zaštitna područja kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa

Veliki dio objekata kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa na urbanom području Sarajeva ima značajnu kulturno-istorijsku, naučnu, obrazovnu i estetsku vrijednost, te se kao takvi kategorišu i zaštićuju. Na površine urbanističko-arhitektonskih cjelina, koje su svrstane u I kategoriju, otpada 80, 8 ha, a na II kategoriju 136, 1 ha.

Na objekte iz kategorije Prirodnog nasljeđa otpada:

- predjela prirodnih ljepota (Vrelo Bosne 66, 7 ha, Stojčevac 34, 96 ha), 101, 66 ha ukupne površine,

- spomenici vrtne arhitekture i oblikovne prirode (Arboretum "Slatina" 27, 20 ha, parkovski kompleks u ulici Đure Đakovića 3, 6 ha, 0, 7 ha park Cara Dušana, Pionirska dolina 8, 7 ha, banjski park Ilidža 20, 7 ha i Aleja Prve proleterske brigade 3, 5 ha) 74, 4 ha ukupne površine.

#### 2.2.8. Površine iskorištavanja mineralnih sirovina

Od nalazišta mineralnih sirovina na urbanom području Sarajeva zadržava se samo postojeći kamenolom kamena krečnjaka u Blažuju (30, 00 ha), dok se drugi postojeći kamenolom u Krupcu (60, 00 ha) zatvara, devastirani teren asanira i rekultivira i namjenjuje zaštitnom zelenilu. Eventualno veće buduće potrebe industrije građevinskog materijala za kamenom, treba obezbijediti iznalaženjem i otvaranjem novog kamenoloma na vanurbanom području Sarajeva.

Polazeći od toga da novoizgrađeni vodozahvat Sokolovići, za potrebe rada punim kapacitetom zahtjeva prihranjivanje, a da se u neposrednoj blizini u sportsko-rekreacionoj zoni Butmir - inače zoni zaštite - nalaze značajne količine šljunka (minimalno 2.500, 000 m<sup>3</sup>) iste je moguće eksploatisati samo uz dosljedno poštovanje uređenja ovog prostora.

#### 2.2.9. Površine posebne namjene

U pogledu potreba opštenarodne odbrane i zaštite od ratnih razaranja, izvršeno je usklađivanje Plana sa potrebama. Od ukupne površine 17.755 ha urbanog područja Sarajevo na površine posebne namjene otpada 897, 7 ha ili 5, 0%.

Od ukupne površine urbanog područja Sarajeva na površine posebne namjene otpast će onoliko koliko budu stvarne potrebe Armije BiH.

#### 2.2.10. Površine rezervisane za budući razvoj

U smislu obezbjeđenja kontinuiteta urbanog razvoja i uređenja, planom su, na osnovnim pravcima razvoja, podobnim za dalje prostorno širenje građevinskog zemljišta u postplanskom periodu, prostorno, organizaciono i funkcionalno kompatibilnim sa planom proponiranim urbanim uređenjem u periodu od 1986. do 2015. godine izvršene rezervacije određenih prostora za razvoj osnovnih urbanih funkcija: stanovanja, rada i društvene infrastrukture.

S obzirom da ne postoji stvarna, konkretna potreba, planom rezervisane površine za budući razvoj nisu diferencirane po užoj namjeni, već u cjelini iskazane kao "rezervisane površine", na koje se, u skladu sa zakonom, u planskom periodu, odnosno do njegovih eventualnih izmjena i dopuna, primjenjuje režim zabrane građenja i zadržava zatečena namjena, što u konkretnom slučaju ovog urbanog područja znači, u najvećem dijelu, kao poljoprivredno zemljište.

Iz tog razloga, ove površine i ne uključuju, mada su kao takve naznačene, u bilanse površine urbanog područja, odnosno građevinskog zemljišta.

Ukupne i razvrstane po osnovnim urbanim namjenama, površine rezervisane za budući razvoj su:

	Površina	
NAMJENA	ha	%
STANOVANJE	314, 0	59, 09
RAD	131, 4	24, 73
DRUŠTVENA INFRASTRUKTURA	86, 0	16, 18
UKUPNO:	531, 4	100, 00

### 2.2.11. Demolicija

Imajući u vidu stepen ratne destrukcije, amortizovanost i kvalitet građenja kao i potrebe daljnje urbanizacije Grada za pojedina područja moguće je donijeti Odluku o demoliciji i ne čekajući detaljnija snimanja i istraživanja.

Kao najznačajnija od ovih područja je:

- prostor stare duhanske stanice na Marijin Dvoru,
- prostor od muzeja do Fakulteta,
- prostor kasarne "M. Tito",
- prostor Nedžarića i Stupskog brda,
- prostor Donjeg Kotorca,
- prostori u rejonu Rajlovca,
- prostor poslovne zone "Vaso Miskin-Crni" i
- drugi prostori dati u grafičkom dijelu Plana.

## 2.3. Stanovanje

### 2.3.1. Planirana stambena izgradnja po broju i veličini stanova

Planiranje stambene izgradnje za urbano područje Sarajeva, odnosno urbana područja opštine Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi grad, Ilidža i Vogošća za period od 1985. do 2015. godine, izvršeno je za potrebe:

- povećanog broja stanovnika, odnosno domaćinstava,
- postojećeg deficita stanova,
- neophodnog rušenja dijela postojećeg stambenog fonda radi izgradnje novih saobraćajnica, objekata urbane opreme, promjene postojeće namjene površina, ekonomičnije izgradnje postojećih stambenih zona (rekonstrukcija) i dr. kao i
- povećanja standarda stanovanja.

Prognoza obima rušenja jednog dijela postojećeg stambenog fonda u cijelom urbanom području Sarajeva, za naredni period, iznosi 5, 4% (za 30 godina) od postojećeg broja stanova, a uključuje neophodna rušenja zbog izgradnje saobraćajnica, objekata urbane opreme i dr. dok prognoza obnove i rekonstrukcije preostalog postojećeg stambenog fonda iznosi 10, 05%. Na urbanom području opština Stari grad i Centar u odgovarajućim dijelovima urbanističkih cjelina, rekonstrukcija će se obavljati u skladu sa uslovima utvrđenim za arhitektonsko-urbanističke cjeline: Bašćaršija, Alifakovac, Babića bašča, Nadmlini, Vratnik, Kovači, Medreca, Logavina, Sumbuluša, Hrid i sjeverne padine Trebevića.

Za proračun ukupnih stambenih potreba u planskom periodu, za urbano područje Sarajeva, korišteni su slijedeći elementi i

standardi stanovanja:

- veličina stambenog fonda u 1985. godini:

- planirani broj stanovnika i

domaćinstava u 2015. god.

Postojeći stambeni fond se smanjuje za planirani obim rušenja od 5, 43% sa 126.164 stana ili 6.844.115 m<sup>2</sup> površine na 119.318 stanova sa 6.470.160 m<sup>2</sup> površine. Od preostalog postojećeg stambenog fonda, dospijeva za obnovu 10, 05%, tj. 11.991 stan sa 655.077 m<sup>2</sup> površine. Broj stanova koji će se u planskom periodu trebati izgraditi za nova domaćinstva iznosi 55.802 stana sa 3.013.085 m<sup>2</sup> površine, što sa postojećim stambenim fondom iz 1985. godine iznosi ukupno 175.120 stanova, površine 9.438.245 m<sup>2</sup> neto.

Planirana stambena izgradnja će biti raspoređena u urbana područja opština Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi grad, Ilidža i Vogošća, prema planiranom povećanju broja stanovnika i domaćinstava, veličini postojećeg stambenog fonda, prognozi obima rušenja dijela stambenog fonda iz 1985. godine, mogućnosti angažovanja novih površina za stambenu izgradnju i dr. sve u skladu sa usvojenom koncepcijom urbanog uređenja ovog područja.

Pregled broja i površine stanova u 1985. godini, njihovih stvarnih kapaciteta te stanova koji će se rušiti i obnoviti kao i stanova koje treba izgraditi do kraja planskog perioda, kao i ukupnog stambenog fonda u 2015. godini, prikazan je u tabeli (Program razvoja stambenog fonda za period od 1986-2015. godine):

Površine za stanovanje, koje su obezbijedene za planiranu stambenu izgradnju u periodu od 1985. godine do 2015. godine i za ukupan stambeni fond u 2015. godini, predviđene su u stambenim zonama (1) i van stambenih zona (2) urbanog područja Sarajeva. Od ukupnog broja stanovnika koji će u 2015. godini iznositi 527.630, u stambenim zonama predviđa se smještaj 490.135 stanovnika ili 93% u cca 162.383 stan, a van stambenih zona 37.495 stanovnika ili 7% u cca 12.250 stanova.

1) Stanovanje u stambenim zonama (urbano) će biti organizovano u uže urbanističke cjeline, kao mjesne zajednice, u kojima će se zadovoljavati osnovne potrebe stanovništva iz oblasti obrazovanja, snabdijevanja, rekreacije i ostalog, što predstavlja prošireno stanovanje uz uključivanje ovih cjelina u gradske infrastrukturne sisteme.

2) Stanovanje van stambenih zona planirano je kao:

- urbano stanovanje u područjima postojećih koncentracija stanovništva u koja će se usmjeriti nova izgradnja, ali sa ograničenim mogućnostima razvoja, tj. samo za potrebe prirodnog priraštaja stanovništva van urbanističkih cjelina. Za potrebe urbanih stanovanja korištena su područja u kojima nema ograničenja u pogledu snabdijevanja vodom, kako ni saobraćajnih ili energetskih ograničenja i na kojima su do sada vršena infrastrukturna ulaganja u opremanje građevinskog zemljišta. U ovim područjima se planira smještaj oko 11.105 stanovnika u cca 3.678 stanova,

- ruralno stanovanje na postojećim parcelama na kojima se ne predviđa razvoj stanovanja zbog promjene dosadašnjeg načina korištenja zemljišta (zaštićena područja vodovoda, poljoprivredna zemljišta i dr.). Ovim vidom stanovanja biće obuhvaćeno oko 24.260 stanovnika u 9.035 stanova. Ruralno stanovanje se pojavljuje kao disperzno u svim urbanim područjima, na površini od oko 623, 40 ha.

Pregled planiranih lokaliteta za ruralno stanovanje sa brojem stanovnika, površinom i gustom naseljenosti je:

LOKALITET	Broj stanovnika	Površina ha	Gustina naseljen. st/ha
Osijek	1.284	42, 8	30, 0
Radava	2.898	36, 0	80, 5
Dobroševići	1.571	29, 0	54, 2

Blagovac	2.522	46, 9	53, 8
Svrake	1.360	34, 0	40, 0
Krivoglavci	960	24, 0	40, 0
Donja Vogošća	510	12, 7	40, 0
UKUPNO:	11.105	225, 4	49, 0

Prikaz sistema stanovanja, broja stanovnika i stanova u stambenim zonama i van njih u 1985. godini i 2015. godini za urbana područja opština i urbano područje Sarajevo, dat je u tabeli:

### 2.3.2. Društvena i individualna stambena izgradnja

Za potrebe dugoročnog planiranja stambene izgradnje u urbanom području Sarajeva, poistovijećeno je kolektivno stanovanje sa društvenom stambenom izgradnjom, a individualno stanovanje sa individualnom stambenom izgradnjom, odnosno vlasništvo, iako se u svakom ovom sistemu stanovanja pojavljuje i onaj drugi.

Ukupan planirani broj stanova u 2015. godini iznosi 175.120, od čega će u društvenom vlasništvu biti 102.885, a u individualnom 72.235 stanova. Prema tome, odnos društvene i individualne stambene izgradnje u urbanom području Sarajeva u 2015. godini će biti oko 60%:40% prema 1985. godini gdje je 54%:46%. Pregled broja stanova u društvenoj i individualnoj stambenoj izgradnji, sa njihovim međusobnim odnosima u urbanim područjima opština i ukupno, je sljedeći:

### STRUKTURA STANOVA PO VLASNIŠTVU 2015. GODINE

Najveće učešće društvene stambene izgradnje u ukupnoj, biće i dalje u urbanim područjima Novo Sarajevo, Novi grad i Centar, što je posljedica dosadašnje izgradnje velikih stambenih naselja u ovim područjima. Udio društvene izgradnje u ukupnoj će se značajnije promijeniti u urbanom području Ilidža, u skladu sa prirodnim uslovima i planiranim povećanjem broja stanovnika, mada će u ovom dijelu grada i dalje biti veća individualna stambena izgradnja.

### 2.3.3. Prostorni razmještaj, sistemi izgradnje i spratnosti po zonama

Prostorna organizacija stanovanja predstavlja razradu usvojene koncepcije urbanog uređenja u pogledu kapaciteta zona stanovanja, njihovog razmještaja u urbanom području planiranja odgovarajućih sistema izgradnje i gustina naseljenosti, kao i racionalnije izgrađenosti tih zona stambenim objektima. Predviđene površine za stanovanje omogućavaju prostorni razvoj planiranog obima stambene izgradnje primjeren prirodnim uslovima, izgrađenim fizičkim strukturama i stvaranju optimalnih uslova zadovoljenja potreba proširenog stanovanja.

Stanovanje je organizovano u urbanističke cjeline kao prostorno-funkcionalne jedinice, u kojima se pored stanovanja ostvaruju i druge funkcije na nivou mjesne zajednice, kao obrazovanje, snabdijevanje, rad, rekreacija i dr. Urbanističke cjeline su formirane prema prirodnim i ekološkim uslovima, prostorno-funkcionalnoj samostalnosti u svakodnevnim aktivnostima i kretanjima, kao i prema postojećem identitetu područja koji uključuju i graditeljsko nasljeđe kao značajnu urbanu vrijednost. Više urbanističkih cjelina čine stambene zone koje predstavljaju ili tradicionalna stambena područja grada ili nova, već realizirana ili planirana naselja.

Ukupna površina za stanovanje u svim stambenim zonama urbanog područja iznosi oko 3.141, 54 ha, broj stanovnika u njima je 496.239, a gustina naseljenosti oko 158 st/ha, u prosjeku.

Planirani sistemi izgradnje urbanističkih cjelina su:

- individualna stambena izgradnja sa gustom naseljenosti od 40-120 st/ha
- mješovita izgradnja sa gustom naseljenosti od 120-220 st/ha
- kolektivna izgradnja sa gustom naseljenosti od 220-400 st/ha

Izgradnja stambenih zona planiranim sistemom izgradnje uslovljena je, prije svega, prirodnim pogodnostima, zatim izgrađenim fizičkim strukturama, razvijenošću infrastrukturnih sistema i drugim okolnostima. Tako se u dolinskom dijelu grada, uz postojeću, predviđa i buduća kolektivna stambena izgradnja dok se na južnim padinama urbanog područja Centar planira mješovita stambena izgradnja. Individualna izgradnja je predviđena na najvišim dijelovima urbanog područja, kao i na sjevernim padinama urbanog područja Novo Sarajevo i u Sarajevskom polju, gdje je ovaj sistem izgradnje usklađen i sa drugim urbanim funkcijama (zone snabdijevanja vodom, aerodrom i dr.).

Pored zajedničkih urbanističkih parametara, koji su dati za svaku urbanističku cjelinu, u pojedinim dijelovima urbanističkih cjelina Vratnik, Kovači, Medresa, Logavina, Bašćaršija, Hrid, Širokača i Mjedenica, primjenjivaće se i uslovi utvrđeni za intervencije na arhitektonsko-urbanističkim cjelinama kulturnoistorijskog naslijeđa: Bašćaršija, Alifakovac, Babića-bašča, Nadmlini, Vratnik, Kovači, Medresa, Logavina, Sumbuluša, kao i sjeverne padine Trebevića.

Zastupljenost pojedinih sistema izgradnje u urbanom području Sarajeva je slijedeća:

- sistemom individualne izgradnje biće izgrađeno oko 45% ukupne površine za stanovanje sa prosječnom gustom naseljenosti od oko 82 st/ha i spratnošću od 2 stambene etaže, u prosjeku,
- sistemom mješovite izgradnje biće izgrađeno oko 36% ukupno površine za stanovanje sa prosječnom gustom naseljenosti od oko 174 st/ha i spratnošću od oko 2, 5 stambene etaže, u prosjeku,
- sistemom kolektivne izgradnje biće izgrađeno oko 19% ukupne površine za stanovanje sa prosječnom gustom naseljenosti od oko 332 st/ha i spratnošću od 4 stambene etaže u prosjeku.

Pregled stambenih zona i urbanističkih cjelina sa sistemom izgradnje, gustom naseljenosti, izgrađenosti i prosječnoj spratnosti objekata, dat je u priloženim tabelama:

#### 2.3.4. Prognoza stambenog deficita do kraja planiranog perioda

Planiranu stambenu izgradnju moguće je ostvariti kroz radikalne promjene dosadašnjeg načina finansiranja stambene izgradnje. Naime, bilansiranjem finansijskih sredstava koja je moguće ostvariti u posmatranom dugoročnom periodu i potreba za neophodnim ulaganjima, došlo se do saznanja da je, u cilju postizanja brzog i stabilnog privrednog razvoja, neophodno ulagati u taj razvoj veća sredstva nego u dosadašnjem periodu. Ova činjenica upućuje na zaključak da se neće moći ostvariti dosadašnji trend izdvajanja za stambenu izgradnju samo iz dohotka organizacija udruženog rada, već je neophodno iznaći nove izvore finansiranja. Polazeći od opredjeljenja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i Dugoročnog društvenog plana grada Sarajeva, zadovoljavanje stambenih potreba vršiće se sve više iz ličnih sredstava, svakako, uz određenu društvenu pomoć, kroz davanje kredita po povoljnim uslovima, opremanjem prostora za gradnju kao i drugim mjerama urbane politike. Takođe, sredstva amortizacije postojećeg stambenog fonda značajnije će učestvovati u novoj stambenoj izgradnji.

Prema tome, izgradnja potrebnog obima stambene izgradnje u narednom planskom periodu u najvećoj mjeri zavisice od mogućnosti izdavanja ličnih sredstava građana, kao i od preuzetih mjera Grada u oblasti urbane, zemljišne i lokacione politike.

#### 2.4. Privreda

Planiranje privrednog razvoja kroz urbanističke planove na području Sarajeva znači puno uvažavanje utvrđenih i dalje aktuelnih planskih opredjeljenja, pravaca i ciljeva razvoja uz potpuniju razradu elemenata koji su neposredno vezani za urbano područje Sarajeva. To se prvenstveno odnosi na razmještaj privrednih kapaciteta i razmještaj radnih mjesta. Znači, privreda je u urbanističkim planovima prvenstveno u funkciji ostvarivanja utvrđenih ciljeva urbanog razvoja. Pri tome se kao primarno uzima opredjeljenje za skladniji i ravnomjerniji prostorni razmještaj kapaciteta privrede, ekonomski najracionalnije i najprofitabilnije

korištenje prostora na cijelom području Sarajeva, minimiziranje negativnih eksternih efekata disekonomije, što podrazumijeva odgovarajuće izmjene u privrednoj strukturi i distribuciji privrednih sadržaja.

#### 2.4.1. Razvoj privrede i osnovni faktori razvoja

Razvoj privrede u periodu do 2015. godine zasnivat će se na korištenju svih raspoloživih resursa, većem uključivanju u međunarodnu podjelu rada, strukturnim promjenama u proizvodnji i potrošnji, respektiranju filozofije održivog razvoja, materijalizaciji spremnosti međunarodne zajednice da podrži obnovu i jačanje ekonomske osnove.

Razvoj u planskom periodu determinisat će raspoloživi kadrovski, materijalni, finansijski i prirodni potencijali. Najveći značaj za razvoj imat će kadrovska, finansijska i tehničko-tehnološka podrška međunarodnih finansijskih i drugih institucija i asocijacija.

Ograničeni prirodni resursi zahtijevaju njihovo ekonomski racionalno korištenje i puno respektiranje njihovih kapaciteta.

Kadrovski potencijal, pored kapitala, predstavlja faktor razvoja od kojeg će, u najvećoj mjeri, ovisiti realizacija utvrđenih ciljeva i zadataka. Zbog toga će se kontinuirano ulagati u obrazovanje u zemlji i inostranstvu i stvarati uslovi za povratak mladih i afirmiranih stručnjaka iz inostranstva.

Prva faza razvoja, koja se ne može vremenski precizno ograničiti, predstavljat će period obnove privredne infrastrukture i postepenog stvaranja uslova dinamiziranja proizvodnje, dok će druga faza razvoja predstavljati period relativno dinamičnog privrednog rasta i razvoja.

Osnovni faktori bit će:

- kapital, odnosno finansijska, tehnička i svaka druga pomoć međunarodnih finansijskih i drugih institucija i asocijacija,
- nova filozofija privređivanja, odnosno bitno izmijenjen odnos prema tehnologiji, novim proizvodnim programima kao i puno respektiranje mjesta i uloge informatike, organizacije, komunikacija, upravljačkih sistema itd., odnosno nova filozofija privređivanja,
- promjene u socijalnom sastavu, načinu života i vrijednosnim opredjeljenjima stanaovništva,
- implementacija filozofije održivog razvoja,
- potpuno novi odnos prema prirodnim resursima, kapacitetima prirodne sredine,
- aktiviranje svih raspoloživih kadrovskih potencijala.

Dugoročni razvoj Sarajeva sa stanovišta postizanja dinamičnog i stabilnog društveno-ekonomskog razvoja obavezuje na kvalitetne promjene u pogledu obezbjeđivanja materijalnih uslova takvog razvoja. Najveći doprinos rastu društvenog proizvoda dat će prerađivačka industrija (proizvodnja hrane i pića, proizvodnja duhanskih proizvoda, proizvodnja odjeće i obuće, proizvodnja hemijskih proizvoda, proizvodnja opreme...), ugostiteljstvo, trgovina, finansijsko posredovanje, poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge.

U obnovi privrednih kapaciteta posebna pažnja će se posvetiti ulaganjima u opremi. Ulaganja u graevinske objekte će biti svedena na ekonomski racionalnu mjeru.

Investiciona politika u periodu obnove bit će u funkciji formiranja takve ekonomske osnove koja će obezbijediti dostizanje predratnog nivoa ukupne ekonomske razvijenosti, a potom i njegovo podizanje na nivo srednje razvijenih evropskih zemalja, produktivnog zapošljavanja i ravnomjerniji razvoj općina Sarajeva.

Investicije će se usmjeravati, prije svega, u industriju i to u elektroindustriju, metaloprerađivačku djelatnost, kemijsku industriju i industriju saobraćajnih sredstava, odnosno visoko profitabilne prerađivačke proizvodne programe.



Značajna sredstva će se i dalje ulagati u razvoj tercijarnih djelatnosti a posebno u obnovu i izgradnju smještajnih i drugih kapaciteta potrebnih Sarajevu kao glavnom gradu Države, poslovnom, kulturnom, administrativnom, sportskom i turističkom središtu. Razvoj turizma, posebno poslovnog bit će praćen adekvatni razvoj ugostiteljstva, trgovine, poljoprivrede, prehrambene industrije, malih preduzeća i saobraćaja, odnosno svih pratećih djelatnosti.

Ovakvom investicionom politikom obezbijedit će se promjena predratne strukture privrede pojedinih privrednih područja i područja. Ove promjene će se odvijati u pravcu dominacije programa koji obezbjeđuju nadprosječan profil, najracionalnije korištenje zgradskog zemljišta, osvajanje viših faza prerade, konkurentnu sposobnost na inostranom tržištu, adekvatno uključivanje u tokove tehničko-tehnološkog progressa, odnosno jačanje ekonomske osnove a koji istovremeno zadovoljavaju ekološke i druge kriterije razvoja urbane sredine.

Najveću stopu zapošljavanja tokom cijelog perioda imat će tercijarni sektor privrede, i to u prvom redu zbog bržeg razvoja finansijskog posredovanja, poslovanja nekretninama, iznajmljivanja i poslovnih usluga određenih sofisticiranih industrijskih grana, saobraćaja, turizma i privrede.

Na užem području Grada stepen zaposlenosti stanovništva vremenom će se podizati s težnjom da dostigne predratni nivo.

#### 2.4.2. Mala preduzeća

Tehnološki napredak, promjene u tehničkoj strukturi, veća povezanost i konkurentnosot i upućenost na međunarodno tržište, zahtijevat će da se razvijaju i manje pogonske radionice, porodična, mala i srednja preduzeća.

Za brži i dinamičniji razvoj malih, posebno porodičnih preduzeća kao ključnog faktora ukupnog društveno-ekonomskog razvoja do 2015. godine uložiti će se značajna materijalna sredstva mobilizacijom svih vidova vlastitog i međunarodnog kapitala.

Obnova privredne strukture, odnosno jačanje ekonomske osnove, otvaranje mogućnosti za radno angažiranje stanovništva i njegovo ekonomsko osamostaljivanje od humanitarne pomoći, pretpostavlja intenziviranje razvoja malih proizvodnih kapaciteta, prije svega u djelatnostima precizne mehanike, elektromehanike, elektrotehnike, optike, izrade rezervnih dijelova za mašine i vozila, proizvodnju opreme za grijanje, klimatizaciju i ventilaciju u proizvodnji širokog spektra proizvoda od drveta, tekstila, plastike, stakla, gume, papira itd. Dinamičan razvoj porodičnih malih i srednjih preduzeća očekuje se i u proizvodnji prehrambenih proizvoda, preradi poljoprivrednih proizvoda i saobraćaju, ugostiteljstvu i turizmu, zanatstvu, ličnim i poslovnim uslugama.

Dinamičan i stabilan razvoj porodičnih malih i srednjih preduzeća, pretpostavlja:

- stvaranje društveno-ekonomskih uvjeta posebno poduzimanjem mjera u politici cijena, kreditnoj politici, poreskoj politici, politici uvoza i izvoza,
- brže razrješavanje poslovnog prostora te izmjene u propisima kojima će se pojednostaviti postupak dobijanja odobrenja za rad,
- veće angažovanje sredstava međunarodnih finansijskih institucija, kreditnih i drugih sredstava po osnovu multilateralnih i bilateralnih aranžmana, sredstava po osnovu zajedničkih ulaganja, sredstava po osnovu privatizacije,
- preduzimanje mjera da se putem programa razvoja obezbjeđuje dinamičan i skladan razvoj,
- šire usmjeravanje sredstava građana, demobiliziranih vojnika i povratnika iz inostranstva (izbjeglica i raseljenih lica) u razvoj malih porodičnih i srednjih proizvodnih preduzeća,
- adekvatnu prostornu distribuciju kapaciteta malih preduzeća, u smislu da se proizvodni kapaciteti približe industrijskom kompleksu a uslužni stanovništvu.

Mala preduzeća će omogućiti značajno povećanje vanpansionske potrošnje turista, kroz razvoj sektora zanatstva (posebno

uslužnog), kućne radinosti, ugostiteljstva (mali pansioni, restorani sa nacionalnom kuhinjom, pansioni u domaćoj radinosti i sl.), prevoznitstva, trgovine (butici tekstila, suvenira) i dr.

Mala preduzeća, bilo da će predstavljati samostalna manje industrijske pogone, odnosno kapacitete proizvodnog zanatstva ili će biti u funkciji "velike" industrije i građevinarstva, razvijat će se i na novim lokalitetima područja općina Novi Grad, Ilidža i Vogošća.

Kapaciteti uslužnog zanatstva razvijat će se u sklopu drugih funkcionalnih zona.

Najznačajniji potencijalni lokaliteti za mala i srednja preduzeća su:

- "Logavina" (1.6.2.) u općini Stari Grad
- "Jagomir" (1.6.5.) u općini Centar
- "Blagoje Parović" (1.16.10.) u općini Novo Sarajevo
- "Alipašin Most" (1.6.28.) "Skladovi" (1.6.21) u općini Novi Grad
- "Doglodi" (1.6.43.) "Blažuj" (1.6.49.) "Stari Stup" (1.6.38.)
- "Hrasnica" (neizgrađen prostor) u općini Ilidža
- "TAS" (1.6.60.) u općini Vogošća

Njihova ukupna površina je 132, 90 ha. Mogući broj parcela (850 m<sup>2</sup>-15.000 m<sup>2</sup>) je oko 190. Potencijalni broj zaposlenih se kreće od 9.750 radnika, do 17.900 zaposlenih.

#### 2.4.3. Prostorna dispozicija zona rada

Prostori koji pružaju mogućnosti za razvoj radnih kapaciteta svrstani su u tri kategorije, a to su:

- postojeći lokaliteti (sa proširenjima, gdje za to postoje mogućnosti) na kojima će se postojeće djelatnosti, uz uvjet da nisu u koliziji sa drugim postojećim i planiranim namjenama, dalje razvijati kroz rekonstrukciju, modernizaciju, proširenje, uvođenje novih tehnologija i sl.,
- lokaliteti koji mijenjaju radnu namjenu, sa kojih se dislociraju postojeći kapaciteti na druge lokacije unutar ovog urbanog područja ili na druga urbana područja, a na kojima će se razvijati novi sadržaji primjereni osnovnim funkcijama tih lokaliteta.
- nove površine, koje su ili potpuno slobodne (poljoprivreda ili druga neizgrađena zemljišta) ili su početkom planskog perioda angažovane za druge namjene, koje će putem rušenja ili dislokacijama, osloboditi prostor za nove sadržaje iz domena rada.

U urbanom području Sarajeva, lokaliteti, odnosno prostori pogodni za razvoj radnih djelatnosti, po veličinskoj strukturi su svrstani u četiri grupacije i to: do 0, 50 ha, od 0, 50 do 5, 00 ha, od 5, 00 do 10, 00 ha i preko 10, 00 ha.

Na užem urbanom području (opštine Stari grad, Centar i Novo Sarajevo) najzastupljeniji su postojeći lokaliteti oni koji mijenjaju radnu namjenu sa površinama do 0, 50 ha.

Broj i površine novih lokaliteta se povećavaju idući ka zapadu, odnosno urbanim područjima opština Novi grad i Ilidža. U zoni Sarajevskog polja se nalazi težište budućeg prostornog razvoja zona rada, odakle se šire razvojni pravci dolinom rijeke Miljacke do njenog ušća u rijeku Bosnu i na području Blažuj - Gladno polje. Na slijedećoj tabeli dat je prikaz vrste i veličinske strukture lokaliteta, ukupno za zone rada za urbano područje Sarajevo:

Rezervisane površine za razvoj zona rada u postoplanskom periodu nalaze se takođe u pomenutim razvojnim pravcima, sa

ukupnom površinom od 131, 34 ha. Predviđene su prvenstveno za razvoj industrije, a zavisno od potreba, mogu biti privedene nekoj drugoj odgovarajućoj radnoj namjeni.

## **INDUSTRIJA**

Industrija će se razvijati na ukupno 476, 57 ha površine. Zbog velikih prirodnih i stvorenih ograničenja na užem urbanom području (opštine Stari grad, Centar i Novo Sarajevo), razvoj industrije će se usmjeravati na postojeće lokalitete i lokalitete koji mijenjaju radnu namjenu veličine sa 0, 50 ha, što podrazumijeva rekonstrukciju i modernizaciju postojećih radio-intenzivnih kapaciteta koji će omogućiti zapošljavanje većeg broja lokalnog stanovništva (industrije koje omogućuju velike gustine zaposlenosti po jedinici površine - grane tekstilne industrije, proizvodnja kožne obuće i galanterije, proizvodnja prehrambenih proizvoda, grafička industrija, proizvodnja raznovrsnih proizvoda, te uvođenje savremenih, visokoakumulativnih tehnologija u oblasti metalnog kompleksa industrije i proizvodnje električnih mašina i aparata). Zahvaljujući izrazitim prostornim potencijalima u opštinama Novi grad i Ilidža, i donekle u opštini Vogošća, težište industrijskog razvoja urbanog područja Sarajeva biće upravo na ovim područjima. Akcenat će biti na daljem razvoju odgovarajućih postojećih, kao i lociranju novih savremenih kapaciteta iz domena metalne industrije i proizvodnje električnih mašina i aparata, a biće moguć razvoj adekvatnih kapaciteta građevinske i drvne industrije koje imaju potrebe za velikim prostorima sa malim brojem zaposlenih po jedinici površine.

Na slijedećim tabelama dat je prikaz vrste i veličine strukture lokaliteta pod industrijom ukupno i po granama industrije za urbano područje Sarajeva.

## **GRAĐEVINARSTVO**

Građevinarstvo je vrlo specifična grana, te se prema potrebama za prostorom dijeli na proizvodno i neproizvodno građevinarstvo.

Neproizvodnoj kategoriji građevinarstva pripadaju svi administrativni sadržaji građevinskih radnih organizacija, koji su po svom karakteru srodni društvenim djelatnostima, pa su im i potrebe za prostorom i lokacijama slične. Ova kategorija građevinarstva i dalje će egzistirati na postojećim lokacijama, pretežno u užem urbanom području (opština Stari grad, Centar, Novo Sarajevo), na ukupnoj površini pod objektima od 3, 75 ha.

Proizvodna funkcija građevinarstva - građenja, nije vezana za lokalitet, nego za potrebe raznih gradilišta. Međutim, u tijesnoj vezi sa funkcijama građenja su kapaciteti transporta i mehanizacije, te manji radionički kapaciteti, koji se takođe svrstavaju u proizvodnu kategoriju građevinarstva, i kojima su potrebne znatne površine sa malim gustinama zaposlenosti po jedinici površine. Takvi sadržaji će se locirati na proširenim postojećim lokacijama, a njihova glavna koncentracija će biti na području Mladićkog polja (opština Ilidža), na površini od cca 50, 00 ha.

## **SKLADIŠTA**

Na urbanom području Sarajeva skladišta će zauzimati ukupno 160, 50 ha površine. Koncentracija skladišnih zona biće na područjima opština Novi grad i Ilidža, na ukupnoj površini od 15, 16 ha, gdje će se osim novih, locirati dislocirani skladišni kapaciteti sa drugih dijelova ovog urbanog područja. Na postojećim lokacijama, a to se prvenstveno odnosi na urbano područje, zadržaće se samo ona skladišta koja treba da zadovolje potrebe lokalnog stanovništva ili djelatnosti, a koja nisu u koliziji sa ostalim funkcijama koje ga okružuju.

## **SAJMIŠTA I SLOBODNE CARINSKE ZONE**

U skladu sa statusom glavnog grada države kao jedna od značajnijih funkcija je i obezbjeđivanje reprezentativnog prostora za izgradnju međunarodnog sajmišta kao i više lokaliteta slobodne carinske zone.

Za potrebe Sajmišta optimalno je rješenje prostor u dijelu zemljišta posebne namjene u Rajlovcu sa desne strane Gradskog autoputa.

Pored započete izgradnje Slobodne carinske zone na Aerodromu i njenog proširenja u pravcu sjevera, predviđa se i izgradnja nove zone neposredno uz novoplanirano Sajmište u Rajlovcu".

#### 2.4.4. Zagađivači i zaštita čovjekove okoline

Jedan od ključnih kriterija kod obnove privrednih kapaciteta i izgradnje novih bit će puno respektovanje kapaciteta prirodne i urbane sredine, odnosno poštovanje svjetskih standarda kada je u pitanju zaštita vode, vazduha, tla, zaštita od buke, zaštita kulturno-historijskih i drugih prirodnih vrijednosti.

Sukladno filozofiji održivog razvoja podržavat će se oni programi koji obezbjeđuju, između ostalog: rast i ekonomski razvoj uz sniženje korištenja energije i sirovina, kao i smanjenje stvarnog otpada svih vrsta, transfer okolinski prihvatljivih tehnologija ali efikasnu i profitabilnu proizvodnju.

#### 2.5. Društvena infrastruktura

Projekcija kapaciteta i struktura sadržaja društvene infrastrukture definiše se na osnovu stanja dosadašnjeg razvoja, postavljenih ciljeva prostornog uređenja sagledanih potreba i ocijenjenih mogućnosti razvoja Grada kao cjeline. Razmještaj i smještaj kapaciteta društvene infrastrukture u urbanim područjima rezultat su posebnih ciljeva prostornog uređenja, usvojenih kriterija i utvrđenih standarda pojedinih djelatnosti društvene infrastrukture. Ciljevi, kriteriji i standardi razmještaja, kapaciteta i strukture sadržaja društvene infrastrukture utvrđuju se sa aspekta (1) potreba stanovništva, (2) zahtjeva djelatnosti i (3) uslova prostora. Sa ova tri aspekta utvrđujemo osnovne karakteristike svake od djelatnosti društvene infrastrukture. U skladu sa osnovnim karakteristikama djelatnosti, postavljenim ciljevima i kriterijima vršimo razmještaj djelatnosti.

##### 2.5.1. Karakteristike djelatnosti društvene infrastrukture

Karakteristike djelatnosti utvrđujemo sa aspekta (1) potreba stanovništva na osnovu (a) gravitacije područja, (b) koncidence centraliteta i (c) frekvencije potreba stanovništva; (2) zahtjeva djelatnosti na osnovu (a) korištenja zemljišta, (b) odnosa prema drugim djelatnostima i (c) saobraćajne pristupačnosti i povezanosti (3) uslova prostora na osnovu (a) veličine parcele, (b) kvaliteta prostora i (c) atraktivnosti prostora.

Saglasno usvojenim ciljevima i osnovnim karakteristikama djelatnosti utvrđeni su kriteriji i standardi razmještaja kapaciteta društvene infrastrukture:

##### 2.5.2. Kategorije gradskih centara

Shodno osnovnim karakteristikama djelatnosti društvene infrastrukture, odnosno izraženim tendencijama razmještaja i smještaja razlikujemo dvije osnovne kategorije gradskih centara: opštegradski centri i specijalizirani centri. Hijerarhija i gravitaciono područje opštegradskih centara usko je povezana sa centralitetom i gravitacijom pojedinih djelatnosti društvene infrastrukture. Opštegradske centre formiraju funkcionalno komplementarne djelatnosti različite frekvencije potreba i različitog intenziteta korištenja zemljišta, zavisno od nivoa gradskih centara, ali uvijek u težištu stambenih zona. Specijalizirane centre formiraju visoko diferencirane djelatnosti koje nisu lokaciono vezane za stanovanje, pa mogu biti i izvan zona stanovanja. Što je razvijeniji urbani sistem to je veći broj nivoa opštegradskih centara, uravnoteženiji hijerarhijski nivo i izraženije relacije među centrima. To podrazumijeva i veći broj specijaliziranih centara, koji sa opštegradskim centrima doprinose razvoju i boljem funkcionisanju urbanog sistema. Nadalje, bitna razlika između opštegradskih i specijaliziranih centara je u strukturi i horizontalnoj i vertikalnoj diferencijaciji. Naime, u specijaliziranim centrima dominira jedna djelatnost (više od 50% ukupnih kapaciteta centra) i veća je diferencijacija po vertikali djelatnosti nego po horizontali (različitost djelatnosti). U opštegradskim centrima upravo je obratno - nijedna djelatnost ne doseže 50% ukupnih kapaciteta centra, a gotovo po svim nivoima centara zastupljene su sve djelatnosti društvene infrastrukture.

### 2.5.3. Kriteriji i standardi opremljenosti

U skladu sa usvojenim ciljevima, prvi kriterij je dispozicija sadržaja čija je koncentracija u samom gradskom jezgru dostizala i preko 50% ukupnih kapaciteta. Drugi kriterij je ravnomjernija opremljenost mjesnih zajednica, što će znatno uticati na poboljšanje zadovoljavanja potreba stanovništva. Treći kriterij je planska usmjerenost sadržaja da se smanji stihijski razmještaj pojedinih djelatnosti, koji je neovisan o potrebama i razmještaju stanovništva, a u cilju je boljeg organizovanja i funkcionisanja sistema gradskih centara.

Na osnovu sistema centara izvršena je distribucija kapaciteta društvene infrastrukture po urbanim područjima.

#### STANDARDI DRUŠTVENE INFRASTRUKTURE PO STANOVNIKU, PO URBANIM PODRUČJIMA

U cilju stvaranja veće atraktivnosti urbanih područja udruženih opština, kriterij je bio bolja opremljenost, odnosno, znatno brži porast kapaciteta društvene infrastrukture u udruženim opštinama. Iako su kapaciteti do četiri puta povećani u odnosu na 1985. godinu i poboljšana struktura sadržaja, s obzirom na znatno povećanje broja stanovnika u udruženim opštinama, indeks opremljenosti po stanovniku je još uvijek ispod prosjeka Grada.

Sagledavajući ukupno urbano područje Sarajeva po nivoima gradskih centara, a u skladu sa usvojenim ciljevima, usvojeni su sljedeći standardi gustina naseljenosti, radnih mjesta i koeficijenta izgrađenosti po nivoima centara.

#### GUSTINA NASELJENOSTI, RADNIH MJESTA I KOEFICIJENT IZGRAĐENOSTI PO NIVOIMA CENTARA U URBANOM PODRUČJU SARAJEVA

Na osnovu odrednica iz Prostornog plana grada Sarajeva za period 1986. do 2015. godine, utvrđeni su standardi po djelatnostima za urbano područje Sarajeva i to ukupno i po nivoima centara. Od ukupne površine sadržaja društvene infrastrukture (7, 34 m<sup>2</sup>/stanovnik) 39, 1% otpada na uslužne, ili 2,87 m<sup>2</sup>/stanovniku, a 60, 9% na društvene djelatnosti ili 4, 47 m<sup>2</sup>/stanovniku.

Standardi po djelatnostima na urbanom području Sarajeva po nivoima centara dati su u sljedećoj tabeli:

#### OPREMLJENOST m<sup>2</sup>/STANOVNIKU SADRŽAJIMA DRUŠTVENE INFRASTRUKTURE U URBANOM PODRUČJU SARAJEVA

U narednoj tabeli je prikazano učešće površina društvene infrastrukture po nivoima centara u ukupnoj površini centara, gdje se primjećuje relativno smanjenje učešća površine u gradskom jezgru u ukupnoj površini društvene infrastrukture po centrima:

#### UČEŠĆE POVRŠINA DRUŠTVENE INFRASTRUKTURE U UKUPNOJ POVRŠINI CENTARA PO NIVOIMA CENTARA U URBANOM PODRUČJU SARAJEVA

### 2.5.4. Bilans potreba

U skladu sa distribucijom stanovništva i radnih mjesta, te usvojenih ciljeva razvoja društvene infrastrukture, sagledane su potrebe za korisnom površinom sadržaja društvene infrastrukture, kao i površinom zemljišta po pojedinim gradskim centrima. Polazi se sa stanovišta da će, u prosjeku, mjesne zajednice imati 3000-5000 stanovnika, lokalni centri 3-5 mjesnih zajednica ili 10.000-30.000 stanovnika, rejonski centri 3-5 lokalnih centara ili 30.000-70.000 stanovnika, a sekundarni centri 2-3 rejonska centra ili 70.000-200.000 stanovnika. Na osnovu toga su utvrđeni kapaciteti po nivoima centara.

U sljedećoj tabeli dati su kapaciteti za prosječnu veličinu centra po nivoima:

#### BILANS POTREBA PO NIVOIMA CENTARA ZA URBANO PODRUČJE SARAJEVA

Najveće povećanje opremljenosti po stanovniku će se obezbijediti u centrima mjesnih zajednica gdje se indeks opremljenosti udvostručuje.

U prosjeku mjesna zajednica bi sadržavala 1, 50 m2 sadržaja društvene infrastrukture po stanovniku i to: 0, 20 trgovine na malo, 0, 20 ugostiteljstva, 0, 10 uslužnog zanatstva, 0, 10 finansijskih, poslovnih i tehničkih usluga, 0, 50 osnovnog obrazovanja, 0, 15 kulture, 0, 04 zdravstva, 0, 16 dječije zaštite, 0, 01 socijalne zaštite i 0, 04 DPO i DPZ.

Na osnovu utvrđenog broja gravitirajućih stanovnika po nivoima centara, utvrđena je prosječna veličina i opremljenost centra mjesne zajednice, lokalnog, rejonskog i sekundarnog centra. Tako su sagledane potrebe u kapacitetima i strukturi sadržaja društvene infrastrukture i potrebe za površinama terena.

#### 2.5.5. Prostorna organizacija i distribucija djelatnosti

Uprkos nastojanjima da se izvrši značajnija disperzija kapaciteta društvene infrastrukture i jačaju lokalni i rejonski centri, te razvijaju novi sekundarni centri, u gradskoj jezgri će doći do značajnog povećanja kapaciteta, iako će se njihovo učešće u ukupnoj strukturi sadržaja po centrima smanjiti sa 31, 48% u 1985. godini na 19, 94% u 2015. godini. To je rezultat povećanja ukupnog standarda opremljenosti po stanovniku i zaposlenom, kao i povećanja broja stanovnika i zaposlenih. Bitna razlika u konceptu razvoja sistema centara je formiranje sekundarnih centara u Novom Sarajevu i Stupu, koji će dobrim dijelom rasteretiti gradsko jezgro i preuzeti značajan broj gravitirajućeg stanovništva. Novi sekundarni centri nalaze se na osnovnom pravcu razvoja Grada, što će u velikoj mjeri smanjiti nepotrebna putovanja gravitirajućeg stanovništva, individualne i društvene troškove. Druga značajna karakteristika novog koncepta razvoja sistema centara je uravnotežena hijerarhija po nivoima centara (vidi šemu 1. i 2.).

#### CENTRI PO NIVOIMA U URBANOM PODRUČJU SARAJEVA

Brojevi u zagradama se odnose na broj centara u okviru pet urbanih područja. Upoređujući hijerarhijsku strukturu sistema centara u 1985. i 2015. godini lako je uočiti da je znatno bolji odnos između sekundarnih i rejonskih, rejonskih i lokalnih centara u 2015. godini. To je rezultat prerastanja rejonskog centra Novo Sarajevo u sekundarni centar i formiranja novog sekundarnog centra na Stupu.

S druge strane, u skladu sa usvojenim konceptom urbanog sistema, lokalni centri Hadžići i Ilijaš prerasli su u rejonske centre, kao i Dobrinja i Vogošća. Pored postojećih lokalnih centara formiraju se novi: Mahmutovac, Hotonj i Otes, tako da 2015. godine imamo sljedeću strukturu centara:

- gradsko jezgro kao primarni centar kome gravitira cjelokupno stanovništvo Grada, regije, a u nekim aspektima Bosna i Hercegovina kao država.
- sekundarni centri: Novo Sarajevo (S1) i Stup ((S2)
- rejonski centri: Grbavica (R1), Otoka (R2), Alipašino polje (R3), Ilidža (R4), Dobrinja (R5), Vogošća (R6), (u urbanom području Sarajeva), te Hadžići (R1) i Ilijaš (R2) (u urbanim područjima Hadžića i Ilijaša).
- lokalni Centri: Vratnik (L1), Medresa (L2), Bistrik (L3), Mahmutovac (L4), Bjelave (L5), Koševo II (L6), Koševsko brdo (L7), Pofalići (L8), Adem Buć (L9), Ivan Krndelj (L10), Vitkovac (L11), Hrasnica (L12), Hotonj (L13), Otes (L14) (u urbanom području Sarajeva), Pale (L15), Trnovo (L16) (u urbanim područjima Pale i Trnovo).

Pored opštih gradskih centara formiraće se i specijalizirani centri:

- naučno-istraživački:
- Naučno-istraživački centar Mašinskog fakulteta (Sr1) zapadno od Marijin Dvora,
- Naučno-istraživački centar Elektrotehničkog fakulteta u Lukavici, (Sr 2)
- Naučno-istraživački centar biotehničkih nauka Ilidža (Sr 3)
- Centar tehničkih fakulteta na Koševu (Sr 4)

- Klinički centar Koševo, (Sr 5)
- Kulturno-poslovno-sportski centar Skenderija (Sr 6)
- Poslovno-sportsko-rekreacioni centar Zetra (Sr 7)
- Banjsko-turistički centar Ilidža (Sr 8)
- RTV centar, (Sr 10)

U narednoj tabeli su prikazane površine centara po nivoima u ha, u jedinstvenom sistemu centara pet urbanih područja:

#### POVRŠINE TERENA U ha PO NIVOIMA CENTARA U PET URBANIH PODRUČJA 2015. GODINE

Dalja karakteristika koncepta razvoja centara je višeslojni zoning, odnosno stvaranje polufunkcionalnih urbanih cjelina, gdje se pored svih djelatnosti društvene infrastrukture nalaze sadržaji stanovanja, privrede, sportsko-rekreacioni i ostali, pa tako imamo, pored poslovnih zona koje su karakteristika isključivo specijaliziranih centara, stambeno-poslovne zone, poslovno-privredne i sportsko-rekreativno-poslovne zone.

U organizaciji sistema centara, a u skladu sa usvojenim ciljevima razvoja društvene infrastrukture, formirani su novi centri u područjima potpuno deficitarnim sadržajima društvene infrastrukture. To su prvenstveno područja na padinskim dijelovima grada i novoizgrađena stambena naselja. Imajući u vidu značaj prirodnih i kulturnih vrijednosti na područjima Banjskoturističkog centra Ilidža i Gradskog jezgra kao i složenost u ekonomskom i socijalnom pogledu realizacije centra Stup, kao podlogu za izradu provedbene dokumentacije obezbijediće se izrada programa razvoja tih područja.

Sljedeći kriterij u organizaciji sistema gradskih centara je potpuna otvorenost sistema i gravitacija svih stanovnika Grada svim centrima, što omogućuje u razvoju sistema centara prerastanje određenih nivoa centara iz nižeg u viši nivo, zavisno od koncepta razvoja Grada, odnosno opredjeljujućih pravaca razvoja. Takođe se pošlo od pretpostavke da su neophodne dobre veze između pojedinih centara, kako bi sistem centara djelovao kao stvoreni i dinamički sistem koji preuzima opterećenja jednog centra na ukupni sistem centara. U skladu sa ovim osnovnim kriterijima organizacije i funkcionisanja sistema gradskih centara, izvršena je distribucija sadržaja po centrima i po nivoima centara. Organizacija i funkcionisanje urbanog sistema centara tretirani su kao jedinstven sistem svih pet urbanih područja, te je i izvršena distribucija sadržaja po centrima i po djelatnostima u jedinstvenog sistema.

#### TRGOVINA NA MALO

U narednom periodu do 2015. godine planira se intenzivan razvoj trgovine na malo u skladu sa potrebama stanovništva i porastom broja zaposlenih u tercijarnom sektoru privrede. Naime, u urbanom području Sarajeva opremljenost kapaciteta trgovine na malo povećaće se na 0, 69 m<sup>2</sup> po stanovniku, što je dvostruko veća opremljenost od današnje koja iznosi 0, 33 m<sup>2</sup> stanovniku.

Brzi razvoj trgovine podrazumijeva određenu koncentraciju kvalitetnih objekata sa najsavremenijim sistemom prodaje, kao i funkcionalnu komplementarnost sadržaja.

Optimalnim razmještajem i racionalnom izgradnjom trgovinskih kapaciteta u sekundarnim, rejonskim i lokalnim centrima obezbijediće se povoljnija organizacija trgovine na malo i veći stepen zadovoljenja potreba stanovništva.

Takođe će se obezbijediti ravnomjeran razmještaj kapaciteta trgovine na malo u mjesnim zajednicama, tako da će se prosječno po stanovniku na nivou mjesne zajednice obezbijediti 0, 20 m<sup>2</sup> kapaciteta trgovine na malo.

Izgradnjom modernih kapaciteta i uvođenjem savremene tehnologije trgovine stvoriće se uslovi ne samo za razvoj trgovine, već i za niz komplementarnih djelatnosti.

U narednom periodu će se značajno povećati broj zaposlenih u trgovini na malo. Takođe će biti izraženo povećanje prosječne veličine prodavnice.

Kapaciteti trgovine će se prostorno razmjestiti po dva osnovna kriterija razmještaja djelatnosti. Prvi kriterij je funkcionalna komplementarnost, gdje u opštegradskim centrima kapaciteti trgovine zahtijevaju neposrednu blizinu uslužnih, ugostiteljskih, kulturnih i ostalih sadržaja. Drugi princip je kumulativna atraktivnost gdje trgovina kao specifična djelatnost zahtijeva veliku koncentraciju istorodnih djelatnosti, pa bi trebalo obezbijediti veću koncentraciju robnih kuća u sekundarnim centrima Novo Sarajevo i Stup i rejonskim centrima.

Planira se izgradnja kapaciteta i u lokalnim centrima kako bi se poboljšala opremljenost po stanovniku i obezbijedio veći stepen zadovoljenja potreba stanovnika.

## **UGOSTITELJSTVO I TURIZAM**

Planirani razvoj Sarajeva kao kantonalnog, federalnog i (republičkog) državnog centra, ukazuje na potrebu dinamičnog razvoja ugostiteljsko-turističke privrede. Razvoj ugostiteljskih kapaciteta do kraja planskog perioda odvijće se u skladu sa porastom životnog standarda i promjenama strukture potrošnje stanovništva. Prisustvo značajnog broja stranih državljana koji će radeći u mnogobrojnim ambasadama, konzulatima i drugim stranim organizacijama, faktički živjeti u Sarajevu sa svojim specifičnim potrebama uticat će i na strukturu potrošnje u Sarajevu. Sve vrste ugostiteljskih kapaciteta doživjeće intenzivan razvoj, pri čemu će se ukupni planirani kapaciteti povećati sa današnjih 206.269 m<sup>2</sup> na 450.180 m<sup>2</sup>. Planiranom izgradnjom, prostorni standardi će porasti sa 0, 50 m<sup>2</sup> na 0, 85 m<sup>2</sup> korisnog prostora po stanovniku.

Distribucija kapaciteta će biti usklađena sa njihovom strukturom kao i prostornim karakteristikama grada. Smještajni kapaciteti lociraće se u poslovnim centrima i sportsko-rekreacionim područjima, dok će se restoranski kapaciteti smještati u zonama koncentracije stanovništva i posjetilaca, kao što su gradski centri, specijalizirani ugostiteljsko-turistički centri, kao i zonama sporta i rekreacije.

Struktura ugostiteljskih sadržaja prvenstveno će se uskladiti sa lokacionim uslovima i kulturno-historijskim i ambijentalnim vrijednostima.

Nastaviće se započete promjene u strukturi restoranskih objekata, čije će poslovanje biti prilagođeno savremenim uslovima usluga. Brže će se razvijati snek-barovi, kafe-restorani, specijalizirani restorani, mliječni restorani i disko-barovi.

Razmještaj ugostiteljskih kapaciteta polazi od koncepcije grupisanja većeg broja ovih sadržaja. U skladu s tim, predviđeni su značajni ugostiteljski kapaciteti na području Banjsko-turističkog centra Ilidža, na potezu Stojčevac - Vrelo Bosne, kao i na rekreacionom području Sastavci. Izgradnja ugostiteljskih kapaciteta usmjeriće se takođe na atraktivna područja Starog grada - Babića bašča, kanjon Miljacke, Jajce kasarna, Bijela tabija, kao i rekreaciono područje Pašinog brda.

Značajno povećanje predviđeno je za kampove na prilaznim pravcima gradu i gradskim koridorima, kao veoma traženom tipu sezonskih objekata.

O razvoju turizma se ne može govoriti bez kapaciteta na planinama, te se ističe potreba obezbjeđenja odgovarajućih planiranih sadržaja vanpansionske potrošnje i smještajnih kapaciteta u skladu sa postojećim regulacionim planovima, ovog područja.

## **USLUŽNO ZANATSTVO**

U narednom periodu se planira značajan porast kapaciteta uslužnog zanatstva, tako da će se opremljenost kapacitetima uslužnog zanatstva po stanovniku povećati na 0, 38 m<sup>2</sup> (stanovniku, što je trostruko veća opremljenost od današnje koja iznosi 0, 12 m<sup>2</sup>) stanovniku.



Brži razvoj uslužnog zanatstva podrazumijeva određenu koncentraciju kapaciteta uslužnog zanatstva, te uvođenje savremene tehnologije.

Optimalnim razmještajem i racionalnom izgradnjom kapaciteta uslužnog zanatstva, izgradnjom zanatskih centara sa raznovrsnim zanatskim uslugama u okviru sekundarnih i rejonskih centara, obezbijedila bi se povoljnija organizacija uslužnog zanatstva i veći stepen zadovoljavanja potreba stanovništva.

Planira se izgradnja kapaciteta uslužnog zanatstva i u lokalnim centrima. Takođe će se obezbijediti i ravnomjerniji razmještaj kapaciteta uslužnog zanatstva u mjesnim zajednicama, tako da će se prosječno po stanovniku u mjesnoj zajednici obezbijediti 0, 10 m<sup>2</sup> korisnog prostora uslužnog zanatstva. U narednom periodu će se povećati broj zaposlenih u uslužnom zanatstvu, a povećaće se i prosječna veličina zanatske jedinice.

### **FINANSIJSKE, TEHNIČKE, POSLOVNE I DRUGE USLUGE**

Po svojoj strukturi i načinu djelovanja finansijske, tehničke, poslovne i druge usluge su komplementarne. Obuhvataju poslovne zgrade radnih organizacija, banke, osiguranje imovine i lica, komercijalna predstavništva (domaća i inostrana), agencije, usluge u oblasti prometa, prometa nekretnina (objekata i zemljišta), međunarodne špedicije, bescarinske i slobodne zone, priređivanje sajмова, izložbi i sl. Značajno učešće ovih djelatnosti u društvenom proizvodu Grada i planiran porast broja stanovnika i zaposlenih do kraja 2015. godine, ukazuju da će se ova djelatnost intenzivno razvijati, naročito poslije 2000. godine.

Do kraja planskog perioda (2015. god.) prostorni kapaciteti će se povećati sa 0, 67 m<sup>2</sup>/st u 1985. godini na 0, 95 m<sup>2</sup>/st u 2015. godini, tako da će ove djelatnosti raspomagati cca 498.850 m<sup>2</sup> korisne površine.

Kako distribucija kapaciteta ovih djelatnosti nije uslovljena koncentracijom i razmještanjem stanovništva u prostoru, koliko je uslovljena atraktivnošću i pristupačnošću prostora, u cilju decentralizacije sadržaja i rasterećenja gradskog jezgra, 76, 0% kapaciteta je planirano da se smjesti u okviru centara višeg reda (sekundarnih i rejonskih).

### **OSNOVNO OBRAZOVANJE**

U planskom periodu do 2015. godine starosni kontingent stanovništva od 7-14 godina iznosiće 10, 8 (11, 9% u 1985. god.), odnosno 57.050 djece osnovnoškolskog uzrasta.

Mreža osnovnih škola ravnomjerno će pokrivati cjelokupnu teritoriju urbanog područja u cilju optimalnog zadovoljavanja potreba stanovništva. Polazni kriterij je ujednačavanje veličine gravitacionog područja škola po broju stanovnika i teritorijalnom obuhvatu. Radijus kretanja za učenike od 7-14 godina je 600 m, a za učenike od 11-14 godina od 800 do 1000 m. Postojeća mreža osnovnih škola uglavnom zadovoljava i obezbjeđuje potrebne uslove za obuhvat svih školskih obveznika. U 2015. godini planira se ravnomjerniji razmještaj školskih objekata u odnosu na 1985. godinu.

Izgradnja osnovnih škola pratiće planiranu stambenu izgradnju. Osnovne škole biće osnovni nukleus društvenog života u mjesnoj zajednici. Njihov prostor će se koristiti, ne samo za vaspitanje i obrazovanje učenika, nego i za društveni život, kulturna zbivanja i zabavu djece, omladine i odraslih. U skladu sa ovim polazištima potrebno je izvršiti izmjene u samom koncipiranju osnovnih škola sa naglaskom na polifunkcionalne prostore i dodatnim pratećim sadržajima koji bi obezbjeđivali odvijanje ovih aktivnosti.

S ciljem ostvarenja normativa datog za rad osnovnih škola samo u jednoj smjeni, korisna površina objekata osnovnog obrazovanja će se povećati sa 0, 32 m<sup>2</sup>/stanovniku, na 0, 50 m<sup>2</sup>/stanovniku. Na taj način će se djelatnosti osnovnog obrazovanja obezbijediti korisna površina od 263.400 m<sup>2</sup>, što predstavlja dvostruko veću površinu namijenjenu objektima osnovnog obrazovanja u odnosu na 1985. god.

Planira se 5, 5 m<sup>2</sup> korisnog prostora po učeniku, što je u skladu sa odgovarajućim normativima. Danas ova površina u prosjeku iznosi 5, 4 m<sup>2</sup>/učeniku, a kreće se od 4, 4 m<sup>2</sup>/učeniku na opštini Novi grad, do 7, 5 m<sup>2</sup>/učeniku na opštini Stari grad.

U periodu do 2015. godine planiran je postupni prelazak rada škola u jednu smjenu, sa 30 učenika po razredu.

Postojeći objekti osnovnih škola (56 škola) će se uz neophodne adaptacije, dogradnje i proširenja kompleksa osposobiti za što funkcionalnije održavanje nastave.

Postojeće škole će, gdje je to moguće, povećati površinu kompleksa u skladu sa normativima. Nove škole će se graditi na adekvatnim lokacijama, shodno demografskim zahtjevima i gdje njihova društvena racionalnost bude opravdana.

Kapacitet školskih objekata je 500-600 učenika, sa optimalnom veličinom 16-razredne škole. Planira se produženi boravak za svu školsku djecu, i uvođenje pripreme nastave u svim školama.

Prioritet u izgradnji novih školskih objekata treba da imaju dijelom grada u kojima osnovne škole rade u tri smjene, te gdje je radijus kretanja učenika veći od 800 m (padinski dijelovi grada) i u kojima djeca do četvrtog razreda osnovne škole prelaze prometnu saobraćajnicu.

### **SREDNJE OBRAZOVANJE**

U planskom periodu do 2015. godine, učešće djece uzrasta 15 do 19 godina iznositi će 6, 3% u ukupnom stanovništvu urbanog područja Sarajeva.

Mreža srednjih škola će ravnopravno pokrivati cjelokupnu teritoriju u skladu sa demografskim kretanjima.

Radi kvalitetnijeg obrazovanja i racionalnijeg korištenja školskog prostora, opreme i kadrova planom se omogućava formiranje nezavisnih prostornih cjelina u kojima se grupišu srednje škole.

Pored rekonstrukcije oštećenih i adaptacije i dogradnje postojećih objekata srednjih škola, te uz proširenje njihovih slobodnih površina gdje to god mogućnosti postoje, uz bolju organizaciju, planirati će se izgradnja novih škola prema normativima koji daju optimalnu veličinu škole od 500-600 učenika sa radom u jednoj smjeni i brojem učenika 30 po razredu.

Za planirani broj učenika od 33.350 potrebno je obezbijediti površinu od 166.000 m<sup>2</sup> korisnog prostora, prema normativu koji iznosi 5, 0 m<sup>2</sup> po učeniku.

Ukoliko će se srednje obrazovanje organizovati na nivou Kantona Sarajevo, prestaje potreba za smještajem učenika u đачke domove, s obzirom na kratke udaljenosti od mjesta školovanja. To ne znači da se isključuje mogućnost formiranja srednjih škola internatskog tipa. Naprotiv.

### **VIŠE I VISOKO OBRAZOVANJE**

Dostignuti obim, struktura i kvalitet višeg i visokog obrazovanja ukazuju da se razvoj ove djelatnosti u narednom planskom periodu mora zasnivati na kvalitetnijim osnovama, što podrazumijeva stvaranje odgovarajućih materijalnih i kadrovskih uslova.

Dogradnjom, rekonstrukcijom i adaptacijom postojećih visokoškolskih objekata, te izgradnjom novih, njihova korisna površina po studentu iznositi će 8, 56 m<sup>2</sup>, a po stanovniku 0, 50 m<sup>2</sup>.

Od novih značajnijih kapaciteta iz različitih razloga, neophodno je obezbijediti prostor za elektrotehnički, saobraćajni, ekonomski, šumarski i poljoprivredni fakultet.

U cilju podizanja kvaliteta nastave, visokoškolske institucije će se opremiti savremenom naučno-istraživačkom i edukacionom opremom.

Za potrebe smještaja studenata u studentske domove obezbijediće se ukupno 54.000 m<sup>2</sup> korisnog prostora (0,08 m<sup>2</sup> stanovniku).

## **NAUČNO-ISTRAŽIVAČKA DJELATNOST**

Neophodne kvalitetne i strukturne promjene koje stoje pred privredom Grada na putu ka višoj fazi tehnoekonomskeg razvoja oslanjaće se daleko više, na nauku, posebno na vlastita naučna saznanja.

Pri izboru osnovnih pravaca naučnih istraživanja, prioritet treba dati onim područjima u kojima postoje realne mogućnosti razvoja vlastitih, kompletnih ili parcijalnih tehnoloških rješenja, odnosno za koje postoje komparativne prednosti u sirovinskoj bazi, kadrovima, izgrađenim kapacitetima i dr.

Pored toga, u istraživačkim organizacijama treba smanjivati ekspanziju primijenjenih istraživanja, koja vrlo često imaju karakter projektantskih i rutinskih usluga, a na dugoročnijim osnovama stimulisati fundamentalna i razvojna istraživanja.

Neophodno je preduzimati konkretne mjere i aktivnosti na efikasnom povezivanju naučno-istraživačke djelatnosti sa:

- organizacijama i visokoškolskim organizacijama,
- obrazovanju i osposobljavanju kadrova,
- cirkulacije kadrova između visokoškolskih, naučno-istraživačkih organizacija.

Uspješno integrisanje nauke sa proizvodnjom moguće je obezbijediti razvojem i jačanjem mreže naučno-istraživačkih i razvojnih centara u okviru samih organizacija.

Naučno-istraživačku aktivnost fakulteta treba podići na viši nivo na osnovu programskog povezivanja i objedinjavanja srodnih nastavno-istraživačkih potencijala sa raznih fakulteta.

S obzirom na ulogu i značaj ove djelatnosti u razvoju Grada, kao i planirane tendencije razvoja društva, treba očekivati intenzivan razvoj nauke. Standard će se povećati sa 0,20 m<sup>2</sup>/st. na 0,40 m<sup>2</sup>/st.

Značajniji centri naučno-istraživačkog rada planirani su na lokaciji Marijin Dvora u okviru Kvadranta "C" kojeg čini funkcionalna grupa naučno-obrazovnih institucija (Mašinski fakultet, Institut za hemiju i fiziku, Prirodno-matematički fakultet, te poslovno-istraživački objekti Unioninvesta i Energoinvesta).

## **KULTURA, UMJETNOST I INFORMISANJE**

Na urbanom području Sarajeva, djelatnosti kulture, umjetnosti i informisanja obuhvataju ustanove republičkog, regionalnog, gradskog i rejonskog značaja. Adekvatno tom značaju ustanove su smještene u odgovarajuće centre grada.

Planirano je da se do 2015. godine kapaciteti kulture udvostruče, tako da će do kraja planskog perioda kultura raspolagati sa cca 222.550 m<sup>2</sup> korisne površine. Ovo povećanje podrazumijeva i povećanje korisne površine po stanovniku sa 0,25 m<sup>2</sup> na 0,38 m<sup>2</sup>.

Okako intenzivan razvoj kapaciteta doprinijeće poboljšanju uslova za razvoj djelatnosti, većem stepenu zadovoljavanja potreba stanovništva i prevazilaženju dosadašnjih velikih razlika u razvoju djelatnosti razmještaju kapaciteta i prostoru.

S obzirom na značaj kulture u razvoju ličnosti s jedne strane i sve većem porastu slobodnog vremena s druge strane, u narednom planskom periodu je potrebno izvršiti izvjesne promjene u osnovnom konceptu funkcionalne organizacije i iskorištenosti kapaciteta kulture.

Kulturu je potrebno i dalje što više približavati građanima i omogućiti širim masama da svoje stvaralačke afinitete i kulturne potrebe zadovolje u odgovarajućim prostorima gdje žive i rade (mjesnoj zajednici). Međutim, istovremeno treba stvarati i uslove za razvoj kulture na institucionalnom i profesionalnom nivou u okviru centara višeg reda, kako bi se održao kontinuitet razvoja djelatnosti u skladu sa svjetskim tendencijama.

Opredjeljujući se za ovakav koncept razvoja kulture, formiraće se određeni nukleusi kulture, koji će odgovarati najširim kulturnim potrebama i aktivno organizovati kulturni život na različitim poljima kulturnog stvaralaštva, a sve u zavisnosti od nivoa i karaktera gradskog centra.

Osnovni nukleusi širenja kulturnih aktivnosti pored gradskog jezgra i sadržaja u centrima višeg reda (sekundarnom i gradskom) sa kulturno-privredni, sportsko-rekreativni, memorijalni, kulturno-obrazovni i bibliotečko-informativni centri.

Izgradnja značajnijih i većih kapaciteta, kao što su: pozorište, muzej, opšte biblioteke, galerije, izložbeni paviljoni, bioskopi i kulturni centri, planirana je u sklopu centara višeg reda tzv. sekundarnim centrima. Planirano je da se od ukupne novoplasirane korisne površine, 21% izradi u ovim centrima.

## ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Za potrebe zdravstvene zaštite stanovništva u Sarajevu planira se povećanje prostora po stanovniku sa sadašnjih 0, 47 m<sup>2</sup> na 0, 63 m<sup>2</sup>.

U okviru zdravstvene zaštite prioritet se daje primarnoj zdravstvenoj zaštiti:

Učešće prostornih kapaciteta primarne zdravstvene zaštite porast će sa 21% na 32%, dok će se korisna površina ovih sadržaja po stanovniku duplo povećati (sa 0, 09 m<sup>2</sup> na 0, 21 m<sup>2</sup>).

Učešće površina zavoda i instituta u ukupnoj površini zdravstvenih kapaciteta ostaje isto - 12%, dok se učešće površina stacionarnih kapaciteta - bolnica i klinika smanjuje sa 67% na 56% i ako se korisna površina ovih sadržaja povećava sa 0, 32 m<sup>2</sup>/st na 0, 34 m<sup>2</sup>/stanovniku.

Za potrebe primarne zdravstvene zaštite planirano je 107.200 m<sup>2</sup> korisne površine.

Mreža objekata primarne zdravstvene zaštite stanovništva ravnomjerno će pokrivati cijelu teritoriju urbanog područja Sarajeva.

Prioritet u izgradnji ovih kapaciteta imaju područja deficitarna ovim sadržajima, kao i nova naselja gdje izgradnja kapaciteta zdravstva treba da je istovremena sa stambenom izgradnjom.

Pored završetka izgradnje Kliničkog centra na Koševu, čime će se obezbijediti određeni kapaciteti visokodiferencirane zdravstvene zaštite, kapaciteti klinika i bolnica na području Sarajeva prestrukturirat će se prema patologiji stanovništva, te dogradnjom i adaptacijom, kao i nabavkom savremenije medicinske opreme dovest će se na viši zdravstveni standard.

## SOCIJALNA ZAŠTITA

Planirana mreža ustanova socijalne zaštite podrazumijeva sve vidove socijalne zaštite, socijalno ugrožene djece, retardiranih i ostarjelih lica. Mreža ovih ustanova će se razvijati na cijeloj teritoriji grada. Za ustanove socijalne zaštite je predviđena korisna površina od 60.520 m<sup>2</sup> prostora.

Djelatnost socijalne zaštite danas je najdeficitarnija u pogledu objekata za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, a pogotovo kapacitetima objekata za stara lica.

Pošto se prognozira povećanje učešća broja stanovnika starijih od 65 godina (61.190), u Sarajevu se planira mreža stacionara - domova za stara lica i nepokretne i domova za penzionere u kojima bi se obezbijedio smještaj za 3% ove populacije. Pored

proširenja postojećeg objekta Centra za stara lica, planira se izgradnja 5 domova penzionera i 3 doma za stara lica. Ovi objekti će obezbjeđivati smještaj za cca 1.800 lica, odnosno za 3% stanovništva starijeg od 65 godina. Optimalan kapacitet ovih objekata je 200 mjesta.

Ove ustanove, u pravilu, će se locirati u mirnim stambenim blokovima, ali i tamo gdje stari neće biti izolovani i imati osjećaj usamljenosti i napuštenosti.

Pored stacionarnog smještaja u domove penzionera i starih lica, planiraju se klubovi penzionera po opštinama sa pratećim društvenim sadržajima i servisima za lične potrebe ove kategorije građana, kao i klubovi penzionera pri mjesnim zajednicama.

Potrebno je obezbijediti stacionarni smještaj za djecu bez roditeljskog staranja, prostorne kapacitete za specijalno obrazovanje djece i omladine, za smještaj i obrazovanje djece ometene u psihofizičkom razvoju, za slijepu djecu i zapošljavanje slijepih, za narkomane i alkoholičare, za mentalno retardirane, za rekonvalescente, za profesionalnu rehabilitaciju hendikepiranih lica.

U narednom periodu, značajnu ulogu u preventivnoj i sekundarnoj socijalnoj zaštiti, imaće centri za socijalni rad, za koje se obezbjeđuju kadrovi i stvaraju prostorni uslovi za njihov rad.

## **DJEČIJA ZAŠTITA**

Potreban prostor za ustanove za predškolsko vaspitanje i obrazovanje utvrđen je na osnovu potreba korisnika, imajući u vidu dostignute standarde kao i materijalnu mogućnost.

Planirani kapaciteti od 88.200 m<sup>2</sup> obezbjeđuju povećanje obuhvata djece od 0-6 godina starosti sa 24, 1% u 1985. godini na 40% u 2015. godini, čime će u jaslicama i obdaništima biti smješteno oko 21.200 djece predškolskog uzrasta. Uz povećanje obuhvata djece predškolskog uzrasta poboljšaće se i standardi u ovim objektima, tako da će se do kraja planskog perioda korisna površina po djetetu povećati sa 3, 3 m<sup>2</sup> na 4, 2 m<sup>2</sup>.

Planirana mreža predškolskih ustanova u Sarajevu ravnomjerno će pokrivati cijelu površinu grada namijenjenu stanovanju sa maksimalnim kapacitetom objekata od 240 djece i radijusom opsluženja do 300 m<sup>2</sup>. Način na koji se potrebe zadovoljavaju prilagodiće se specifičnim uslovima područja i mogućnostima promjene u organizaciji dječije zaštite. Prioritet u izgradnji objekata dječije zaštite imaju dijelovi grada u kojima su ove ustanove deficitarne. Pažnja će se posvetiti drugim vaninstitucionalnim oblicima sa skraćenim radnim vremenom na programu vaspitanja i obrazovanja predškolske djece.

## **DRŽAVNA UPRAVA, DIPLOMATSKA I KONZULARNA PREDSTAVNIŠTVA, UDRUŽENJA GRAĐANA, TE DRUGE POLITIČKE, VJERSKE I MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE I ZAJEDNICE**

Kapaciteti državne uprave svih nivoa u Kantonu Sarajevo, javnih preduzeća i drugih državnih organizacija, političkih partija, udruženja građana, vjerskih društava, udruženja, zajednica i vjerskih objekata, diplomatskih i konzularnih predstavništava, predstavništava međunarodnih organizacija i stranih država, međunarodnih asocijacija i sl. razvijat će se u zavisnosti od potreba države, odnosno njihove uloge i značaja u javnom i političkom životu države Bosne i Hercegovine, Federacije i Kantona Sarajevo.

U cilju decentralizacije sadržaja, gradnja vjerskih objekata usmjerava se u sekundarne i rejonske centre, pri čemu se kod utvrđivanja lokacije, veličine i vrste vjerskih objekata treba imati u vidu slijedeće:

- razmještaj, zavisno od njihovog značaja, vršiće se u gradske, sekundarne, rejonske i lokalne centre,

- nastavljanje tradicije grada da na užem području budu objekti različitih konfesija.

### 2.6. Urbano zelenilo - rekreacija i sport

U okviru zaštite i unapređivanja životne sredine, pored tehničko-tehnoloških mjera, zelenim površinama pripada izuzetno veliki značaj u slučaju urbanog područja Sarajevo. Povezane u jedinstven sistem, pravilno raspoređene, ove površine doprinosiće zdravijem i humanijem životu stanovništva Grada.

Osnovni koncept ozelenjavanja u Planu je, pored maksimalnog očuvanja postojećih zelenih površina i formiranja novih iz kategorije urbanog zelenila opšteg korištenja, a njihovo povezivanje u jedinstven sistem. Zelene površine ostalih kategorija (ograničenog korištenja i specijalne namjene) posmatrane su kroz urbanističke cjeline u sklopu stanovanja, zona rada, društvene infrastrukture i dr., a za koje treba planirati od 30 do 50 odsto površine ovih namjena. Podizanje i uređenje zelenih površina je u uskoj vezi sa mogućnošću racionalnog korištenja prostora, što podrazumijeva etapnu izgradnju i postepeno privođenje namjeni, tako da sveukupno urbano ima 2531, 06 ha ili 47, 97 m<sup>2</sup> zelenila po stanovniku. Zelene površine u okviru stambenih površina planirane su tako da uz kolektivno stanovanje Starog grada i Centra bude 6, 0 m<sup>2</sup>/stan., Novog Sarajeva i Novog grada, Ilidže i Vogošće 8, 0 m<sup>2</sup>/stana, a po 20 m<sup>2</sup>/stana, uz individualno stanovanje u svim urbanim područjima.

Hitnom revitalizacijom zelenila, a naročito šuma, treba zaustaviti eroziju koja je dobila na intenzitetu u protekle četiri godine agresije usljed nekontrolisane sječe šuma i pada velikog broja granata na slivna područja. U suprotnom, pojačat će se dotok površinskih voda i količina nanosa sa padinskih dijelova u uže urbano područje. Pri tom se naročito ima u vidu područje Općine Stari Grad.

### 2.6.1. Rekreativne površine

Potrebe rekreacije u urbanom području Sarajevo zadovoljiće se kroz planiranje i realizaciju parkovnih površina, park-šuma i ostalih rekreativnih površina.

## PARKOVI

Prema načinu korištenja, parkovi imaju opšti, javni ili ograničeni značaj, mogu biti opštogradskog, rejonskog ili specijalnog karaktera.

U gradskoj mreži zelenila, parkovi su glavni prostori za odmor, osvježenja i razonodu, a najznačajniji su:

- Centralni gradski park "Sastavci", zauzima površinu od 167 ha, i najveći je među novoplaniranim parkovima. Nalazi se na sastavku rijeka Bosne, Željeznice i Zujevine i po mogućnostima koje pruža svojim sadržajima treba da budu najprivlačniji za sve uzraste.

- Gradski parkovi su vrsta parkova koja je bliža mjestu stanovanja, gradskim centrima i sportskim kompleksima, a po površini su manji od centralnog gradskog parka, sa funkcijom pasivne i dijelom aktivne rekreacije. Planirani gradski parkovi su:

"Betanija", veličine 49, 64 ha, smješten u prirodnom amfiteatru Betanija i sastavni dio zelene transversale "Zetra". Realizacijom ovog parka, prvenstveno uređenjem postojećeg zelenila fonda (voćnjaci, šumarci i sl. uz potok Sušicu) i formiranje novih sadržaja, ovaj prostor dobiće veliki ekološki značaj ne samo na gravitirajuće područje stanovanja nego na grad u cjelini;

"Crni Vrh", veličine od 10 ha, nalazi se neposredno uz centralno gradsko jezgro te će njegovo uređenje, realizacija i novi sadržaj imati veliki značaj za unapređenje životne sredine gravitirajućeg područja;

"Stup", veličine 18, 4 ha, je dio novoplaniranog gradskog centra Stup i služi pretežno pasivnoj i dijelom aktivnoj rekreaciji;

"Vraca", veličine od 6 ha, je postojeća uređena parkovska površina tipa spomen-parka.

- Zabavni parkovi, imaju karakter specijalnih parkova, koji pored hortikulturnih formi, sadrže i objekte i uređaje za zabavu i razonodu pretežno djece i omladine. Najznačajniji su:

"Pionirska dolina" čija se postojeća površina zadržava i proširuje prema arboretumu Slatina, te ovaj prostor zauzima ukupnu površinu od 18, 70 ha;

"Zoološki vrt" kao specijalizirana vrsta zabavnog parka planira se u Miljevićima veličine od 75, 2 ha. U sklopu ove površine postoje fragmenti šumskih površina koji se u realizaciji i organizaciji ovog parka mogu funkcionalno iskoristiti;

Arboretum "Slatina", pored svoje pedagoške i naučne funkcije, je veoma prijatan i privlačan zeleni prostor, pristupačan za sve građane. Planira se proširenje postojećeg arboretuma, tako da će ukupna površina iznositi 27, 2 ha. Parkovi su u planu zastupljeni sa 420, 64 ha ili 7, 9 m<sup>2</sup> zelenila po stanovniku.

Pored navedenih parkovskih površina postoje, u okviru banjsko-turističkog kompleksa "Ilidža-Vrelo Bosne" i banjski parkovi veličine od 20, 7 ha, koji će se u planskom periodu transformisati, te postojećim alejama i planiranim linearnim zelenilom povezati sa centralnim gradskim parkom "Sastavci", rekreacionim područjem "Stojčevac" i "Vrelo Bosne".

## **PARK-ŠUME**

Park-šuma je ozelenjena i dobro organizovana površina za rekreaciju stanovništva koja je osposobljena da primi veći broj posjetilaca. Ona predstavlja, u novije vrijeme, jako raširenu formu komunalnog zelenila. Podiže se putem pošumljavanja, a ne hortikulturnom obradom, te uređenjem i dotjerivanjem postojećih šumskih fragmenata. Hortikulturna obrada koristi se samo na manjim dijelovima. Tako obrađene površine javljaju se kao oaza u inače manje-više prirodnom, iako nešto dotjeranom, pejzažu. Pored zdrave i svakom pristupačne vegetacije, park-šume sadrže i objekte za izletničke potrebe, udobnost posjetilaca kao i za zaštitu šume.

Za razliku od mnogih gradova kod kojih su park-šume formirane oko grada, za sarajevsko urbano područje je karakteristično da postojeći fragmenti šumskih površina idu do samog užeg urbanog područja, te su, praktično, obuhvaćeni ovim velikim sistemima organizovanog zelenila i nalaze se u samom gradskom tkivu. Najznačajniji su:

- park-šuma "Sedrenik" veličine od 260, 56 ha, park-šuma "Hum", veličine od 250, 28 ha i park-šuma "Mojmilo" veličine od 112, 0 ha.

Park šume su zastupljene sa 1.247, 12 ha ili 23, 62 m<sup>2</sup> zelenila po stanovniku. Pored mogućnosti, kako za pasivnu tako i aktivnu rekreaciju, ovaj vid zelenih površina Grada ima i ulogu šumskih zaštitnih pojaseva i pozitivan uticaj na makroklimu Grada.

## **OSTALE REKREACIONE POVRŠINE**

Pod ostalim rekreacionim površinama podrazumijevaju se postojeće i nove površine - skverovi ukupne površine od 42, 5 ha, te stara postojeća groblja površine od 44, 6 ha. Ova groblja su potencijalne površine za uređenje u parkovske površine, a ozelenjavanje i uređivanje treba da se odvija bez većeg narušavanja postojeće strukture ovih objekata.

Jedan od vidova ostalih rekreacionih površina je i linearno zelenilo koje ima prvenstveno za cilj sprovođenje principa međusobne povezanosti zelenih površina u jedinstven sistem gradskog zelenila. Ove zone obrađuju se kao parkovske površine između stambenih i drugih objekata, ili kao šire zaštitne zelene zone između gradskih saobraćajnica, i drugih namjena (stanovanja i dr.). Širina ovog pojasa zavisi od ranga saobraćajnice, a u bilansima je iskazan kao dio saobraćajnog koridora.

Ostale rekreacione površine su zastupljene sa 87, 1 ha ili 1, 65 m<sup>2</sup> zelenila po stanovniku.

### **2.6.2. Sportsko-rekreacione zone**

Drugu značajnu grupu urbanog zelenila čine sportsko-rekreacione površine, koje podrazumijevaju povremene tjelesne aktivnosti u raznim oblicima:

- pješačenje, izleti, manje sportske aktivnosti i dr. Ove površine; pored niza sportskih igrališta i objekata, obrađena su u zelenilu za odmor i osvježenje onih koji žele bavljenje sportom povezati sa prirodnom sredinom.

U urbanom području Sarajeva planirane su slijedeće sportsko rekreacione zone:

- zona sporta i rekreacije "Bentbaša", veličine 150, 0 ha, koja uslove za sportske i rekreativne aktivnosti pruža u kanjonu Miljacke i meandru Korija, a sa šetincima, trim stazama i drugim sadržajima.
- kompleks "Ilidža-Vrelo Bosne" predstavlja jedno od najznačajnijih rekreativnih područja Grada, a po svojoj strukturi i sadržaju sastoji se iz zone toplih bazena (korištenje geotermalnih voda) na lijevoj strani Željeznice površine od 13, 6 ha, koji su preko postojećih banjskih parkova i aleja povezani sa rekreativno-sportskim područjem "Stojčevac" od 35 ha, a ovo se pojasom zaštitnog zelenila (sa padina Igmana) povezuje sa rekreativnim područjem "Vrelo Bosne" od 28 ha.

Svi ovi sadržaji nalaze se na rubu kompleksa "Ilidža-Vrelo Bosne", a čiji središnji prostor, kao značajna površina, pripada vodozaštitnom području:

- sportsko-rekreativno područje "Betanija" kao nastavak gradskog parka "Betanija" i arboretuma "Slatina" površine od 32, 2 ha.
- sportsko-rekreativni centar "Butmir" na desnoj obali rijeke Željeznice sastoji se od:
  - zone sportskog Aerodroma - površine od 56, 0 ha, zone Hipodroma - površine od 45, 0 ha, zone Sporta i rekreacije na vodi - površine od 114, 0 ha i zone Igrališta na zemlji površine od 13, 0 ha,
  - Sportsko-rekreativni centar "Pašino brdo" površine 53, 5 ha.

Zastupljene su sa 266, 2 ha ili 50, 04 m<sup>2</sup> zelenila po stanovniku.

Pored ovih značajnih sportsko-rekreativnih površina u urbanom području Sarajeva planirani su manji sportsko-rekreativni centri, naročito na padinskim dijelovima grada, ukupne površine od 27, 20 ha.

### 2.6.3 Zone sporta

U skladu sa prostorno funkcionalnom sistematizacijom, površine sporta strukturirane su u tri grupe:

- Objekti opštegradskog značaja, koji sadrže pored prostora za masovnu fizičku kulturu i rekreaciju i kapacitete za vrhunski sport. Smješteni su unutar užeg urbanog područja Sarajeva i dostupni su sredstvima javnog saobraćaja. Najznačajniji je olimpijski kompleks "Zetra", površine od 33 ha, zatim sportski centar "Grbavica" površine od 5 ha, te olimpijski centar "Skenderija" kao zatvorena površina koja je u sklopu društvene infrastrukture i u toj oblasti je i obrađena;
- Objekti rejonskog značaja, omogućavaju izvođenje masovne i organizovane sportsko-rekreativne aktivnosti omladine, radnih ljudi i građana. Ovi objekti (centri) po obimu i opremljenosti primjereni su potrebama fizičke kulture gravitirajućih zona, a to su: "Kovači" postojeća površina sa proširenjem, ukupno 11, 3 ha, "Famos-Hrasnica" 5, 5 ha, Vogošća 6, 4 ha i "Dobrinja" od 17, 2 ha;
- Specijalni objekti i površine imaju funkciju organizacije treninga i takmičenja atraktivnih disciplina, ne samo fizičke, nego i tehničke kulture i predstavljaju prateći dio urbane opreme većih gradova. U urbanom području Sarajeva planirani su slijedeći objekti: rekonstrukcija i uređenje postojećeg strelišta u Pofalićima površine od 6, 4 ha, sportski aerodrom "Butmir" koji će se prilagoditi potrebama ovog sporta, kako za trening, tako i za takmičarske priredbe (jedriličarstvo, padobranstvo, modelarstvo i dr.) površine od 118 ha, hipodrom između sportskog aerodroma Butmir i rijeke Željeznice od 32, ha. Sportske površine su zastupljene sa 234, 8 ha ili 4, 44 m<sup>2</sup> zelenila po stanovniku. Pored ovih objekata postoje i objekti lokalnog značaja, kao što su površine u zonama stanovanja, rada i drugim zonama, namijenjene fizičkoj kulturi radnih ljudi i građana, a na nivou mjesnih zajednica.

Ove površine su sastavni dio urbanističko-prostornih cjelina i uglavnom su to univerzalne plohe predviđene za boćanje, košarku, odbojku, rolanje, a u zimskim mjesecima i klizanje. Površine ovih ploha i zona treba da se kreću između 1 i 1, 5 ha i da



zadovoljavaju potrebe 1 do 3 mjesne zajednice.

#### 2.6.4. Zaštitno zelenilo

Zaštitno zelenilo je kategorija zelenila specijalne namjene, sa osnovnom funkcijom zaštite i unapređivanja životne sredine, a zastupljeno je sa 280 ha ili 5, 30 m<sup>2</sup> zelenila po stanovniku.

Površine ove kategorije vegetacijski razdvajaju stanovanje od industrijskih i drugih namjena, nalaze se između saobraćajnih površina, vodotoka, na strmim i lošim terenima. Na urbanom području Sarajeva obuhvataju površinu od 280 ha. U okviru ovih površina treba racionalno koristiti i uređivati postojeća poljoprivredna zemljišta, fragmente šumskih površina, voćnjake i dr.

#### 2.7. Saobraćaj

##### 2.7.1. Opšti odnosi u zakonitostima kretanja i predviđanje saobraćajnih veličina

Na osnovu utvrđenog stanja, ciljeva, namjene površine i rasporeda aktivnosti u prostoru, saobraćaj je proučavan, posmatran i rješavan kao jedinstven sistem, s tim da se na urbanim područjima Sarajeva, Hadžići i Ilijaša rješava kao kontinualan sistem, a na područjima Pala i Trnova kao dijelovi sistema koji su fizički dislocirani.

Prognoza na dugi rok (30 godina) ne može koristiti klasične metode, već zahtijeva šire sagledavanje odnosa u prostoru i okvire u kojima rješenja treba da se nalaze. Posebno u okolnostima nestabilnih ekonomskih i socijalnih odnosa nije jednostavno utvrditi period pada stagnacije i rasta, kao i procijeniti trendove. Iznošene procjene treba uzeti sa rezervom u odnosu na vremensku komponentu i više cijeniti odnose koji se predlažu i uspostavljaju, a u svjetlu ciljeva i politika koje su društveno utvrđene. Visina društvenog proizvoda i ponašanje stanovništva, a broj stanovnika i zaposlenih i stepen motorizacije na osnovu veličine koje definišu zahtjeve u saobraćaju.

Planirane aktivnosti u prostoru i odrednice Društvenog i Prostornog plana grada Sarajeva, uslovile su da na pet (5) urbanih područja treba očekivati povećanje saobraćajnih aktivnosti za oko 58% u odnosu na 1985. godinu, a koje obuhvataju lokalna i izvorna ciljna putnička kretanja.

Predviđa se slijedeća struktura kretanja po glavnim svrhama:

Takvim kretanjima došlo bi do različitog rasta kretanja po svrhama i to: kretanja vezana za posao porasla bi za 48, 8%, kretanja vezana za ostale svrhe za 52%, a kretanja nevezana za kuću za 116, 9% što bi izazvalo i drugačiju vremensku distribuciju u odnosu na postojeću. Procjene su bazirane na elementima aktivnosti koje opredjeljuju rast kretanja ali i na izvjesnim transformacijama kao posljedici uticaja komunikacionih i tehnoloških unapređenja na radne procese. Novim metodama u snabdijevanju stanovnika i povećanju slobodnog vremena, te kulturno-sportskih i zabavnih aktivnosti u periodu prelaska iz industrijskog u post-industrijski period.

Ukupna mobilnost, od postojeće 1, 94 kretanja po stanovniku u 1985. godini (2, 12 u 1981. godini), u 2015. godini porasla bi na oko 2, 3 kretanja po stanovniku. Procjenjuje se porast stepena motorizacije, tako da bi u 2015. godini dostigao nivo između 250 i 320 vozila na 100 stanovnika, odnosno prosječno oko 300 vozila na 1000 stanovnika.

Polazeći od procjene da će se masovni prevoz oslanjati pretežno na klasične sisteme u javnom saobraćaju sa povećanjem opsluženosti prostora javnim prevozom, dijelom nezavisnosti trasa, povećanja energetske sigurnosti, uz smanjenje ranjivosti javnog saobraćaja kao i povećanja kapacitetnih mogućnostima smanjenja negativnih uticaja na čovjekovu sredinu, opadanju broja pješačkih kretanja zbog povećanja distanci, komfora i racionalnijeg iskorišćenja vremena, procjenjuje se da će doći do promjene raspodjele na vidove prevoza, tako da javni gradski saobraćaj, kao osnovni vid prevoza, učestvuje sa 44, 03% individualni prevoz 29, 35% a čista pješačka kretanja 26, 62%, pri čemu se odnosi u mehanizovanim kretanjima (u sredstvima javnog gradskog i individualnog saobraćaja) očekuju 44, 03%, od ukupnih kretanja, a na osnovu prognoznih postavki međusobni odnos se očekuje 60% u javnom saobraćaju prema 40% u individualnom saobraćaju.

Odnosi između kontinualnog urbanog područja (Sarajevo, Hadžići i Ilijaš) prema urbanim područjima Pale i Trnovo u kretanjima, procjenjuju se na 96, 3%:3, 7%.

U robnom prometu planira se naglašenije usmjeravanje tereta na željeznicu, dok će se drumski saobraćaj koristiti u regionalnom transportu i za lokalne potrebe, a kao element integralnog transporta.

Prigradski i međugradski saobraćaj (regionalni) odvijaće se zavisno od pravaca integralno željeznica - autobus ili autobuskim saobraćajem, uz povećanje kvaliteta i atraktivnosti i željezničkog i autobuskog saobraćaja.

2.7.2. Saobraćajni sistem, karakteristike i elementi

### **ŽELJEZNIČKI SAOBRAĆAJ**

U uslovima intenzivnog razvoja drumskog transporta, kako u robnom i putničkom saobraćaju, tako i u odnosu na modernizaciju osnovnih kapaciteta, zatim nepovoljan ekonomski položaj u cjelini, doveo je željeznicu do toga, da posljednjih godina ima zastoj u razvoju koji se ogleda u raskoraku između kapaciteta pruga i pružnih postrojenja (koje zadovoljavaju najvećim dijelom potrebe u planskom periodu) i opremljenosti željezničkih postrojenja.

Za potrebe razvoja željezničkog saobraćaja na urbanom području Sarajevo, Hadžići i Ilijaš planiraju se prostorne potrebe za sljedeće kapacitete:

- izgradnja drugog kolosijeka, dionica - Podlugovi- Alipa- šin most,
- izgradnja obilaznice Semizovac-Vogošća-Sarajevo,
- izgradnja kotejnerskog terminala na Alipašinom polju u okviru Robnotransportnog centra,
- izgradnja elektro-računskog centra u Rajlovcu,
- izgradnja terminala za rasute terete,
- izgradnja priključaka na željezničku prugu Vogošća-Blažuj iz Rajlovca,
- izgradnja industrijskih kolosijeka u okviru radnih zona i carinske zone.

Pored izgradnje pruge, objekata i postrojenja, u Planu se predviđa rezervacija prostora za koridore pruga u postplanskom periodu, a prije svega povezivanje Sarajeva sa željezničkom prugom Beograd-Bar.

U putničkom saobraćaju, period razvoja, u smislu poboljšanja kvaliteta uslova prevoza u postojećem sistemu željeznice, u planskom periodu postoji mogućnost uvođenja željeznice u javni gradski, odnosno prigradski saobraćaj.

### **MREŽA PUTEVA**

Osnovnu mrežu puteva čine magistralni i regionalni putevi, te lokalni (gradski) putevi, odnosno ulice, međusobno povezani u jedinstven podsistem mreža puteva (ulica).

Zavisno od funkcionalnih i saobraćajno tehničkih karakteristika, mreža je kategorisana u više rangova (autoput, magistrala, ulice I i II reda, sabirne), a prostorno razmještena u zavisnosti od namjene površina, te vrste, obima i svrhe saobraćajnih tokova.

Na osnovu toga, magistralni putevi, pored lokalnog saobraćaja, treba da preuzmu dio izvornog ciljnog saobraćaja i sav tranzitni saobraćaj, a ujedno povezuju urbane prostore sa bližom i daljom regijom, Republikom i šire.

Predložena mjera magistralnih puteva, naslanja se na postojeću mrežu, odnosno putne pravce, kako je usvojeno u Prostornom

planu Republike. Koridori uglavnom prate doline rijeka Bosne, Zujevine, Željeznice i Miljacke. Rang auto-puta imaju putevi: Zenica-Sarajevo-more, koji se na urbanom području nalazi sa lijeve strane Bosne i ide od Semizovca preko Reljeva, Butila, Gladnog polja prema dolini r. Lepenica i gradski auto-put koji je nastavak magistralnog puta M5, odnosno E-761 kroz grad, počev od starog dijela grada gdje počinje, te preko Koševa, Pofalića, Buća potoka, Bačića izlazi u Butile gdje se veže za auto-put Zenica-Sarajevo-more. Ukrštaju su van petlje Butile. Ostali magistralni putevi su putevi: Semizovac-Vogošća-tunel-Kobilja glava-Bare-Skenderija, zatim put Semizovac-Stup-Kula-Vojkovići, put Dariva-Bistrik-Hrasno-Alipšino polje-Ilidža Blažuj-Hadžići, priključak r. Blažuj-auto-put. Za navedene puteve planirani su koridori koji omogućavaju rekonstrukciju, dogradnju i novu izgradnju, zavisno od veličina i karaktera saobraćajnih tokova.

Regionalni putevi su zadržani na postojećim trasama kada je u pitanju njihov položaj, izuzev regionalni put Dariva-Obhoda-Vasin han za koji je planirana nova trasa u koridoru r. Moščanica, s tim što se proširuju koridori puteva, čime se obezbjeđuje prostor za rekonstrukciju i dogradnju, tj. povećanje kapaciteta zavisno od veličine tokova.

## **VAZDUŠNI SAOBRAĆAJ**

Aerodrom "Sarajevo" može još dugi niz godina efikasno da ispunjava zahtjeve u pogledu aviosaobraćaja za potrebe Bosne i Hercegovine kao države, Federacije Bosne i Hercegovine, Kantona Sarajevo i drugih kantona, imajući u vidu raspoloživi prostor i izgrađene kapacitete i potencijal koji posjeduje.

Prostorne mogućnosti aerodroma obezbjeđuju uslov dugoročnog razvoja do dostizanja svog punog kapaciteta, koji se objektivno očekuje između 2000. i 2015. godine, što omogućava razvoj drugih aktivnosti (slobodna carinska zona) na ovom prostoru za narednih 15 do 20 godina.

## **TERETNI INTEGRALNI TRANSPORT**

Glavni terminal teretnog saobraćaja nalazi se u Robno-transportnom centru na Alipašinom mostu, neposredno uz loko-teretnu stanicu sa direktnim priključcima na primarne gradske saobraćajnice.

Terminal za rasute terete planiran je na rubu urbanog područja Ilijaš, također sa direktnim priključkom na željezničku prugu i regionalni put (br. 444) Ilijaš-Breza-Vareš.

Predviđa se takođe određen broj manjih terminala kao distributivnih centara za određene vrste proizvoda (prehrambeni, tekstilni, namještaj i sl.).

Dostava robe unutar grada obavljala bi se dostavnim vozilima, a po rješenjima istraženim u Studiji robnih tokova i teretnog saobraćaja.

### **2.7.3. Ulična mreža**

Na osnovu utvrđenih saobraćajnih karakteristika i veličina dobivenih kroz studije, elaborate, odnosno saobraćajni plan, predložena je mreža loklnih, odnosno gradskih ulica kao dio jedinstvene mreže puteva, koja je opterećena mehanizovanim putovanjima i tako je dobijena veličina i karakter saobraćajnih tokova i izvršena provjera kapaciteta.

Na osnovu ovih podataka, predložena su rješenja gradskih (lokalnih) ulica koja se baziraju na postojećoj (stvorenoj) mreži, te novoplaniranih ulica, zavisno od planirane namjene površina i sadržaja.

Na taj način, najveći broj postojećih ulica se zadržava, a njihov ograničeni kapacitet se nadopunjuje bilo rekonstrukcijom ili novim saobraćajnicama.

Saobraćajno-tehničke karakteristike mreže, prvenstveno poprečni profil i kapacitet, zavisno od funkcionalnog značaja, mogu se tretirati na dva načina. Prvi je maksimalno očuvanje izgrađenih dijelova grada uz poštovanje istorijskih, arhitektonskih i

ambijentalnih vrijednosti, uz nesmetano funkcionisanje saobraćaja i drugi, optimalna rješenja budućih saobraćajnica.

Prioritet u izgradnji primarnih gradskih saobraćajnica dati I i VI-toj transverzali kako bi se što prije izvršila transformacija razvojne osovine grada u korist pravca sjever-jug. Zatim XI transverzali u čijem gabaritu je predviđena trasa tramvaja za Dobrinju, produžetku IX transverzale do ulaza u Aerodrom kao i Južnoj longitudinali od Ilidže do Nedžarića. Jednoj traci gradskog objekta na spoju autoputa i ulice H. Brkića sa dogradnjom rampi. Rekonstrukciji Drinske i ulice S. Zajke, Sjevernoj longitudinali sa ulicama Kranjčevića, Krupska, M. Marulića, kao i 6-transverzali na Dobrinji koja spaja ulicu Bulevar Mimar Sinana sa XII transverzalom. Koridor gradskog autoputa na dionici od ulice H. Brkića do Bentbaše ima tretman rezervne površine, a definitivni status ovaj objekat steći će nakon daljnjih istraživanja.

Na prostoru Ilidža uglavnom su planirane nove saobraćajnice, shodno novoplaniranim namjenama i funkciji prostora. Ovo je karakteristika i prostora Vogošća.

Gradska (lokalna) ulična mreža koja je podijeljena na primarnu, sekundarnu, tercijarnu, a koja je uklopljena u jedinstvenu mrežu puteva, povezana je međusobno i sa magistralnim putevima, zavisno od ranta puta, te veličine i karaktera tokova, na dva načina i to u nivou i van nivoa.

Tako se van nivoa planiraju raskršća (petlje) u Butilama, zatim sva raskršća na gradskom auto-putu, ukrštaj II i VI transverzale u Lukavici, II i H transverzale takođe u Lukavici, IV i H transverzale u Kuli, Južne longitudinale i XII transverzale na Stupu, Mostarsko raskršće, te rekonstrukcija i dogradnja petlje na Stupu i Ilidži.

Ovako predložena gradska mreža i nivo ukrštanja, daje mogućnosti ravnomjernije disperzije (razlivanja) saobraćajnih tokova, što će omogućiti optimalnije odvijanje motornog saobraćaja.

#### 2.7.4. Javni gradski saobraćaj

Sistem integralnog javno gradskog putničkog saobraćaja bi omogućio putovanje kombinovanjem:

- željeznicom, tramvajem, trolejbusom i raznim tipovima autobusa (međugradski, prigradski, gradski kombibus) brzim i sigurnim saobraćajem i jednostavnih presjeda- njem sa jednog na drugi vid prevoznog sredstva ili,
- istim obuhvatom i kako je gore navedeno bez integrisanja željeznice u javni, gradski i prigradski saobraćaj, zavisno od konačnih opredjeljenja.

Sistem javnog gradskog saobraćaja sastoji se od 39, 8 km tramvajskih trasa sa terminalima na Ilidži, Hrasnici, Dobrinji, Čengić Vili, Željezničkoj stanici; trolejbuskog saobraćaja od 440 km trasa sa terminalima na Dobrinji, Trgu 6. aprila, Halilovićima, Rajlovcu, Pionirskoj dolini i Vogošći; međugradskog i prigradskog autobusnog saobraćaja kao osnovnog vida regionalnog prevoza sa 730 km trasa sa terminalima u saobraćajnim centrima u Sarajevu, Hadžićima i Ilijašu, te gradskog saobraćaja sa 77, 9 km trasa i kombibus saobraćaja sa 40, 0 km trasa sa terminalima u pravilu na mjestima kontakata sa tramvajskim i trolejbuskim linijama.

Ponuđeni sistem javnog gradskog saobraćaja (bez integracije željeznice) prevozio bi krajem planskog perioda nešto više od 1, 8 puta prevezenih putnika u odnosu na 1985. godinu. Pri tome bi se osnovni efekti sistema, mjereni srednjim vremenima putovanja (pojedinačno i ukupno), u odnosu na stanje 1981. reflektovali kako slijedi:

- Vrijeme pješaćenja do prve stanice javnog gradskog saobraćaja smanjilo se za 35%,
- Vrijeme vožnje tramvajem povećavalo bi se za 56, 97%,
- Vrijeme vožnje trolejbusom, (u odnosu na autobus koji je njime zamijenjen) smanjilo bi se za 8, 9%,
- Vrijeme vožnje autobusom povećavalo bi se za 0, 8%,
- Vrijeme vožnje kombibusima smanjilo bi se za 50, 59%

- Vrijeme vožnje prigradskim autobusima smanjilo bi se za 60, 63%,
- Vrijeme čekanja na sredstvo javnog prevoza na prvoj stanici smanjilo bi se za 20, 44%,
- Vrijeme presjedanja smanjilo bi se za 15, 76%,
- Broj presjedanja povećao bi se sa 1, 55 na 1, 96 puta, i
- Ukupno srednje vrijeme putovanja za jedinstveni sistem javnog gradskog saobraćaja, smanjio bi se za 36, 35%.

#### 2.7.5. Mirujući saobraćaj

Na osnovu saobraćajne politike, utvrđivanje potreba za parkiranjem može se grupisati na slijedeće zahtjeve:

- potreban broj parking (otvorenih i zatvorenih) i garažnih mjesta na obodu centralne zone,
- parkinzi i garaže na području velikih koncentracija radnih mjesta (javni objekti, centri i industrijske zone i sl.),
- parkinzi i garaže u naseljima koje služe za zadovoljavanje potreba stanovništva uz obezbjeđenje površina na principu jedno parking mjesto na jedan stan, a njihova realizacija saglasno planiranom stepenu motorizacije.

Shodno ovome, planirani su prostori za višespratne garaže od Baščašije do Marijin Dvora i to na lokalitetima: Dugi Sokak, Mjedenica niže Banje (prostor CTS-a), H. Kreševljakovića (Bosna-auto), Skenderija, Marijin Dvor. Na području Novog Sarajeva i Novog Grada, obezbjeđuju se površine za višespratne garaže na prostorima gdje su smješteni centralni sadržaji, a otvoreni parkinzi u više nivoa u okviru velikih stambenih naselja (Grbavica, Hrasno, Alipašino Polje, Dobrinja i sl). Na području Ilidže obezbjeđuju se prostori za višespratne garaže kao i višenamjenski otvoreni parking prostor u okviru stambeno poslovne prostorne cjeline Stup, Banjsko-turističke rekreacione prostorne cjeline Ilidža i u području Hrasnice.

Na području Vogošće obezbjeđuju se prostori za višenivojsko otvoreno parkiranje u ranoj zoni UNIS-a, te u zoni stanovanja, sa većom gustoćom.

Pored ovoga, zadržavaju se svi postojeći prostori koji služe za zadovoljavanje potreba mirujućeg saobraćaja.

#### 2.7.6. Pješački saobraćaj

Pješački saobraćaj predstavlja veoma značajan udio, kako po "čistim" pješačkim kretanjima (26, 62%) tako i po pješačkim kretanjima koju su sastavni dio kretanja javnim gradskim saobraćajem (dolazak i odlazak sa stanice JGS-a) i kretanja individualnim vozilima (mjesto polaska parking i parking mjesto opredjeljenja).

Pored odgovarajućih pješačkih površina u naseljima i uz ulice koje zadovoljavaju zahtjeve, pojavljuju se još tri oblika zadovoljavanja pješačkih kretanja i to:

- pješački koridori koji nikako nemaju ili nemaju dovoljne gabarite, pa ih treba izgraditi ili proširiti,
- intenzivni pješački koridori gdje nije moguće građevinskim mjerama intervenisati, pa je neophodno režimom saobraćaja vremenski diferencirati vidove saobraćaja, i
- pješački koridori i područja gdje je intenzitet pješačkih kretanja veliki, tako da zahtijeva uvođenje pješačkih zona (centralna zona, staro gradsko jezgro, kulturno-sportski i rekreacioni centri, sekundarni, rejonski i eventualno lokalni centri, stambena naselja velikih gustina stanovanja) te pješačke šetnice u ambijentalno vrijednim prostorima, a naročito uz lijevu obalu rijeke Miljacke, na potezu Park Cara Dušana - "Otokara Keršovanija".

Na osnovu toga, planirano je proširenje postojeće pješačke zone, koja bi zahvatila prostor od Ulice M. Tita do Obale i

završavala se na području Narodnog pozorišta, sa mogućnošću proširenja prema Koševskom potoku u određenom periodu vremena u danu (izmjene režima saobraćaja).

Budućom izgradnjom novoplaniranih primarnih gradskih saobraćajnica otvara se široka mogućnost stvaranja pješačkih zona na području Novog Sarajeva i Novog grada sa obje strane Miljacke, te na prostoru centra Ilidža (stari Ilidža) kao i duž rijeke Željeznice od Ilidže do Sokolovića.

U koridorima postojećih saobraćajnica, na potezima gdje je to moguće, planirana je dogradnja ili proširenje postojećih trotoara.

#### 2.7.7. Biciklistički saobraćaj

Ovaj vid saobraćaja u Sarajevu je isključivo vezan za rekreaciona kretanja, a po mogućnostima ograničen na ravni dolinski dio grada. Za te potrebe planiraju se u okviru koridora određenih saobraćajnica biciklističke staze, te u sportsko rekreacionim zonama, kombinovane pješačke biciklističke staze. Tako se planiraju biciklističke staze uz šetnicu duž r. Miljacke, u koridoru VI proleterske brigade, u zonama sporta i rekreacije na Ilidži, Koševu - Betaniji, u stambenim naseljima Dobrinja, Alipašino polje, Lužani i novoplaniranim prostorima za kolektivno stanovanje na području Novog grada i Ilidže.

### 2.8. Sistem veza

#### 2.8.1. PTT saobraćaj

Osnovni koncept razvoja PTT sistema ogleda se u:

- uspostavljanju digitalnih sistema prenosa za povezivanje reonskih centrala u Sarajevu;
- uspostavljanje digitalnih sistema prenosa u međumjesnom i međunarodnom saobraćaju;
- zamjeni zastarjelog SGV stupnja za specijalne službe;
- uvođenju mobilne telefonije;
- izgradnji izvojenih stupnjeva na mjestima veće koncentracije pretplatnika;
- favorizovanju ugradnje optičkih kablova u PTT mreži za spojne kablove i digitalnih sistema prenosa po vom kablovima;
- izgradnji zemaljske satelitske stanice;
- centralizaciji sistema nadzora rada TT uređaja;
- uvođenju prostornog informacionog sistema telekomunikacija;
- uvođenju mreža za prenos podataka velikim brzinama;
- uvođenju sistema za pružanje novih usluga (teletekst, paging i dr.);
- uvođenju potpune automatizacije poštanskog poslovanja i novčanog prometa.

#### **a) Poštanski saobraćaj**

Osnovni pravci razvoja poštanskog saobraćaja biće usmjereni na proširenje i modernizaciju sredstava poštanske mreže, izgradnju građevinskih objekata, adaptaciju postojećih i uzimanje u zakup novih poslovnih prostora, čime će se obezbijediti otvaranje novih jedinica PTT mreže, nabavke transportnih sredstava poštanske eksploatacije, poštanske opreme i poštanskog

inventara.

## **b) Telegrafski saobraćaj**

Osnovni ciljevi razvoja mreže telegrafskog saobraćaja su da se podmiri potrebe javnog (genteh) i pretplatničkog (teleks) saobraćaja, vodeći pri tome računa o harmoničnom uklapanju te mreže u jedinstvenu jugoslovensku mrežu.

Radi omogućenja planiranog razvoja telegrafskog saobraćaja izvršiće se proširenje postojećih komutacionih i prenosnih kapaciteta uz primjenu novih tehnoloških rješenja.

## **c) Telefonski saobraćaj**

Broj glavnih telefonskih priključaka (GTP) za potrebe građana određen je na osnovu planiranog broja stanovnika, odnosno domaćinstava na kraju 2015. godine. Za svako domaćinstvo na području šest opština grada Sarajeva, uglavnom je predviđen jedan telefonski priključak. S obzirom da prosječno domaćinstvo 2015. godine treba da ima prosječno 3 člana, to planirana gustina samo za telefone u domaćinstvima iznosi 33, 33 telefona na 100 stanovnika.

- Broj planiranih GTP, odnosno telefona na kraju 2015. godine za područje šest opština grada Sarajeva iznosiće 198.000 telefona, što je neznatno više od broja domaćinstava.

Broj glavnih telefonskih priključaka za potrebe privrede, društveno-političkih i drugih organizacija na kraju 2015. godine za područje šest opština grada, iznosiće ukupno 52.000. S obzirom da je na početku planskog perioda ovih telefona bilo cca 17.500, to je planirano njihovo povećanje od 34.500, odnosno za 97, 14%.

Projekcija Plana razvoja glavnih telefonskih priključaka i dostignuti nivoi na području grada Sarajeva do 2015. godine prikazani su u tabeli na strani 206.

Ukupan broj glavnih telefonskih priključaka u planskom periodu povećan je sa 105.785 na kraju 1985. godine na 250.000 na kraju 2015. godine. Ukupno povećanje iznosi 144.215, odnosno 136, 33%.

Najveće povećanje je kod opština Ilidža i iznosi 431% i Vogošća 363%. Najmanje povećanje broja GTP-a je kod opštine Novo Sarajevo i iznosi 16.800 telefona, odnosno 58%.

Gustina GTP (telefona) na 100 stanovnika u planskom periodu povećana je sa 25, 32 na kraju 1985. godine na 42, 37 na kraju 2015. godine.

Ukupno povećanje iznosi 17, 05, odnosno 6, 34%.

Najveće povećanje gustine GTP je kod opštine Ilidža i iznosi 167, a najmanje povećanje je kod opštine Centar i iznosi 21.

Gustina GTP (telefona) na 100 domaćinstava u planskom periodu je sa 78, 64, na kraju 1985. godine povećana na 127, 10 na kraju 2015. godine. Ukupno povećanje iznosi 48, 46, odnosno 61, 62%.

Najveće povećanje gustine GTP na 100 domaćinstava je kod opštine Ilidža i iznosi 71, 90, odnosno 140%, a najmanje povećanje je kod opštine Centar i iznosi 29, 77, odnosno 26, 81%.

Pregled naziva, lokacija i planirani kapaciteti mjesnih telefonskih centara na području grada Sarajeva za period od 1986. do 2015. godine, dati su na strani 206.

Iz podataka ove tabele vidi se slijedeće:

- Da su kapaciteti mjesnih telefonskih centrala (rojonskih centrala) na kraju 1985. godine bili 124.000 priključaka, kao i da je planirano da na kraju 2015. godine budu povećani na 261.000 priključaka. Povećanje ovog kapaciteta iznosi 137.000 priključaka, odnosno 110%.

- PREGLED NAZIVA, LOKACIJA I KAPACITETA MJESNIH TELEFONSKIH CENTRALA NA PODRUČJU SARAJEVA DO 2015. GODINE

Za obezbjeđenje uslova razvoja telefonskog saobraćaja do 2015. godine izvršiće se rezervacija prostora za izgradnju zgrada za smještaj slijedećih PTT POSTROJENJA:

- Na lokalitetu rejonske centrale "Centar" na području opštine Novo Sarajevo rezerviše se prostor za izgradnju III faze zgrade "Telekomunikacija" u neposrednoj blizini postojeće zgrade. Izgradnjom ove III faze zgrade obezbijediće se potreban prostor za proširenje mjesne, glavne, tranzitne i međunarodne telefonske centrale i smještaj ostalih tt postrojenja,

- Na lokalitetu rejonske centrale "Alipašino polje", na području opštine Novi grad, izgradiće se nova zgrada za smještaj rejonske telefonske centrale od cca 32.000 brojeva. Za ovu novu zgradu postoji već rezervisan prostor pored postojeće zgrade telefonske centrale,

- Na lokalitetu centrale "Ilidža", na području Opštine Ilidža, obezbijediće se prostor za proširenje telefonske centrale za cca 13.000 brojeva. Naime, u postojeću novu zgradu može se smjestiti cca 20.000 priključaka, što sa postojećih 9.000 priključaka čini ukupno 29.000 priključaka. Kako telefonska centrala na kraju 2015. godine treba da ima 42.000 priključaka, to znači da nedostaje prostor u novoj zgradi za smještaj 13.000 priključaka. Ovaj prostor će se moći obezbijediti rekonstrukcijom nove zgrade, tj. podizanjem još jednog sprata,

- Na lokalitetu rejonske centrale "Vogošća", na području Opštine Vogošća, izvršiće se rekonstrukcija postojeće zgrade u kojoj sada postoji 6.144 priključaka. Ovom rekonstrukcijom se omogućava smještaj od ukupno 18.000 priključaka, što je dovoljno za period do 2015. godine,

- Na ostalim lokalitetima RC "Stari grad", RC "Stari grad, RC "Bašćaršija", RC "Hrasnica" i RC "Rakovica" postoje prostorije za planirano proširenje telefonskih centrala za period do 2015. godine.

Za planski period od 1986. do 2015. godine planira se izgradnja telefonskih centrala na novim lokacijama, jer planirani razvoj grada Sarajeva nema takve potrebe.

## 2.8.2. RTV sistem

U planovima razvoja RTV Sarajevo, zacrtano je opredjeljenje za dostizanje 100% pokrivanja stanovništva kao jedno od osnovnih opredjeljenja. Realizacija ovih ciljeva zavisi i od zainteresovanosti i finansijskih mogućnosti opština, koje udružuju sredstva za infrastrukturu.

RTV Sarajevo će također angažovati zajedno sa organizacijom PTT saobraćaja, komunalnim i drugim organizacijama u zajedničkoj i sinhroniziranoj aktivnosti, uvođenja, kablovskih mreža za kablovsku distribuciju i televiziju.

Dugoročno opredjeljenje RTV Sarajevo je i postizanje boljeg tehničkog kvaliteta radio i TV signala.

Što se tiče programske ponude RTV Sarajevo će povećati obim programa "Sarajevo 202" i uvesti svakodnevni TV program za grad Sarajevo.

U posljednoj fazi razvojnog perioda, RTV Sarajevo će postepeno, i u saradnji sa drugim informacijskim i komunikacijskim sistemima i proizvođačima prijemničke baze, ulaziti u područje telematike, tj. zapoćeće difuziju telematičkih informacija za javno korištenje i za pojedine posebne svrhe. Očekivani razvoj tehnologija, kao što su teletekst, radio-tekst, uvođenje kablovskih mreža, omogućiće gledaocu i slušaocu kontakt sa raznim izvorima informisanja, što je u punom skladu s idejnim konceptom našeg društva i pozicijom pojedinca u njemu.

Realizacija navedenih ciljeva, u navedenom periodu ostvariće se putem jedinstvenog tehnološkog sistema koji je sastavljen od



studijskih produktivno-reproduktivnih kapaciteta i RTV Domu, prenosnih emisionih sistema do prijemnika na razini domaćinstava i pojedinaca.

Dio ovog sistema prostorno je raspoređen na teritoriju grada Sarajeva i udruženih gradskih opština. Njegov razvoj pratio je razvoj grada i kao posljedicu imamo radiodifuzni sistem koji i u budućnosti može obezbijediti veoma dobro pokrivanje stanovništva i teritorije programima radija i televizije.

Centralno mjesto u infrastrukturi sistema i dalje će zauzimati RTV dom opremljen najsavremenijom tehnikom, koja omogućuje proizvodnju tri studija i dva televizijska programa, namijenjena auditoriju čitave Republike i jedan radio program - Sarajevo "202" lokalnog karaktera, kao i povećanje broja programa u narednom periodu. Pored postojećih stacioniranih proizvodnih kapaciteta RTV Sarajevo, proširiće se kapaciteti mobilnih proizvodnih jedinica za programska javljanja sa raznih kulturno-umjetničkih i sportskih manifestacija širom grada i šire.

Pošto postojeći UKT i TV predajnici na Humu i Bjelašnici, odnosno Trebreviću obezbjeđuju pokrivanje osnovnom i sekundarnom TV mrežom sa cca 99, 2% stanovništva grada Sarajeva, isti će se koristiti i u narednom periodu.

Pored prijema domaćeg TV programa stvoriće se uslovi za prijem stranih programa koji se distribuiraju putem tzv. kablovskih distribucionih sistema. Ova aktivnost je već započela u novim naseljima (Dobrinja, Mojnilo, Vojničko polje - sa cca 7.000 priključaka) i proširiće se i na ostala u Gradu, kao i na području prijema u oblasti globalnog komuniciranja.

## 2.9. Vodna infrastruktura

Vodni potencijali Sarajeva i njegovog bližeg okruženja odgovaraju prirodnim datostima, pri čemu su primarni uticaji klime, morfologije i topografije terena. Površinski vodni resursi su uglavnom disperno raspoređeni koncentrišući se jedino u prostoru Sarajevskog polja u nekoliko većih i manjih vodotoka od kojih su najznačajniji Bosna, Željeznica, Zujevina i Miljacka. Takođe su značajne pojave akumuliranja vode u krečnjačkim masama koje okružuju Sarajevsko polje, kao i u aluvijalnim naplavinama Sarajevskog polja. Takvi prirodni uslovi ograničavaju razvoj vodoprivrede na području grada na svega nekoliko grana od kojih se najviše ispoljavaju: snabdijevanje vodom stanovništva i industrije, prikupljanje i disponiranje otpadnih i oborinskih voda, odnosno zaštita od voda te uređenje korita i obala vodotoka, odnosno zaštita od voda. Perspektivna proizvodnja hrane na području Grada, pri čemu će doći do izražaja naročito nekonvencionalne metode kao što su direktna fotosinteza biljne mase, uzgoj akvakultura te zatvoreni biociklusi, zahtijevaće u budućnosti značajne količine vode.

Izgradnja otvorenih i zatvorenih bazena za kupanje, te opremanje terena za sport i rekreaciju na vodi, dugo su vremena bili zapostavljeni. Ovi će objekti biti građeni u okviru Banjsko-turističkog centra Ilidža, Centralnog gradskog parka Sastavci i Sportsko-rekreacionog centra Butmir.

### 2.9.1. Bilans voda

#### **Vodni resursi**

U okviru Prostornog plana utvrđeni su vodni resursi namijenjeni za snabdijevanje vodom na ukupnom području Grada i u skladu sa potrebama (potrošnjom) 2015. godine izvršena je, respektujući datu prostornu organizaciju Grada, distribucija u smislu njihovog korištenja.

Značajni vodni resursi, prikazani u tabelama sa karakterističnim, kvantitativnim pokazateljima bitnim za eksploataciju, a čiji su korisnici potrošači na urbanim područjima - Sarajevo, Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo su: planinska vrela, podzemne vode i površinske vode.

#### PLANINSKA VRELA

Iako se najveći dio svih planinskih vrela nalazi već odavno u eksploataciji, neka od njih se iz različitih razloga ne koriste za direktno vodosnabdijevanje. Tako je izvor rijeke Bosne sačuvan zbog izuzetne prirodne rijetkosti, a izvor rijeke Željeznice zbog dovoljno kapaciteta sadašnjeg vodovoda naselja Trnovo. Peračko vrelo i Toplik uključuje se u sistem snabdijevanja vodom

uskoro provedbom odgovarajućih istražnih radova na jahorinskim vrelima, koja su u eksploataciji i utvrdiće se mogućnost dobijanja dodatnih količina vode.

U navedena planinska vrela nisu uključeni izvori na kojima su zasnovani lokalni vodovodi. Ovaj vid snabdijevanja vodom je bio organizaciono zapostavljen sa vrlo oskudnim i nesistematizovanim istražnim radovima, tako da se ne raspolaže kvantitativnim podacima zahvaćenih vrela.

## PODZEMNE VODE

U vodne potencijale na prostoru Bačevo-Konaci uključena je i prirodna infiltracija površinske vode potoka VečERICA i rijeke Bosne, kao i vještačko obogaćivanje zahvatnih objekata vodom iz otvorenog toka rijeke Bosne. Na drugim lokalitetima u aluvijonu Sarajevskog polja moguća je takođe pojava akumuliranja podzemne vode, ali bi te količine, a naročito klasifikaciju kvaliteta bilo potrebno dokazati opsežnijim istraživanjem.

Pojava juvenilnih voda iz dubljih horizonata na području Ilidže koja se od najranijih vremena koristila za liječenje, inicirala je detaljnije istraživanje ovih tokova. Ohrabrujući je podatak da je već iz prve bušotine na lokalitetu "Zmijska stijena" registrovano isticanje od 200-250 l/s pri temperaturi vode od 33°C. Ova činjenica daje povod za realne pretpostavke o značajnom termoenergetskom potencijalu čija se energija može koristiti sa jedne strane, za neposredno zagrijavanje stambenih i drugih prostora, a sa druge strane, radi bogate mineralne otopine, za proizvodnju biljne i životinjske bio-mase.

## POVRŠINSKE VODE I AKUMULACIJE

Najveći vodni potencijali u blizini Grada nalaze se u gornjem slivu rijeke Bosne, odnosno Željeznice. Hidrološke prilike koje preovlađuju na ovom području ne omogućavaju direktno zahvatanje iz prirodnog toka već je neophodna izgradnja akumulacionih bazena na pogodnim lokalitetima. Osnovna analiza prirodnih uslova za izgradnju akumulacionih bazena izrađena je u okviru prostornog plana kada je određena i njihova prvenstvena namjena.

Ovakav način integralnog prikazivanja za sva urbana područja vodnih resursa proističe iz same tehničko-tehnološke povezanosti sistema snabdijevanja vodom - dominirajuće oblasti vodoprivrede, odnosno komunalne djelatnosti, u smislu optimalnog učešća u korištenju raspoloživih i potencijalno raspoloživih vodnih resursa u ovom prostoru.

### Potrebe (potrošnja) vode

Za dvije osnovne kategorije potrošača - stanovništvo i industriju, po pojedinim urbanim područjima daje se slijedeći pregled potrošnje.

### Pokrivanje potreba vode

Definisane ukupne potrebe (potrošnja) vode na kraju planskog perioda podmirivaće se na slijedeći način:

#### a) Regionalni vodovodni sistem I faza

Slijedeći veći potrošač vode pretpostavljaće proizvodnja hrane za šta postoje potrebni preduslovi. Uz istraženi izvor geotermalne vode izdašnosti 250 l/s potrebno je za prilog proizvodnju osigurati još 200 l/s kvalitetne vode iz širih prostora Sarajevskog polja. Nadalje se planom utvrđuje neophodnost paralelnog utvrđivanja porasta potreba vode za ovu svrhu kao i njihovog zadovoljavanja. proširenje mogućnosti se odnosi na efluent komunalnih postrojenja za prečišćavanje kao i specifično građenim akumulacijama na manjim vodotocima.

Potrebe ostalih korisnika, kao što su ribouzgajališta ili rekreacija, i nije potrebno posebno navoditi radi neznatne potrošnje u pravom smislu riječi, a i radi komplementarnosti sa ostalim korisnicima.

Naprijed iznešeni podaci upućuju na zaključak da raspoloživi vodni resursi obezbjeđuju uslove za podmirenje potreba (potrošnje) vode na analiziranim urbanim područjima, uz napomenu da je moguće jedan dio te vode uputiti prema potrošačima u području snabdijevanja regionalnog vodovodnog sistema Gornja Bosna.

U daljem tekstu, saglasno izvršenom bilansiranju voda, daće se karakteristični pokazatelji podbilansa za pojedine oblasti.

## 2.9.2. Snabdijevanje vodom

Ograničene mogućnosti raspoloživih lokalnih vodnih resursa i sve veće potrebe unutar tradicionalnih i novih urbanih područja Grada, implicitno nalažu potrebu uključivanja u eksploataciju novih izvorišta vode za piće. Za primarno korištenje vode za piće, u pogledu kvaliteta preostaju još samo relativno očuvani površinski vodotoci: pritoke rijeke Željeznice, rijeka Lepenica i Misoča. Mora se, naime, konstatovati da na praktično svim urbanim prostorima (izuzev urbanog područja Trnovo) potrebe za vodom već prerastaju mogućnosti vodnih resursa unutar ili u bližoj okolini urbanih područja. Ukupno uzevši, količine vode sa lokalnih izvorišta koje se koriste za snabdijevanje stanovništva od 3157 l/s mogu zadovoljiti potrebe samo 401.125 stanovnika ne računajući pri tome zahtjeve ostalih korisnika, prvenstveno industrije. To bi praktično značilo da bi, bez korištenja novih izvorišta, razvoj Grada bio zaustavljen na zatečenom nivou. Potrebe za vodom koje proističu iz planskih opredjeljenja dostižu za dvije osnovne kategorije - stanovništvo i industriju, oko 5,5 m<sup>3</sup>/s, te je stoga potrebno obezbijediti razliku iz novog (ih) izvorišta. Razrješenje tehničkog praga razvoja nije moguće bez značajnih finansijskih sredstava. S obzirom na karakter novog izvorišta, koje po svojim tehnološko-tehničkim karakteristikama i uticajem na područje u kojem se nalazi, prevazilazi lokalne okvire posebno u kvantitativnom smislu, zahtijeva se bitno drugačiji pristup u formiranju i korištenju takvih izvorišta.

Organizovano snabdijevanje vodom potrošača na urbanim prostorima Grada vršiće se na sljedeći način:

Regionalni sistem snabdijevanja vodom Gornja Bosna

(prva etapa realizacije - vodovodni podsistem Bijela rijeka)

---

Regionalni vodovodni sistem Gornja Bosna.

Studijom Regionalnog vodovodnog sistema Gornja Bosna, čija je izrada u toku, definisaće se svi elementi tog sistema. Za sada je poznato da će zahvatni objekti, odnosno vještačke akumulacije biti izrađene na pritokama Željeznice, Bijeloj i Crnoj rijeci, rijeci Toplici, Misoči i Fojnici.

Prvu fazu u razvoju tog sistema predstavljaće akumulacija Bijela rijeka na pregradnom profilu Kijevo koja će u svom sastavu imati odgovarajući dovodni cjevovod i postrojenje za prečišćavanje na brdu Kotorac. Srednja godišnja izdašnost akumulacije Bijela rijeka iznosiće 2200 l/s, dok će u maksimumu biti u mogućnosti da isporuči 2500 l vode u sekundi. Sa tom količinom moguće je na kraju planskog perioda podmirenje deficita vode ovdje tretiranih urbanih područja od 2052 l/s, dok bi ostatak od 448 l/s stajao na raspolaganju potrošačima u dolini rijeke Bosne nizvodno od Sarajeva. Sa ovom količinom će se uticati i na poremećaje u participaciji sa lokalnih izvorišta, u pogledu sezonskih varijacija doticaja, kvaliteta ili racionalnosti rada.

U uslovima ratnih dejstava, blokade i nefunkcionisanja gradskog vodovodnog sistema, stanovništvu je odmah stavljeno na raspolaganje izvorište "Pivara" (cca 50 l/sec), a od novih vodozahvata najznačajniji su oni iz vodotoka rijeke Miljacke (12 l/sec) i Moščanice (80 l/sec) koji su poslije jednostavnog prečišćavanja na brzim filterima kontejnerskog tipa i hlorisanja korišteni za piće putem vodovodne mreže, naravno uz oštar režim restrikcije i preraspodjele (dva sata u dva dana). Isto tako aktivirani su svi postojeći individualni bunari a uz pomoć donatora realizirani su i novi za snabdijevanje tehnološkom vodom (registrovano cca 3.000 takvih bunara). Na području općine Stari Grad 10 izvora koji su imali kvalitativne i kvantitativne karakteristike su korektno tehnički kaptirani i dovedeni hlorisanjem na nivo vode za piće, čija ukupna izdašnost iznosi cca 5 l/sec.

### **Generalni gradski vodovodni sistem**

Područje na kojem se voda distribuirala preko centralnog gradskog vodovodnog sistema obuhvatilo je 1985. godine urbani prostor opština Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi grad, Ilidža i Vogošća. Ekspanzija centralnog sistema već se odvija prema urbanom prostoru opštine Hadžići, a puni zamah će dobiti tek nakon izgradnje prve faze regionalnog sistema Gornja Bosna. Isti preduslov važi i za procese integracije vodovodnog sistema na prostoru Ilijaša. Na urbanom prostoru Pala pojaviće

se specifična situacija, jer će centralni gradski vodovodni sistem komunicirati sa ovim urbanim prostorom samo preko izvorišta, a ne preko objekata distribucije kao na drugim navedenim područjima.

Potrebe potrošnje stanovništva, kao i odnosi u potrošnji vode, ove osnovne kategorije potrošača na urbanim područjima pojedinih opština snabdjevenih preko centralnog vodovodnog sistema, prikazane su u slijedećoj tabeli.

Može se uočiti vrlo velika zastupljenost snabdjevenog stanovništva preko centralnog gradskog vodovodnog sistema koja za ukupno urbano područje na kraju planskog perioda dostiže 98, 9%, dok je za urbane prostore grada Sarajeva samo nešto veća i iznosi 99, 0%. Da bi se dostigla takva zastupljenost centralnog vodovodnog sistema potrebno je uložiti značajne napore u cilju opremanja objekata za snabdijevanje vodom na nekim urbanim područjima kao što su Ilidža, Vogošća, Hadžići, Ilijaš i Pale. Porast potrebnih količina - cijeni se da će potrošnja dostići 4706, 8 l/s - biće rezultat opšteg porasta broja stanovnika, ali i porasta standarda snabdijevanja.

Dostizanje jedinstvenog standarda potrošnje na ukupnom urbanom području od 590 litara po stanovniku na dan razlikovaće se po intenzitetu od područja do područja. Pojedini dijelovi urbanih područja već su dostigli ovaj nivo dok je za druge tek potrebno obezbijediti potrebne preduslove. Koeficijent naravno mjernosti potrošnje usvojen je takođe jedinstveno:  $K_{dn} = 1, 15$ , mada će njegova vrijednost varirati ovisno o koncentraciji i karakteru dominantnih potrošača.

Potrošnja većih industrijskih potrošača na ukupnom urbanom području je posebno iskazana u narednoj tabeli.

S obzirom da je potrošnja industrijskih potrošača koja se vrši iz centralnog, vodovodnog sistema, zadržana u globalu na nivou iz 1985. godine, njeno učešće u ukupno utrošenoj vodi bi značajno opalo. Tako je za ukupno urbano područje ovo učešće 8, 3%, dok je za urbano područje Sarajevo 5, 9%.

Ukupne potrebe koje za stanovništvo i industriju iznosi 5135, 6 l/s biće obezbijeđene jednim dijelom iz lokalnih izvora, dok će se razlika preuzimati iz regionalnog sistema. Struktura učešća pojedinih izvora snabdijevanja u centralnom gradskom vodovodnom sistemu, izgledalo bi ovako:

Za dopremanje vode na sva tretirana urbana područja, potrebno je dograditi osnovne objekte sistema distribucije: rezervoare Crkvine i Semizovac, te spojni cjevovod od jahorinskog dovoda do rezervoara Pale. Navedeni objekti će omogućiti potrebno povezivanje do sada nezavisnih vodovoda urbanih područja Hadžići, Ilijaš i Pale sa centralnim gradskim vodovodnim sistemom.

U urbanom području Sarajevo, svoje potrebe za vodom preko centralnog gradskog vodovoda sistema podmirivaće 522.280 stanovnika, što u odnosu na 1985. godinu predstavlja porast od 34%.

Ukupno proizvedena i preuzeta voda od 4418, 8 l/s pri maksimalnoj dnevnoj potrošnji, odnosno 121, 969.395 m<sup>3</sup> godišnje, biće upućena potrošačima na urbanom području Sarajeva na slijedeći način (iskazano u miliona m<sup>3</sup>).

U odnosu na 1985. godinu predviđaju se značajne promjene kod osnovnog struktuiranja potrošnje, pri čemu će na najveći domet biti smanjene učešće tehničkih gubitaka u sistemu, koji sa danas neodrživih 49, 5% treba da opadnu na 15, 0%. Inače, učešće gubitaka u ukupnoj potrošnji od 15% se smatra, po preporuci IWSA (Međunarodno udruženje vodovoda) tolerantnim. Učešće većih industrijskih potrošača, snabdjevenih preko centralnog vodovodnog sistema, ostalo je u apsolutnom smislu u približno istom obimu, ali njihovo procentualno učešće treba da opadne na 7, 9%. Povećana industrijska proizvodnja, odnosno zahtjevi za većom količinom vode upućuju se na intenzivnije korištenje vlastitih zahvata vode. Ovisno tehnološkim zahtjevima to mogu biti podzemne ili površinske vode. Sve oštrij zahtjevi za smanjenje emitovanja polutanata primoravaju industrijske pogone na veći sistem opterećenja centralnog vodovodnog sistema i u tom smislu nastaviće se dalja istraživanja poboljšanja odnosa u strukturi potrošnje vode, posebno u dijelu tehnoloških voda.

Značajne aktivnosti će biti usmjerene na dogradnju i kompletiranje primarnog sistema distribucije, gdje se posebno ističu objekti.

- novi rezervoari sa ukupnom zapreminom 75, 400 m<sup>3</sup>

## Lokalni vodovodi

Na urbanom području Sarajevo i pored smanjenja ukupnog broja stanovnika obuhvaćenih ovim vidom snabdijevanja, preostaće i nadalje 1.370 ili 0, 2% od ukupnog broja stanovnika na urbanom području.

U odnosu na 1985. godinu, kada se na ovaj način snabdijevao 7.431 stanovnik, smanjenje korisnika lokalnih vodovoda pozitivno će se odraziti na standard snabdijevanja koji se danas ocjenjuje kao nezadovoljavajući.

Individualno snabdijevanje putem manjih izvora, bunara i sl.

Snabdijevanje vodom preko manjih izvora ili bunara, iako nepoželjno, usljed specifičnih, topografskih karakteristika terena biće i nadalje prisutno, a rješavaće se odgovarajućim tehničkim rješenjima.

Na ovaj način podmirivaće potrebe vode 3.980 ili 0, 8% od ukupnog broja stanovnika na urbanom području. Kod ove kategorije se takođe očekuje poboljšanje snabdijevanja u smislu veće specifične potrošnje, jer je u odnosu na 1985. godinu broj individualno snabdjevenih stanovnika opao na manje od 1/3, kada je iznosio 12.823.

## Vlastiti industrijski vodovi

Od 555, 2 1/s planirane ukupno potrebne tehnološke vode na kraju perioda planiranja, moguće je 250, 9 1/s podmiriti iz vlastitih izvora.

I nadalje bi se zahvatila uglavnom podzemna voda, sa izuzetkom metalne industrije u Vogošći, koja bi svoje ukupne potrebe podmirivala sa izvora Peračko vrelo.

Povoljna je okolnost što se veći industrijski potrošači nalaze u Sarajevskom polju, gdje su i najveće mogućnosti zahvatanja podzemne vode iz priobalja rijeke Bosne i Miljacke, kao i iz površinskih tokova ovih i ostalih vodotokova. Pokrivanje iskazanih potreba će se vršiti na slijedeći način:

- Podzemna i površinske vode u

### 2.9.3. Odvodnja i dispozicija otpadnih i oborinskih voda

Budući razvoj kanalizacionog sistema uobičen je Prostornim planom, prema kojem se razlikuju dvije zone prikupljanja i disponiranja otpadnih voda.

- Formirani centralni gradski kanalizacioni sistem sa proširenjem na prostore uzvodno od gradskog postrojenja za prečišćavanje - urbano područje Hadžići i - jedinstveni kanalizacioni sistem u dolini rijeke Bosne nizvodno od gradskog postrojenja za prečišćavanje, u čijem su području odvodnje korisnici sa dijela urbanog područja Sarajevo (urbano područje Vogošća) i urbano područje Ilijaš.

Kanalizacioni sistem u dolini rijeke Bosne imaće sve oblike regionalnog sistema, pošto će njegovo područje odvodnje obuhvatiti pored navedenih područja, i područje opština Vareš, Breza, Fojnica, Kiseljak i Visoko. Elementi tog regionalnog sistema kao i lokacija postrojenja za prečišćavanje definitivno će biti određeni nakon izrade odgovarajuće dokumentacije.

Pošto će ovaj regionalni sistem biti u funkciji zaštite rijeke Save, u kojoj je takođe i izgrađeno gradsko postrojenje za prečišćavanje, iz čega proističe njihov širi društveni i vodoprivredni značaj realizaciju kolektora i postrojenja za prečišćavanje (za grad Sarajevo je II faza izgradnje) kao i njihovo održavanje, preduzeće Vodoprivreda.

Pregled broja stanovnika obuhvaćen kanalizacijom na urbanim područjima Sarajevo, Hadžići i Ilijaš, dat je u slijedećem pregledu:

U posmatranom prostoru dominantan je centralni gradski kanalizacioni sistem. Na porast broja stanovnika u periodu planiranja, priključenih na kanalizaciju, najviše će uticati opremanje urbanog prostora Hadžića kao i disperzionog prirasta na ukupnom prostoru obuhvaćenog centralnim kanalizacionim sistemom.

Iako se 1985. godine ne može govoriti o jedinstvenom kanalizacionom sistemu u dolini rijeke Bosne, dati broj stanovnika se odnosi na danas samostalne kanalizacione sisteme Vogošće i Ilijaša.

Količine otpadnih voda su date u narednoj tabeli

Postrojenje za prečišćavanje otpadne vode centralnog gradskog kanalizacionog sistema realizovano je svojevremeno za hidrauličko opterećenje od 3, 9 m<sup>3</sup>/s, kao I faza. U 1985. godini dostignuto je svega 1, 2 m<sup>3</sup>/s, te će, s obzirom na planiranu količinu otpadne vode od 4, 52 m<sup>3</sup>/s, potreba za njegovim proširenjem, odnosno realizacijom II faze, nastupiti tek krajem planskog perioda.

### **Centralni gradski kanalizacioni sistem**

Za razliku od novih stambenih naselja, unutar urbanog područja Sarajeva, gdje se u posljednje vrijeme razvijao isključivo usvojeni separatan način odvodnje, najveći dio postojećeg urbanog kompleksa opslužuje mješoviti i nepotpuni separatan sistem odvodnje. Pošto, unatoč tehničkih mjera u obliku izvedenih kišnih preliva, mješoviti sistem prouzrokuje smetnje u radu postrojenja za prečišćavanje, uz dodatno onečišćenje vodotoka uz dio glavnog gradskog kolektora. Projektom zaštite čovjekove okoline bilo je predviđeno razdvajanje mješovitog sistema. Razdvajanje sistema zahtijeva impozantna finansijska sredstva, pa će se stoga vršiti parcijalno razdvajanje do kraja planskog perioda, uz istovremeno preispitivanje ranijeg opredjeljenja o cjelovitoj transformaciji postojećeg kanalizacionog sistema.

Jedan od osnovnih zadataka razvoja centralnog gradskog kanalizacionog sistema u planskom periodu, predstavlja prevashodno njegovo proširenje na područja koja danas nisu obuhvaćena kanalizacijom. To su područja Hadžića (a izvan urbanog područja i Pazarića), zatim Gladnog polja, Kasindola i Lukavice. Za područje nizvodno od gradskog postrojenja za prečišćavanje, a koje obuhvata područja na lijevoj i desnoj obali rijeke Bosne do Reljeva, odvodnja će se riješiti izgradnjom kanalizacije sa vještačkim podizanjem kanalske vode.

Pregled stanovništva u području odvodnje centralnog kanalizacionog sistema, po pojedinim urbanim područjima, ilustruje slijedeći prilog:

Može se primijetiti da je procenat obuhvaćenosti stanovništva organizovanom odvodnjom otpadne vode čak nešto veći od obuhvaćenosti centralnim vodovodnim sistemom (99, 3 naprema 99, 0%), budući da su odvodnjom obuhvaćeni i stanovnici snabdjeveni preko lokalnih vodovoda, a djelimično i individualno snabdijevanih. Za dostizanje planiranog stepena obuhvaćenosti kanalizacijom, potrebno je uložiti veći napor koji može ilustrovati podacima o procentu priključenih stanovnika 1985. god. Tada je odnos priključenih stanovnika bio 81 naprema 96, 2%.

Jedinstveni kanalizacioni sistem u dolini rijeke Bosne

Osnovu za formiranje jedinstvenog kanalizacionog sistema u dolini rijeke Bosne činiće budući kolektor duž tog vodotoka. Dio ovog sistema činiće izgrađeni kolektor na urbanom području Vogošća, preko kojeg se prikupljene otpadne vode disponiraju danas u rijeku Bosnu bez prethodnog prečišćavanja. Od ukupno 37.300 stanovnika urbanog područja Vogošće, u području odvodnje biće na kraju planskog perioda moguće obuhvatiti 36.211 ili 97%.

Individualna odvodnja - dispozicija otpadnih i voda izvan područja odvodnje kanalizacionih sistema.

Individualni način odvodnje, i pored činjenica koje govore o budućoj značajnoj ekspanziji opisanih sistema za prihvatanje i disponiranje otpadnih voda, a koji sami po sebi imaju viši nivo organizacije i nadzora funkcioniranja će, i ubuduće, biti prisutna kategorija, tako da će jedan dio korisnika urbanog prostora i nadalje biti upućen na vlastito rješavanje problema kanalizacije. Oni se uglavnom nalaze na periferiji obuhvata pomenutim sistemima ili pak između njih. Zaštita tla i tokova podzemne vode

od zagađenja, vršiće se putem individualnih septičkih jama, a u slučajevima gdje je moguće grupisanje korisnika, putem malih postrojenja za prečišćavanje. Strogim zakonskim sanacioniranjem sprečavaće se direktno ispuštanje otpadne vode u tlo ili vodotoke.

Iz narednog tabelarnog pregleda može se konstatovati da je ukupan obim stanovništva sa ovakvim vidom odvodnje relativno mali.

#### 2.9.4 Regulacija vodotoka

Zaštita priobalnog urbanog područja od negativnog uticaja velikih voda će se provesti na prirodne proticaje. Bez obzira što su u slivu koji gravitira najnižvodnijem profilu r. Bosne - Reljevo, planira izgradnja akumulacija, njihova namjena i režim voda neće uticati na smanjenje rada velikih voda. Stoga će se provesti tzv. "pasivna zaštita" isključivo regulacijom korita i odbrambenim nasipima. U principu, tamo gdje je koridor za regulaciju sužen (dionica sa velikom gustinom gradnje), objekat treba raditi koncentrisan, obično kao jednostruko trapezne u izuzetnim slučajevima kao zatvorene.

Na prostorima sa manjom gustinom izgrađenosti (donji tok r. Bosne, Željeznice, uzvodno od Ilidže) mogu se primijeniti objekti sa manjim minor koritom i popratnim nasipima između kojih je odgovarajući inundacioni pojas uglavnom kao rekreaciona zona.

Prioriteti u uređenju vodotoka su donji tokovi r. Bosne, Miljacke, Dobrinje, Zujevine i Željeznice, čime bi se od poplava zaštitilo najugroženije područje opština Ilidža i Novi grad.

Rijeku Bosnu treba regulisati sa minor koritom za manje vode i popratnim nasipima kao zaštitu od velikih voda. Rijeku Miljacku i rijeku Željeznicu regulisati po istim kriterijumima kao na već provedenoj regulaciji sa minimalnim padom i nizom kaskada, koje pri manjim proticajima imaju zadatak da formiraju što veće vodno ogledalo. Rješenje regulacije sa kaskadama zahtijeva uz ove vodotoke, što za posljedicu može imati promjenu u uslovima transporta riječnog materijala. Rijeke Dobrinju i Zujevinu treba regulisati kao tokove sa raspoloživim padom, minimalnog gabarita i obložene.

Na urbanim područjima opština Stari grad, Centar i Novo Sarajevo treba nastaviti sa uređenjem pritoka: Koševski i Bistrički potok, Buća potok, potok Sušica i dr. sa posebnom pažnjom na objekte kojim se vode iz otvorenih tokova usmjeravaju u zacjevljene.

Poseban tretman treba posvetiti uređenju r. Miljacke uzvodno od Bentbaše, kao prostora posebne namjene.

Za uređenje oko 76 kilometara vodotoka potrebno je rezervisati prostor od oko 293 hektara.

#### 2.9.5. Uređenje bujica i zaštita zemljišta od erozije

Stanje erozije zemljišta je povoljno, te ovo područje nije ugroženo erozivnim procesima. Oko 99, 5% ukupne površine se nalazi pod slabom i vrlo slabom erozijom, a svega 0, 5% je pod jačim procesima erozije. U narednih 30 godina i taj preostali dio površina koje su zahvaćene jačim procesima erozije, mogao bi se prevesti u slabu ili vrlo slabu eroziju. Na taj način došlo bi se do slijedeće strukture površina:

Smanjivanjem erozionih prenosa smanjila bi se i produkcija nanosa po jedinici površine i ukupno. U sljedećoj tabeli dat je uporedni pregled sadašnje produkcije nanosa i produkcije koja se očekuje 2015. godine.

Očekuje se da će 2015. godine produkcija nanosa biti oko 85% od današnje produkcije. Veće smanjenje produkcije se ne može očekivati jer je sadašnje stanje povoljno.

#### 2.9.6. Navodnjavanje

Intenziviranje proizvodnje hrane konvencionalnim, a s obzirom na blizinu urbanog prostora posebno nekonvencionalnim metodama, tražiće za sada još uvijek nepoznate količine vode. Do sada provedena istraživanja o mogućem korištenju termomineralnih voda u količini od 150 l/s iskazala su potrebu za dodatnih 200 l/2 podzemne ili površinske vode, dok su

globalne potrebe za ovu svrhu prema prostornom planu i do 2000 l/s.

Zahtjevi u pogledu kvaliteta te vode nisu, međutim, tako strogi kao kod vode za piće, te je moguće, uz određen predtretman, koristiti preostale površine i podzemne vode, na čak i efluent sa postrojenja za prečišćavanje gradskih kanalizacionih sistema.

Zahtjev za 2000 l/s obezbijediće se iz desnog priobalja rijeke Željeznice, u blizini lokaliteta "Zmijska stijena". Tačna kvantifikacija potreba vode i način obezbjeđenja vršiće se uporedo sa utvrđivanjem tehnologije proizvodnje hrane. Obim proizvodnje će ovisiti o novim količinama termomineralne vode koje su predmet dodatnih istraživanja, a za sada su procijenjene na oko 2 m<sup>2</sup>/s.

#### 2.9.7. Javna kupališta i bazeni

Sportsko-rekreacioni centar "Sastavci" na ušću Željeznice u rijeku Bosnu biće organizovan za masovnu rekreaciju građana na vodi. U tom cilju utvrdiće se mogućnost formiranja uređenih vodnih retenzija za ovu namjenu, u okviru definisanja cjelovite ponude ovog kompleksa.

Turističko-banjski kompleks Ilidža urediće u okviru svog Programa još nekoliko bazena sličnog karaktera za združenu sezonu kupanja, jer za to postoje izvanredni prirodni uslovi u obliku geotermalne i podzemne vode koja se danas koristi za ljetni otvoreni bazen. Kapacitet bazena i potrebe vode utvrdiće se u okviru formiranja konačne koncepcije razvoja područja Ilidža - Vrelo Bosne.

Postojeći bazen Bentbaša koristiće princip recirkulacije sa manjim dotokom vode iz gradskog vodovodnog sistema.

Sportsko-rekreacioni centar "Butmir" koristeći okolnosti izgradnje vodnih površina za potrebe prihranjivanja vodozahvata "Sokolovići" kroz istovremenu eksploataciju šljunka na desnoj obali rijeke Željeznice koristit će se za sportove na vodi (veslačka regata - staza dužine 2.150 m) kao i sistem jezera za kupanje u ljetnom periodu.

#### 2.9.8. Ribnjaci i ribogojilišta

U okviru kompleksnog Programa proizvodnje hrane na urbanom području Ilidža, urediće se prostori za uzgoj riba, školjkaša i drugih akvakultura, pri čemu će biti korištena u jednom dijelu i geotermalna voda. S obzirom da je sva proizvodnja samo karika u lancu proizvodnje hrane, potreba u vodi nije neophodna za ovu namjenu posebno iskazivati.

#### 2.10. Energetska infrastruktura

Razvoj energetike grada Sarajeva i struktura energetske tokova, koji će se bazirati, koliko je moguće, na domaćim energetske resursima, uvažavajući već postojeću energetske infrastrukturu, uz obezbjeđenje zaštite životne sredine, treba da obezbijede nesmetan privredni rast, uz zadovoljenje naraslih potreba svih vidova energije, te osiguraju kontinuitet i sigurnost napajanja postojećih i budućih potrošača uz obavezne mjere štednje i racionalizacije potrošnje energije.

Postizanje smanjenja ukupnog utroška kao i specifičnog utroška energije po jedinici proizvoda i kod potrošača, ostvarivaće se korištenjem svih raspoloživih i novih načina i tehnologija koji vode ka smanjenju energetske gubitaka i efikasnijim i racionalnijim postupcima u svim fazama dobave, konverzije, distribucije i potrošnje energije, a posebno:

- uvođenjem energetske manje intenzivnih proizvodnih tehnologija pri izgradnji novih ili rekonstrukciji postojećih kapaciteta.
- maksimalnim korištenjem energetske resursa (stepenasto korištenje toplotne energije, za više namjena proizvodnje el. energije, tehnološke potrebe, ogrevne potrebe) te maksimalnim korištenjem "otpadne" energije i sirovina,
- uvođenjem svih vidova obnovljivih izvora, posebno geotermalnih voda, biomase solarne energije, energije iz otpadaka, te ostalih nekonvencionalnih vidova energije, posvetiće se velika pažnja.

Postepenim dovođenjem prosječne cijene svih vidova energije i energenata na ekonomski nivo po energetske jedinici, te aktivnom i selektivnom tarifnom politikom usmjeravati energetske tokove u skladu sa zacrtanom politikom i raspoloživim



resursima.

## ENERGETSKE POTREBE I IZVORI ENERGIJE

U skladu sa projekcijom demografskog rasta i prostornog razvoja Grada, a uz uvažavanje energetske bilansa SR BiH i SFRJ, te mogućnosti plasmana energije putem energetske sistema i pojedinačne nabavke, zatim utvrđenim mjerama štednje i racionalizacije potrošnje energije, definišu za globalne potrebe pojedinih energetske oblika, kao što su prikazani u narednoj tabeli.

### ENERGETSKI BILANS

Dugoročno rješenje toplifikacije Grada, kao najznačajnijeg potrošača energije, odvijaće se u skladu sa rješenjem iz Studije "Umjeravanje razvoja energetike za grad Sarajevo do 2000-2015. godine", čija je izrada u toku sa ciljem da se obezbijedi optimalan razvoj toplifikacije Grada sa tehničkog, ekonomskog i organizacionog stanovišta.

Navedeni energetske bilans utvrđen je na osnovu definisanih energetske potreba u Gradu.

U planskom periodu promijenice se odnosi učešća energenata u ukupnom energetske bilansu Grada, tako što će se ostvariti neznatno povećanje učešća električne energije i izrazito povećanje učešća prirodnog gasa na račun tečnih i krutih goriva, čija će se učešća smanjiti.

### UČEŠĆE POJEDINIH ENERGENATA U ENERGETSKOM BILANSU

Dostignuti nivoi potrošnje prikazani su u narednoj tabeli:

S obzirom da sarajevska regija ne može računati na vlastite energetske izvore većih kapaciteta, nego će se i ubuduće najvećim dijelom snabdijevati iz energetske sistema Republike, postoje mogućnosti da se u narednom periodu koriste neki od alternativnih oblika energije ili manji energetske izvori koji djelimično mogu zadovoljiti energetske potrebe užeg područja Grada. To se prvenstveno odnosi na izvore geotermalne vode, biomase i otpadne toplote, dok za iskorištenje solarne i energije vjetra na području sarajevske regije nema egzaktnih pokazatelja o njihovoj mogućoj upotrebi na ekonomičan način.

Od hidroenergetske potencijala malih vodotokova (ukupnog kapaciteta cca 5014 KW) predviđa se izgradnja hidroelektrane na Bijeloj rijeci, ukupne snage 3, 85 KW i planirane proizvodnje od 18, 2 GWh/god. Izgradnja malih hidroelektrana predviđa se za postplanski period.

S obzirom na stepen istraženosti geotermalnih potencijala na lokalitetu Ilidža, predviđa se da će se geotermalne vode koristiti za potrebe zdravstva, proizvodnje hrane, turizma i rekreacije i zagrijavanja objekata. Takođe će se nastaviti dalja istraživanja geotermalnih potencijala na ovom području u cilju njegovog većeg i ekonomičnijeg korištenja.

U planskom periodu će se intenzivirati korištenje biomase u energetske svrhe, prvenstveno šumskog drvnog otpatka i piljevine koja će se odgovarajućim tehnološkim procesom briketirati. Znatniji udjel biomase u funkciji energetike će se realizovati kroz povećanje produkcije postojećih šuma, plantažnu proizvodnju drveta, primjenu najracionalnijih tehnologija sakupljanja, transporta i obrade drveta i drvnih otpadaka.

#### 2.10.1. Elektroenergetske sistem Razvoj elektroenergetske sistema

Razvoj elektroenergetske sistema urbanog područja grada odvijaće se sa ciljem da zadovolji narasle elektroenergetske potrebe postojećih i novih potrošača električne energije, a kroz proširenje i rekonstrukciju postojećih, te izgradnju novih elektroenergetske kapaciteta.

S obzirom na stepen izgrađenosti primarnih kapaciteta, zatim dostignute nivo potrošnje i opterećenja napojnih tačaka, te ravnomjernost locirane potrošnje i potreba, za obezbjeđenje kontinuiranog i sigurnijeg napajanja postojećih i novih potrošača izvršice se proširenje postojećih i izgradnja novih primarnih napojnih tačaka TS 110/X kV i 110 kV priključnih dalekovoda,

odnosno kablova na urbanom području Grada.

U tom smislu izgradit će se slijedeće TS 110/x kV i njihovi priključni vodovi:

A. Objekti koji će se graditi zbog zadovoljenja potreba dostignutih nivoa potrošnje:

- nove TS 110/x kV (Vijećnica), zbog pretežno postojećih potrošača,
- nove TS 110/x kV Rajlovac, Tvornica žice i zbog postojećih i novih uglavnom industrijskih potrošača,
- proširenje postojećih TS 110/10 kV Velešići, Vogošća, Hrasnica i Blažuj, zbog postojećih i planiranih potrošača,
- izgradnja nove TS 110/10 kV u Otesu za postojeće i planirane potrošače urbanog područja centra Ilidža,
- izgradnja 110 kV kabla (TS Otoka - TS Skenderija - TS Vijećnica), čija trasa ide lijevom obalom Miljacke,
- izgradnja 100 kV kabla (TS Koševo - TS Vijećnica) čija trasa ide trasom postojeće 10 kV kablovske dionice TS Koševo - TS 10/0, 4 kV Hadžilojina,
- TS 10/0, 4 kV Novitet do izlaska na ulicu Kaukčije A. Efendije, Razije Omanović, zatim trasom 10 kV kabla od TS 10/0, 4 kV Nova pošta - TS 10/0, 4 kV Vijećnica - TS 10/0, 4 kV Mali bravadžiluk - TS 35/10 kV Vijećnica),
- izgradnja 100 kV kabla (TS Velešići - TS Skenderija - TS Vijećnica) po trasi postojećeg 35 kV kabla.

B. Novi objekti koji će se graditi u postplanskom periodu, a za koje se rezervišu prostor i koridori: Semizovac, Betanija, Sedrenik, Hrid, Grbavica, Gladno polje.

Ukupne snage transformacije primarnih napojnih tačaka urbanih područja prikazane su u tabeli:

Uz razvoj primarnih elektroenergetskih kapaciteta urbanog područja izgradiće se i potrebna sekundarna mreža srednjeg i niskog napona u skladu sa opredjeljenjima prostornog razvoja urbanog područja.

Radi zadovoljenja dostignutih nivoa potrošnje električne energije, postojećih i novih potrošača, izvršiće se rekonstrukcija, relokacija i izgradnja novih TS 10/0, 4 kV na urbanom području Sarajeva (šest opština). Broj TS 10/0, 4 kV svedene instalisane snage od cca 630 kVA po opštinama, 2015. godine iznosiće, kao što je prikazano u narednoj tabeli:

### 2.10.2. Toplifikacija

Sistem toplifikacije na urbanom području Grada razvijat će se prema slijedećem konceptu:

- Za padinske dijelove Grada, sa pretežno individualnom stambenom izgradnjom predviđa se korištenje prirodnog gasa, za potrebe grijanja, kuhanja i pripreme tople sanitarne vode, individualnih sistema a do popune kapaciteta gasnog sistema. Ostali potrošači koji se ne priključuju na gasni sistem, navedene energetske potrebe zadovoljit će korišćenjem čvrstih i tečnih goriva i električne energije.
- Za područje užeg gradskog jezgra od Baščaršije do Marijin Dvora, toplifikacija će se realizovati kombinacijom individualnih i centralnih toplifikacionih sistema, na bazi prirodnog gasa uz potrebnu rekonstrukciju, konverziju i okrupljanje kotlovnica.
- Za područje kolektivne stambene izgradnje (postojeće i planirane) toplifikacije će se riješiti putem centralnih toplifikacionih sistema. Za ova naselja rezervišu se lokacije i koridori i trase.

### 2.10.3. Gasni sistem

Polazeći od potreba urbanog i šireg područja grada za prirodnim gasom do 2015. godine, te stanja izvedene gasne mreže i

njenog stepena korištenja, u narednom periodu će se maksimalno koristiti postojeći kapaciteti i izvršiti dogradnja primarnih i sekundarnih kapaciteta za potrebe postojećih i novih potrošača.

S obzirom na zacrtane dijelove u okviru dugoročnih planova grada, razvoj gasnog sistema odvijat će se do popune kapaciteta gasnog sistema, u kom smislu je i definisan koncept razvoja ovog sistema na urbanom području Sarajeva.

Izgradnja niskotlačne mreže odvijat će se kroz sljedeće etape:

- Legalizacija niskotlačnih gasnih mreža izgrađenih u ratu, snabdijevaju individualne potrošače na padinskim dijelovima grada (Sokolje, Gornji Velešići, Pofalići, Sedrenik, Vratnik, Gazin Han, Babića Bašta, Širokača, Mahmutovac, Ciglane, Šip, Kobilja Glava, Hotonj, Crni Vrh, Boljakov Potok, Briješće, Dobrinja, Kvadrant "C-5", Pavle Goranin I, Pavle Goranin II, Staro Hrasno, Vojničko Polje - Miro Popara, Butmir, Hrasnica I, Hrasnica II, Vitkovac, Blažuj) čime se višestruko povećava broj individualnih potrošača gasa sa predatih 15.000 na 74.000, i srazmjerno tome povećanje učešća gasa u energetsom bilansu.

- Rekonstrukcija i sanacija privremenih i tehnički neispravnih mreža i dovođenje istih na normalan eksploatacioni nivo, na područjima gdje nije zastupljena centralna toplifikacija.

- Na područjima gdje je došlo do izgradnje gasnih mreža, a zastupljena je centralna toplifikacija, preispitati opravdanost zadržavanja istih sa ekonomskog i tehničkog aspekta.

Osnovne pretpostavke za obezbjeđenje dovoljnih količina i kontinuirano snabdijevanje urbanog područja prirodnim gasom su: proširenje primarnih transportnih kapaciteta i dugoročno ugovaranje novih potrebnih količina sa dobavljačem. Proširenje primarnih kapaciteta na urbanom području odvijat će se kako slijedi:

- zatvaranje poluprstena 8 (14, 5) bara Dobrinja-Vraca-Grbavica za zadovoljenje potreba u prirodnom gasu postojećih i novih potrošača, kao i industrijske zone koja gravitira ovoj mreži.

- izgradnja ogranka prstena 8(14, 5) bara za industrijsku zonu u Rajlovcu,

- zatvaranje poluprstena 8(14, 5) bara Halilovići - Briješće - Boljakov potok - Buća potok za zadovoljenje potreba individualnih potrošača na ovom području.

Razvoj i izgradnja sekundarne gasne mreže u urbanom području, odvijat će se u naseljima: Bistrik, Mjedenica, Tomo Masarik, Buća potok, Briješće, Boljakov potok, Vitkovac, Pofalići, Širokača, Podgaj-Tekija, Soukbunar, Gornji Kovačići - proširenje Sokolovići, Blažuj.

Redoslijed i dinamika izgradnje sekundarne gasne mreže biće u funkciji opremanja prostora za postojeće i nove objekte.

#### 2.10.4 Snabdijevanje tečnim i čvrstim gorivima

Snabdijevanje tečnim gorivima odvijat će se preko centralnog skladišta tečnih goriva u Blažuju i distributivnih punktova u gradu.

Snabdijevanje čvrstim gorivima odvijat će se sa postojećih skladišta u gradu.

#### 2.11. Ostale komunalne djelatnosti

##### 2.11.1. Deponija

Deponovanje otpadaka na urbanom području Sarajeva će se i dalje obavljati na deponiji lokaliteta "Buća potok" površine 16, 5 ha, s tim da se izvrši revizija projekta uređenja, odnosno da prilagodi novim zahtjevima. Također je potrebno izraditi regulacioni plan ovog područja i definisati zaštitne pojaseve i druge sadržaje u zoni sanitarne deponije.

Deponije za specijalne otpatke na urbanom području se ne predviđaju, stoga je neophodno da se pristupi izradi Studije za utvrđivanje lokacije za ovu vrstu otpadaka, s tim da se prije pristupanja izradi ove Studije, utvrdi nivo deponije - gradski,

regionalni ili republički.

### 2.11.2. Groblja

Površine za sahranjivanje na urbanom području Sarajeva predviđene su kako slijedi:

- gradsko groblje "Bare", površine 25, 7 ha na kojem se ukopavanje vrši na preostalim slobodnim, odnosno rezervisanim, grobnim mjestima, te proširenje od novih 1, 8 ha,
- gradsko groblje "Vlakovo" planirano sa ukupnom površinom 83, 5 ha, na kojem se ukopavanje vrši na izgrađenoj I fazi površine 26, 0 ha, a u okviru kojeg je predviđena izgradnja krematorijuma,
- novo gradsko groblje na lokaciji "Toplik" površine 37, 9 ha, i mijenja status tako što postaje rezervisana površina za potrebe postplanskog sahranjivanja a u sistem aktivnih gradskih grobalja uvodi se ratno groblje "Obad" površine 6, 5 ha.
- novo gradsko groblje na lokaciji "Dolac" površine 71, 8 ha.

Planom je za površinu za sahranjivanje utvrđeno 238, 9 ha, od čega je već u upotrbi 51, 7 ha. Posebnom Odlukom skupštine grada Sarajeva, u skladu sa Zakonom, zabranice se sahranjiva-nje na svim ostalim grobljima koja se danas nalaze u upotrebi na urbanom području Sarajeva.

Ovo se posebno odnosi na razrješenje statusa ratnih grobalja, tako što će: neuslovna biti ekshumirana; vojna i šehidska mezarja bit će zatvorena za daljnje sahranjivanje i dostojno uređena i održavana.

### 2.11.3. Tržnice i pijace

Na urbanom području Sarajeva postoji 15 tržno-pijačnih prostora s površinom od 29, 868 m<sup>2</sup> (otvorenih i zatvorenih), a što predstavlja 0, 072 m<sup>2</sup>/st. u 1985. godini.

Za planirani period će se obezbijediti 0, 27 m<sup>2</sup>/st otvorenih i zatvorenih tržno-pijačnih prostora, ili 145.200 m<sup>2</sup>.

## 2.12. Zaštita i unapređenje čovjekove sredine

### 2.12.1. Životna sredina

Pri izradi koncepcije urbanizacije grada Sarajeva, životnoj sredini se posvetio poseban tretman u odnosu na ostale funkcije prostora, s obzirom na nezadovoljavajuće postojeće stanje u ovoj oblasti. Parcijalno praćenje kvaliteta životne sredine se objedinjuje po prvi put, čime se ne dobiva samo uvid u kompleksno stanje životne sredine, nego se i obezbjeđuje uticaj zahtjeva životne sredine u planiranju funkcija i namjena prostora (razmještaj stanovanja, snabdijevanje energijom, saobraćajem i sl.). Ovakav način istraživanja je dao pravu sliku stanja, kao i uticaja odnosno promjena koje će nastupiti s neophodnim intervencijama u prostoru, odnosno, obezbijedio je poštovanje-uvažavanje zakonitosti da bi se postigao željeni cilj, obezbjeđenje zdrave i kvalitetne životne sredine.

Zadovoljenje ovog postavljenog cilja predstavljalo je veoma težak zadatak i to iz razloga što je devastiranje prostora na urbanom području, a njime i kvaliteta životne sredine, uzelo velike razmjere.

Zagađenost vazduha, tla i buka su još uvijek iznad utvrđenih normi kvaliteta, iako se na urbanom području Sarajeva preduzimalo i preduzima niz sanacionih mjera, akcija i tehničkih rješenja.

Ovakvom stanju životne sredine doprinose i visoke koncentracije stanovništva, nefunkcionalna organizacija Grada, neuravnoteženost njegovih funkcija i struktura.

Zbog toga se ide za tim da se suzbijaju i ublaže dosadašnji negativni trendovi u razvoju (stvarajući uslove za razvijanje pozitivnih trendova) kroz optimalnu organizaciju urbanog područja i svih funkcija u njemu. Međutim, zatečeno stanje

(neplanska izgradnja, tehnologije koje zagađuju vode, tlo i vazduh, stacionarni izvori (kotlovnice); saobraćaj bez tehničkih i tehnoloških rješenja koja štite čovjekovu životnu sredinu), u urbanom području Sarajeva, onemogućava postizanje onog stanja kvaliteta životne sredine, koje bi bilo moguće nakon predložene prostorne organizacije i primjene tehnika i tehnologija u prostoru.

## VREDNOVANJE ŽIVOTNE SREDINE

Vrednovanje životne sredine na urbanim područjima Sarajeva (pet urbanih područja) dobivene numeričke vrijednosti ukazale su:

- da je ukupno stanje životne sredine na urbanom području Sarajeva i urbanom području Ilijaša svrstano u drugu kategoriju, a što znači da je životna sredina NEKVALITETNA s potrebom sanacije i unapređivanja,

- da je životna sredina na području Hadžića, Pala i Trnova svrstana u treću kategoriju UMJERENO KVALITETNE ŽIVOTNE SREDINE -

Uvažavajući ove dobivene ocjene o stanju, u procesu planiranja pošto se od toga da se devastirani - degradirani, urbani prostori unaprijeđe, poboljšaju, dovedu na viši nivo kvaliteta, uz pomoć optimalne prostorne organizacije, odgovarajuće tehnike i tehnologije, odnosno da se stvore uslovi za razvijanje pozitivnih trendova na svim urbanim područjima.

Da bi se obezbijedili uslovi za prevođenje dobivenih vrijednosti kvaliteta na viši neophodan nivo kvaliteta po urbanim područjima, utvrđeni su ciljevi i mjere po svakoj komponenti životne sredine zbog specifičnih, kako prirodnih, tako i stvorenih uslova.

### 2.12.2. Klima (Kvalitet klime)

Dosadašnja urbanizacija na urbanom području Sarajeva je rezultirala formiranje toplotnog otoka, čiji je intenzitet oko 2°C (odnosno temperature su u centru za toliko više od realnih), a što se može ocijeniti prosječnim u odnosu na efekte toplotnog otoka prema svjetskim iskustvima. Umanjenje intenziteta je vjerovatno posljedica suprotnog klimatskog efekta dubokih kotlinskih termičkih inverzija, koje upravo utiču na snažan pad temperature.

Efekt otoka, kombinovan sa inverzijom, odražava se na mikroklimatske promjene u urbanom području Sarajeva. Tako dolazi do porasta temperature, smanjenja relativne vlažnosti vazduha (umjerene), do rjeđih lokalnih padavina (što nije mjereno, pa ostaje kao pretpostavka). Horizontalno strujanje je smanjeno, što može biti negativan efekat s obzirom na smanjenje prirodne ventilacije, a stimuliše se vertikalni transport toplije mase vazduha iz centra otoka, što u principu ne mora biti povoljan efekat, jer se u tim situacijama povlači okolni zagađeni vazduh u centar otoka.

Urbano područje Sarajeva je klimatski vrlo složen sistem, sa mnogo međusobnih uticaja, pa se zbog toga zatečeno stanje ne smije dalje pogoršavati, jer bi dalje narušavanje lokalne klime ozbiljno uticalo na i onako loš kvalitet životne sredine.

Koncepcija urbanog uređenja, uz planirane nove tehnologije, sanaciju postojećih, uvođenje čistih energetske medija, urbanizacijom će povećati faktor ugodnosti okoline, porastom temperature i smanjenjem vlage, s tim da će ti efekti biti različiti po urbanim područjima. Međutim, postoje uslovi koje je neophodno poštovati da bi se obezbijedio pozitivan efekat urbanizacije na kvalitet klime i to:

- kod planiranja rasporeda objekata na terenu mora se strogo voditi računa (što do sada nije bio slučaj) da se objektima ne sprečava prirodna ventilacija, horizontalno kretanje vazduha osim doline, te dnevni i noćni vjetar uz i niz padinu,

- izbjegavati izgradnju visokih objekata, jer oni u uslovima toplotnog otoka utiču na pojačanje vertikalnog strujanja (efekat dimnjaka) izaziva turbulenciju i snažno lokalno strujanje, koje je veoma neugodno i doprinosi porastu koncentracije štetnih materija u okolini i uz sam objekat,

- kod rekonstrukcije urbanih cjelina kao i pojedinačnih objekata na urbanom području, Sarajeva, gdje se zadržava prirodan

prirast stanovništva, treba ispravljati dispoziciju objekata koji su dosada uticali na smanjenje prirodne ventilacije i time lagano popravljati klimu ovog područja,

- unutar inverzionog sloja (700-800) metara iznad terena ići na apsolutno eliminisanje emisije, jer se time stiču uslovi za smanjenje magle, porast vidljivosti i prozračnosti atmosfere, te povećan efekat osunčavanja i sunčevog zračenja.

Sve ove mjere planirane su sa ciljem da se zaustavi i isključi dosadašnji negativan uticaj čovjeka na klimu, a obezbijedi poboljšanje i mikroklimata i faktora ugodnosti, uz korištenje klimatskih pogodnosti.

### 2.12.3. Kvalitet vazduha (očuvanje kvaliteta vazduha)

Osnovni uzroci prekomjerne zagađenosti vazduha na ovom prostoru su potrošnja neodgovarajuće energije za grijanje stanova, trgovina i ustanova, veliki broj sobnih peći koje koriste neodgovarajuće ugljeve; te usitnjenost i zastarjelost kotlovnica centralnog grijanja. Da bi se ovo stanje prekomjerne zagađenosti dovelo na zahtijevane norme SGVZ strogo granične vrijednosti i zagađenosti, osim predviđene prostorne organizacije, tehnika, tehnologija i saobraćaj na ovom prostoru neophodno je:

- dodatno oblaganje fasada, stropova, podruma i potkrovlja u cilju snižavanja toplotnih gubitaka zgrada kolektivnog stanovanja izgrađenih od 1953. do 1970. godine,

- značajno uvođenje gasa u domaćinstva i kotlovnice male snage priključenjem na gasnu mrežu,

- veće korištenje visokokvalitetnih ugljeva za sobne peći sa niskim sadržajem sumpora i solatilnih materija,

- veće korištenje drveta u sobnim pećima,

- izgradnja uređaja odsumporavanja dimnih gasova kotlovnica (Otoka) u vrijeme temperaturnih inverzija,

- kod nove gradnje ostvariti pojačanu toplotnu zaštitu i sistem za racionalan prenos i korištenje energije s gasom kao osnovnim energentom,

- da se na ovom prostoru koriste komunalni otpaci, uz postavljanje strogih uslova u pogledu veličine dozvoljene emisije,

- korištenje geotermalnih voda,

- utvrđivanje mogućnosti korištenja tople vode iz TA Kakanj,

- izvršiti sanaciju ili dislokaciju postojećih tehnologija,

- centralizacija grijanja na području Vogošće, korištenjem energije UNIS-a,

- da se snizi emisija po jedinici energije, a što će imati za posljedicu - rezultate, dostizanje graničnih vrijednosti zagađenja (SGVZ) do 2015. godine,

### 2.12.4. Vode (kvalitet voda)

Uticaj vode na uslove življenja, kao i uslove razvoja je višestruk. Voda je prije svega neophodna za svakodnevni život stanovnika u naseljima, bilo da se koristi kao voda za piće, bilo sanitarne ili komunalne potrebe ili kao tehnološka voda od strane industrijskih potrošača. Iz tog razloga je neophodno da se obezbijedi voda u potrebnim količinama i zahtijevanim kvalitetima, jer življenje i djelovanje u urbanoj sredini može njenim nedostatkom biti ugroženo ili poremećeno.

Da bi se ostvarili zacrtani ciljevi u ovom planskom periodu će se obezbijediti:

- sprovođenje postojeće Odluke o zaštiti planinskih izvorišta vode za piće sarajevskog vodovodnog sistema,

- uvođenje novih izvorišta, prije svega akumulacije Bijela rijeka,
- zaštita izvorišta u Sarajevskom polju, koje i dalje ostaje primarno izvorište sistema od značaja po kvalitetu i količini raspoložive vode,
- prevođenje IV klase rijeke Miljacke na ušću u II klasu kvaliteta, a u skladu sa Uredbom o kategorizaciji voda,
- prevođenje III klase kvaliteta rijeke Zujevine u II klasu kvaliteta,
- prevođenje rijeke Dobrinje iz sadašnje klase u zahtijevanu II klasu kvaliteta,
- prevođenje voda rijeke Zujevine na ušću iz IV klase kvaliteta u II klasu kvaliteta,
- prevođenje voda rijeke Vogošće iz sadašnjeg nivoa kvaliteta van kategorije, u II klasu kvaliteta,
- uslovi za izgradnju neophodnih uređaja za prečišćavanje otpadnih voda industrije, evidentiranih kao zagađivači.

#### 2.12.5. Biocenoza (kvalitet biocenoze)

Zelenilo urbanog područja Sarajeva, kako po površini koju zahvata i rasporedu u prostoru, tako i po strukturi, dinamici, proizvodnji kiseonika i organskih materija uopšte, filtracionim sposobnostima, apsorpcionim mogućnostima, te po estetskim vrijednostima ne zadovoljava. Zbog toga će se u ovom periodu (da se što je moguće prije unaprijedi ovo stanje) obezbijediti:

- popravljane kvalitativno-kvantitativne strukture postojećih zelenih površina, koje su najčešće veoma neracionalno komponovane, te daju daleko manje efekte u funkcionalnom, pa i estetskom smislu od onih koje bi inače mogle dati,
- formiranje novih zelenih površina koje su racionalno raspoređene u urbanom prostoru i tako komponovane da ostvaruju najoptimalnije funkcionalne i estetske efekte,
- povezivanje sistema urbanog zelenila sa prirodnim šumskim ekosistemima u okolini, preko zelenih korida koji će se spuštati sa okolnih planina u urbane sredine,
- što intenzivnije razvijanje terenskog kućnog zelenila, kao i zelenih radnih sredina, vodeći računa ne samo o estetskim već i o funkcionalnim vrijednostima ovog oblika zelenila,
- racionalnije razvijanje baštenskog i dvorišnog zelenila,
- forsiranje uvijek zelenih i po mogućnosti autohtonih vrsta u svim oblicima zelenila, kako bi se zimski aspekt u urbanom prostoru podigao na viši nivo, kako funkcionalno, tako i estetski,
- uslovi za postizanje funkcionalnih efekata zelenila zapadnog dijela Starog grada i Centra, istočnih dijelova Novog Sarajeva, odnosno povećati površine za 100%.
- uslovi da se na području Novog grada, Ilidže i Vogošće efekti zelenila udvostruče, a što bi značilo površinsko povećanje za oko 50%.

#### 2.12.6. Kontaminacija tla

S obzirom da se elementi Pb (olovo), Cd (kadmij), Ng (hrom), Ni (nikl) nalaze u nedozvoljenim koncentracijama u tlu na urbanom području Sarajeva i toksično djeluju na biljke, a preko njih na životinje i čovjeka, to je neophodno da se ovo stanje dovede na nivo dozvoljenih - odobrenih koncentracija za ove istraživane elemente i to putem:

- korekcije kisele reakcije zemljišta.

(U toku istraživanja utvrđeno je da je u kiselom zemljištu najveća rastvorljivost Pb, Cd i Ng. Korekcijom zemljišta do neutralne ili blago kisele sredine spriječiće se rastvorljivost prodiranja ovih elemenata i njihova dostupnost biljkama).

- Kontrola primjene herbicida i drugih zaštitnih sredstava.

(U aktivnoj supstanci ovih materija vrlo često se nalaze organske komponente sa olovom, cinkom. Njihova nekontrolisana unošenja povećaće sadržaj ovih elemenata u tlu).

- Kontrola primjene mineralnih đubriva.

(Prema nalazima utvrđeno je da se kadmij nalazi u mineralnim đubrivima, čime se povećava njihova koncentracija u zemljištu, pa primjenom mineralnih đubriva na bazi egzaktnih analiza spriječiće se nekontrolisano unošenje kadmijuma u zemljište).

#### 2.12.7. Radioaktivnost (radioaktivna kontaminacija)

Radio nukleidi kao zagađivači životne sredine, zbog svojih specifičnih osobina imaju posebno mjesto, jer se pri relativno niskim koncentracijama ovih materija mogu javiti kasne posljedice u vidu genetskih promjena populacije. Kako je nivo fizionih radionukleida, deponovanih na teritoriji urbanog područja Sarajeva, povećan za 20-60 u odnosu na predčernobilski period, to je neophodno da se obezbijedi aktivna zaštita populacije, tako da se:

- na lokalitetima koji se predviđaju za stambenu izgradnju, izgradnju industrijskih objekata ili privođenje zemljišta za poljoprivrednu proizvodnju, prije obavljanja bilo kakvih zahvata izvrši snimanje "nultog stanja" radioaktivnosti (prirodne i vještačke),

- poslije poduzetih zahvata u prostoru ponovo izvrši snimanje stanja radioaktivnosti, radi utvrđivanja koliko je neki zahvat doprinio povećanju ili smanjenju nivoa radioaktivnosti,

- vrši kontrola sadržaja radioaktivnih materija u građevinskom materijalu, u cilju sprečavanja građenja sa materijama koje sadrže povećan nivo radioaktivnih materija.

#### 2.12.8. Zaštita od buke

Na osnovu izvršenih mjerenja buke na urbanom području Sarajeva, konstatovano je da se najveći dio centralnog urbanog područja nalazi u zoni koja prelazi maksimalno dozvoljene nivoe bučnosti. Zbog toga je neophodno da se izvrši sanacija svih prostora koji su "opterećeni" povećanom bučnošću, putem odgovarajućih, tehničkih, tehnoloških i administrativno-urbanih mjera, te na taj način obezbijede uslovi za dostizanje dozvoljenih nivoa bučnosti.

#### 2.12.9. Procjena stanja životne sredine na kraju planskog perioda

Sanacijom postojećeg stanja, te stvaranjem uslova za dostizanje zacrtanih normi kvaliteta, pojedinačno po oblastima i za ukupnost životne sredine, uvažavanjem predložene prostorne organizacije, utvrđenih tehnika i tehnologija, procjenjuje se da će na urbanom području Starog grada, Centra i Novog Sarajeva (područja koja su po kvalitetu životne sredine najviše devastirana degradirana), planirano ograničenje mehaničkog rasta stanovništva, usloviće samo blagi porast energetske potrošnje, u odnosu na sadašnji nivo. Zamjenom korištenja postojećih oblika energije, novim kvalitetnijim medijima, poboljšanjem u režimu saobraćaja, kao i rekonstrukcijom postojećih i izgradnjom novih saobraćajnica, uvođenjem JGS-a na ovim područjima, uvođenjem kvalitetnih tehnologija, redistribucijom sadržaja urbane opreme iz centralnog područja, te izmještanjem neadekvatnih sadržaja, izgradnjom parka na "Betaniji" zelenih prodora, koji povezuju urbano tkivo sa okolnim planinama, kompletiranjem kanizacionog sistema u smislu dogradnje i rekonstrukcije, te kontrolisanim prijemom i transportom ukupno prikupljenih otpadnih voda na centralni gradski prečistač, kontrolom izgradnje i korištenja septika na ovom prostoru, adekvatnom zaštitom planinskih izvora vode za piće, te smanjenjem prisutnih toksičkih elemenata (zagađujućim materijama Pb, Ni, Hr, Cd, S/sumpor) u tlu, putem obezbjeđenja datih kriterija, će se obezbijediti da se životna sredina, ocijenjena kao nekvalitetna dalje ne pogoršava, odnosno omogućiti njeno postepeno prevođenje na prihvatljive norme kvaliteta, kako po komponentama, tako i u ukupnosti.



Na urbanom području Novog Grada i Ilidže, uz poštovanje strogih uslova i mjera zaštite izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju, predviđen je porast stanovnika, koji je u uslovima današnjeg stepena degradiranosti ovog prostora strogo kontrolisan i adekvatno i racionalno usmjeren. Porast broja stanovnika na ovom prostoru će usloviti povećanje toplotnog konzuma, ali uz racionalnu potrošnju i korištenje kvalitetnih energija (medija) smanjiće se zagađenost vazduha i poboljšati ukupnost životne sredine.

Poboljšanjem režima saobraćaja, kao i rekonstrukcijom postojećih i izgradnjom novih saobraćajnica, te predloženom sanacijom i dislokacijom sadašnjih industrija, uz obezbjeđenje novih, malo zagađujućih tehnologija, izgradnjom novog centra Stup-Ilidža, smanjenjem broja kretanja stanovnika i vozila u obezbjeđenju osnovnih životnih potreba, uvažavanjem utvrđenih režima zaštite izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju, uz uslov obezbjeđenja datih kriterija, obezbijediće se da se sadašnji kvalitet ne mijenja nagore, odnosno stvoriće se uslovi za viši kvalitet životne sredine.

Na urbanom području Vogošće, koje je kao ekosistem djelimično degradirano, mogućnost razvoja urbanog sistema nije naročito velika, ali uz predloženo snabdijevanje ovog prostora kvalitetnim energetskim medijima, adekvatnim rješenjem saobraćaja, te rekonstrukcijom i izgradnjom novih saobraćajnica, zaštitom planinskih vrela, izvorišta vode za piće, te prevođenjem vodotokova u zahtijevane - utvrđene norme kvaliteta, sadnjom vrsta iz visokoproduktivnih zajednica (klimatogenih) preantropogenih, te smanjenjem prisutnih toksičkih elemenata u tlu, putem obezbjeđenja datih kriterija, kvalitet životne sredine biće doveden na viši nivo kvaliteta.

Stanje i posljedice četverogodišnje ratne destrukcije u oblasti životne sredine su takvi da će im se u dužem vremenskom periodu morati poklanjati velika pažnja. U tom cilju kao najprioritetnije aktivnosti ističu se:

- Nestankom zelenila Grada koje ima višestruke negativne posljedice mogu se sanirati kroz dosljednu primjenu Programa revitalizacije zelenila Grada.
- Visok stepen gasifikacije domaćinstava izvršen u toku rata iako ima pozitivan odnos prema stanju zagađivanja vazduha mora se hitno dovesti na ispravan tehnički nivo da ne bi ugrožavao živote ljudi.
- Odgovarajućim odlukama zaštititi sve nove vodozahvate na području Sarajeva.

## 2.13. Zaštićeno kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe

### **KULTURNO-ISTORIJSKO NASLIJEĐE**

Prema osnovnim svojstvima i njihovom porijeklu, objekti kulturno-istorijskog naslijeđa na urbanom području Sarajeva su podijeljeni u slijedeće grupe - kategorije:

- arhitektonsko urbanističke cjeline,
- ulične cjeline,
- spomenici sakralne arhitekture,
- spomenici profane arhitekture,
- ostali objekti,
- groblja (nekropole, stećci i dr.),
- arheološki lokaliteti,
- spomenici NOR-a i revolucije, objekti-spomenici,

- integralna baština

- prirodna i graditeljska cjelina, memorijalna područja i spomenici.

## **URBANO PODRUČJE STAROGA GRADA**

### **ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKE CJELINE**

#### **BAŠČARŠIJA**

Ovaj prostor predstavlja cjelinu specifičnog kulturno-istorijskog i prostorno arhitektonskog izraza, sa mnoštvom istorijskih spomenika, ansambla, te veliku naučnu, kulturnu i kulturno istorijsku vrijednost. Svrstan je u prvu spomeničku kategoriju, a prevladuje mišljenje da mu je kao vankategorijskom kulturnom dobru, mjesto u UNESCO-ovom međunarodnom registru kulturne baštine. Neophodni su stalni radovi na održavanju i unapređivanju izvornog stanja.

#### **ALIFAKOVAC**

Sa Šeher-Ćehajinom ćuprijom, Hadžijskom džamijom, sačuvanim grobljima, kaldrmama, česmama, arhitekturom u urbanom iz perioda u kojima se formirala, ova arhitektonska, urbanistička cjelina, spada u red prvih spomeničkih i pejzažnih predjela čitavog Grada, te je kao takva svrstana u prvu (I) spomeničku kategoriju. Neophodno je stalno održavanje spomeničkih vrijednosti, te strogo kontrolisana izgradnja, kako se ne bi narušile vrijednosti ove cjeline.

#### **BABIĆA BAŠČA**

Po svom vanjskom (urbanističkom, arhitektonskom i unutrašnjem) sadržajnom izrazu je vrijedan ambijent Starog grada, prve (I) spomeničke kategorije.

U ovoj cjelini neophodno je sačuvati urbanistički i likovni izraz koji joj daje ambijentalnu vrijednost, a novu izgradnju prilagođavati zatečenom stanju.

#### **NADMLINI**

Ova cjelina danas predstavlja relativno očuvan ambijent sa mnoštvom plastike i kontrasta arhitekture, i urbanizam, kao malo koji dio Grada, te kao takva je svrstana u prvu (I) spomeničku kategoriju.

U cilju zaštite potrebno je obaviti odgovarajuće konzervatorske i restauratorske zahvate kako bi se spriječilo dalje propadanje ovog ambijenta.

#### **VRATNIK**

U 18. vijeku ovo područje je utvrđeno, a dijelovi te fortifikacione strukture, zidovi, tabije i kapije sačuvani su dobrim dijelom do danas, utvrde, zajedno sa starom stambenom i javnom arhitekturom predstavljaju urbanističko-spomeničku i istorijsku

vrijednost te kao takav Vratnik spada u prvu (I) spomeničku kategoriju.

Neophodno je održavanje i unapređivanje izvornog stanja, uklanjanje objekata koji degradiraju ovaj prostor.

### **KOVAČI**

Ova cjelina posjeduje razvijenu i krivudavu mrežu ulica uslovljenu padom terena, te ima dosta sačuvanih starih objekata, što joj i danas obezbjeđuje kompozicionu i likovnu vrijednost, uvrštava se u ambijente prve (I) spomeničke kategorije.

Kako je ova cjelina prateća zona spomeničke cjeline Baščaršija, to je neophodno da interpolirani objekti i sadržaji budu u korelaciji s arhitekturom i oblicima koji vladaju na Baščaršiji.

### **MEDRESA**

Ova cjelina ima ambijentalnu vrijednost kao dio istorijskog urbanizma i arhitekture, te kao takva spada u drugu (II) spomeničku kategoriju.

Potrebno je pristupiti izradi projekta za obnovu starog i dotrajalog fonda, kao i za novu izgradnju, koja će oživjeti ovo područje i produžiti mu vijek.

### **LOGAVINA**

Osim naslijeđene mreže ulica na ovom prostoru još uvijek su prisutni objekti karakterističnog načina gradnje sa naglašeno spomeničkim ili pak ambijentalnim vrijednostima, uključujući džamije sa grobljima, tekije derviškog reda, te druge sakralne, javne i stambene objekte iz osmanlijskog i austrougarskog perioda. Kao takva, svrstana je u drugu (II) spomeničku kategoriju. Neophodno je definisati stepen intervencija na zatečenim objektima, a u planiranju nove izgradnje teži revitalizaciji ove cjeline.

### **SUMBULUŠA**

Bez obzira na mnogobrojne intervencije na objektima i novije izgradnje objekata koji narušavaju ambijentalnu izgradnju, ova cjelina posjeduje ambijentalnu vrijednost, te je kao takva uvrštena u drugu (II) kategoriju.

Ne smiju se dozvoliti intervencije koje bi ugrozile prostorne vrijednosti ove cjeline, uz stalno održavanje zatečenog stanja i unapređenje izvornosti. Moguće je dijelove ove cjeline predvidjeti za plansku dogradnju, uz poštovanje mjerila i prostorno-strukturnih odnosa zaštićenih vrijednosti.

### **HRID**

Predstavlja tipičnu stambenu četvrt sarajevske periferije, sa pretežnim karakteristikama bosanske stambene arhitekture. Druga (II) spomenička kategorija.

Ovu cjelinu treba sačuvati kao stambenu zonu, s novim sadržajima koji će obezbijediti funkcionalnost, a koji neće narušiti spomeničku vrijednost.

### **SJEVERNA PADINA TREBEVIĆA**

Svojim istaknutim položajem u slici Grada, nezamjenjiv je dio njegove identifikacije, a podrazumijeva prostor od izgradnje na najvišim tačkama izgrađenosti padine pa sve do Miljacke. U ovoj cjelini se ističe ansambl od Pivare, preko crkve sv. Ante i Franjevačkog samostana, zatim Vezirskog konaka (rezidencija za visoke goste), Careve džamije sa Gazi-Husrefbegovom bibliotekom, do Kasarne na Bistriku i Parka At Mejdan. Dalje se ističe Brdo džamija nastala (po pretpostavkama M. Vege) na mjestu katedrale Sv. Petra iz 13. st. a gotovo u njenom podnožju Aškenaski hram, danas jedina aktivna sinagoga Sarajeva. Ulična struktura je uglavnom iz osmanlijskog perioda, dok se u izgradnji miješaju klasična i folklorna arhitektura turskog, austrougarskog i novijeg načina građenja. Prva (I) spomenička kategorija.

Neophodno je sačiniti projektnu dokumentaciju koja će izvršiti valorizaciju zatečenog stanja - definisati stepene intervencija na zatečenim arhitektonskim objektima, te u planiranju nove izgradnje uspostaviti strukturalne odnose koji će očuvati prostorno-plastične valere cjeline, kao i njene relacije prema dolinskoj izgradnji.

## **ULIČNE CJELINE**

### **CJELINA VASE MISKINA ULICE**

Većina građevinskog fonda je iz austrougarskog perioda, u stilovima neorenesanse, baroka, klasicizma i secesije. Ova ulica na raskršću sa Ulicom Štrosmajerovom širi se u Trg Fra Grge Martića, koji predstavlja crkveni trg, na kome je katedrala sagrađena 1883-1889. godine. Trg preko Ulice Štrosmajerove i Ćumurija povezuje Obalu Kulina Bana sa Ulicom Mula Mustafe Bašeskije. Spomenička cjelina druge (II) kategorije.

Ovu cjelinu treba sačuvati kao homogenu, ne dozvoljavajući intervencije koje bi ugrozile njen značaj. Najvrednija su za većinu objekata fasadna platna koja se moraju i dalje čuvati, a uvođenjem sadržaja treba poboljšati njihovu funkcionalnost, te stvoriti od nje živu pješačku zonu. Dvorišta po mogućnosti raščišćavati od dogradnje i oplemenjivati.

### **CJELINA ŠTROSMAJEROVE ULICE**

Ulica je izgrađena poslije 1878. godine u eklektičkim stilovima. Njezin značaj je u likovnom urbanističkom konceptu, a predstavlja jedno od najtipičnijih urbanističko-arhitektonskih rješenja zapadnih škola iz austrougarskog perioda u Sarajevu. Spomenička cjelina prve (I) kategorije. Postupak zaštite podrazumijeva planiranje odgovarajućih konzervatorskih postupaka, a u cilju čuvanja zatečenih vrijednosti prisutnog ambijentalnog prostora kao i svakog pojedinačnog objekta.

### **CJELINA ULICE SVETOZARA MARKOVIĆA**

Ova cjelina posjeduje određene spomeničke vrijednosti (Jahija-pašinu i Bazadži H. Hasonovu džamiju i kompleks Isusovačkog seminarija), te istorijsku i građevinsku paginu. Spomenička cjelina druge (II) kategorije.

Sačuvati zatečene vrijednosti ove cjeline, intenzivirati plan sanacije i restauracije onih dijelova koji su dotrajali, ali se mogu sačuvati. U novoj izgradnji postupiti planski i graditi neutralne arhitektonske forme.

### **CJELINA ULICE JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE**

U ovoj arhitektonsko-urbanističkoj cjelini izrađen je veći broj javnih i stambenih zgrada sa mješavinom stilova renesanse i baroka, a djelimično secesije i vanmodene. Spomenička cjelina druge (II) kategorije.

Sačuvati zatečene vrijednosti graditeljstva koje se naročito očituju na uličnim platnima - fasadama. Izmjene objekata prilagoditi

savremenim uslovima života, ali tako da bi se sačuvao likovni izraz ove cjeline i pojedinačnih objekata.

### **SPOMENICI SAKRALNE ARHITEKTURE**

Spomenici prve kategorije: Stara pravoslavna crkva sa dvorištem, crkvenom dairom, muzejom i ostacima stare škole; Stari jevrejski hram sa ostacima: nekadašnje Sijavuš pašine daire - Velika avlija: Rimokatolička katedrala; Saborna pravoslavna crkva; Gazi husrevbegova džamija sa šadrvanom, turbetima, mektebom, česmama, muvekitihanom, grobovima; Careva džamija sa Husrevbegovom bibliotekom i grobljem; Ferhadija džamija sa grobljem; Čekrekeći Muslihudinova džamija, Bijela ili Divan-katib Hajder džamija; Sarač Alijana - Vrbanjuša džamija; Hadži-Sinanova tekija;

Spomenici druge kategorije: Havdže Durakova (Baščaršijska) džamija. Vekil Harč-Hadžijska džamija sa grobljem, Brdo džamija.

### **OBJEKTI - SPOMENICI PROFANE ARHITEKTURE**

Spomenici prve kategorije: Svrzina kuća, Saburina kuća, Džerzelez Alijina kuća.

Spomenici druge kategorije: Čatića kuća, Hadžišabanovića kuća, Despića kuća.

### **OSTALI OBJEKTI - SPOMENICI JAVNE NAMJENE**

Iz turskog perioda:

Spomenici prve kategorije: Latinska Ćuprija (Principov most), Gazihusrevbegov hamam, Kuršumlija medresa, Sahat kula sa imaretom i musafirhanom, Morića han.

Spomenici druge kategorije: Ostaci Kolobara hana, Daire u Halačima, Kozija ćuprija, Šeher-Ćehajina ćuprija, ostatak Firuzbegova hamama, Konak.

Iz austrougarskog perioda:

Spomenici prve kategorije: Gradska vijećnica.

Spomenik druge kategorije: Kasarna na Bistriku, Muzej grada Sarajeva.

Spomenici treće kategorije: Isabegova banja i Sarajevska pivara, Željeznička stanica Bistrik.

Za sve nabrojane objekte, kako sakralne, tako i objekte profane arhitekture i grupe ostalih objekata, neophodno je čuvati po strogom režimu zaštite, ne remetiti njihov izvorni oblik, kako u izradi fasade, tako i enterijera. Za objekte treće kategorije obavezno sačuvati njihov ambijentalni karakter.

### **GROBLJA**

Od grobalja na urbanom području opštine Stari grad nalazi se 68 grobalja, od čega su u prvoj kategoriji ona uz Carevu i Begovu džamiju, groblje na Kovačima, Alifakovcu i Nadmlini I, u drugoj kategoriji je 8, a u trećoj sva ostala, sa različitim stepenima zaštite.

## **ARHEOLOŠKI LOKALITETI**

Lokalitet Ophođa (iz halštatskog perioda) spomenik treće (III) kategorije.

Lokalitet Fortica na Ravnim Bakijama, spomenik treće (III) kategorije.

Lokalitet Bijela Tabija - Vratnik (srednjovjekovni period) spomenik treće (III) kategorije.

Primijeniti treći stepen zaštite, te izvršiti potrebna arheološka istraživanja za sva tri lokaliteta.

## **URBANO PODRUČJE CENTRA**

### **ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKA CJELINA**

Graditeljska cjelina iz austrougarskog i međuratnog perioda, dio gradskog naselja, oivičena je sa sjevera Ulicom M. tita, sa istoka Gajevim trgom, Ul. Gimnazijska i mostom Drvenija, sa juga Ulicom Skenderija i Hiseta, sa zapada Kralja Tvrtka i Dolina. Ova cjelina je spomenik II kategorije (za granične ulice podrazumijeva se njihova obostrana izgrađenost).

Arhitektonsko-urbanistička cjelina u ulicama: Čekaluša, Tina Ujevića, Avde Jabučice i Goruša.

U ovoj graditeljskoj cjelini neophodno je obezbijediti odgovarajuće konzervatorske i restauratorske postupke, u cilju očuvanja zaštićenih vrijednosti. Na ovom prostoru ne bi trebalo planirati izgradnju bilo kakve saobraćajnice, jer bi se time devalvirala njena jedinstvenost.

Grupa građevina u: Ulici Koševu, Josipa Vancaša u početnom dijelu Ulice Đidikovac;

Od Ulice Kaptol do Dalmatinske, uključujući u Ulicu Kaptol;

Ulici Mehmeda Spahe;

Ulici Mehmed-Paše Sokolovića i Petrakijina.

Sve evidentirane arhitektonsko-urbanističke cjeline, kao i grupe građevina austrougarskog perioda, svrstane su u treću kategoriju.

Pri svim eventualnim zahvatima urbanističko-arhitektonskog karaktera, na području ovih cjelina, kao i grupe građevina, neophodna je izrada Programa, koji je verifikovan od strane nadležne ustanove.

### **OBJEKTI SAKRALNE ARHITEKTURE**

Spomenici prve kategorije: Srpsko pravoslavna kapela u groblju na Koševu - zaštićen spomenik, Alipašina džamija; Magribija džamija: (zaštićeni spomenici).

Spomenici treće kategorije: Čoban-Hasanova džamija, Hadži-Ali Nebrdilo džamija, Hadži-Džaferova džamija, Dajanli hadži-Ibrahimova džamija, Župna crkva na Marijin Dvoru, Katolička kapela u groblju na Koševu.

Ostali objekti:

Spomenici druge kategorije: Zgrada vojne bolnice, Panjina kula (zaštićeni objekti).

Objekti treće kategorije: Vila iz austrougarskog perioda u Ulici Mjedenica, zgrada "Betlehem" u Ulici Bjelave.

Planirati odgovarajuće konzervatorsko-restauratorske postupke, u cilju očuvanja zaštitnih vrijednosti na spomenicima prve i druge kategorije. Pojedinačni spomenici druge kategorije zahtijevaju primjenu konzervatorskog postupka, kojim će se maksimalno podvući zastupljene vrijednosti ambijenta i objekata. Na spomenicima treće kategorije zabranjuje se izvođenje radova kojima bi se ugrozilo kulturno dobro, ili kojim bi došlo do promjena koje bi mogle narušiti njegovu izvornost i bitne osobine.

Arheološki lokalitet na Grdonju spada u treću kategoriju. Sam toponim upućuje na mogućnost nalaza praistorijske gradine - utvrde ili signalne tačke. Primijeniti treći stepen zaštite, te izvršiti probna iskopavanja.

## **GROBLJA**

Na ovom prostoru nalaze se 23 groblja, od čega prve kategorije dva i to: staro Jevrejsko groblje i groblje Park uz Alipašinu džamiju. Pojedinačnu spomeničku vrijednost ima i kapela Vidovdanskih heroja, kao i nadgrobni spomenik Silvija Strahimira Kranjčevića.

U spomenike druge kategorije spadaju Veliki i Mali park, a ostala groblja u treću kategoriju s različitim stepenima zaštite koji odgovaraju kategoriji grobalja.

## **URBANO PODRUČJE NOVO SARAJEVO**

Na ovom prostoru sačuvano je dosta objekata iz austrougarskog perioda i to: u Ulici Ljubljanska (kućni broj 2, 4, 6, 8 i 10); južna strana Beogradske ulice (k.b. 11, 13, 19, 21, 23, 25); u Ulici Miška Jovanovića (k.b. 2, 4 i 15); u Ulici Ivana Gorana Kovačića (tri stambene zgrade), u Ulici Travnička br. 14; u Ulici Derebent br. 6; u Ulici Višočka br. 21. Svi objekti u Ljubljanskoj ulici svrstani su u II kategoriju, dok su objekti u ostalim ulicama svrstani u III kategoriju.

Nizu objekata u Beogradskoj ulici, koji su već pretrpjeli izmjene, planskom i stručno organizovanom akcijom vratiti prvobitan izgled i funkciju. Zbog toga svaka buduća intervencija na nabrojanim objektima treba da bude pod strogom kontrolom nadležne službe.

## **POJEDINAČNI OBJEKTI**

Spomenik I kategorije: Zemaljski muzej (objekat u dobrom stanju pod pravnom je zaštitom).

Spomenici III kategorije Srednja tehnička škola. Bez obzira što je neadekvatnom dogradnjom objekat izgubio vrijednost, treba nastojati da buduće intervencije na izvornom dijelu zgrade budu pod stručnim nadzorom. Kasarna Maršala Tita (fasade u novijim adaptacijama su u većini ogoljele i osiromašene. Treba težiti njihovoj restauraciji).

## **OBJEKTI - SPOMENICI SAKRALNE ARHITEKTURE**

Spomenici III kategorije: Srpska pravoslavna crkva Sv. Preobraženja, Katolička crkva Presvetog Trojstva. Za sve eventualne intervencije na ovim objektima, neophodna je saglasnost službe za zaštitu.

## **GROBLJA**

Na ovom prostoru nalazi se 19 grobalja od čega u drugoj kategoriji postoji jedino groblje Turbe, a u trećoj kategoriji 18 grobalja s različitim stepenima zaštite, koji odgovaraju kategoriji grobalja.

## **URBANO PODRUČJE NOVOG GRADA**

### **OSTALI OBJEKTI**

Na ovom prostoru je malo sačuvanih ostataka graditeljskog nasljeđa, jer je urbanizacija počela u novije vrijeme. Tako se na ovom prostoru nalaze objekti i to: Memiševića čardak, Merhemića kuća, Hadžihalilovića kuća, kuća porodice Žiga. Svi nabrojani objekti su III kategorije.

Za sve objekte koji će definisati stepene intervencija, način izvođenja tih intervencija, te pristupiti njihovom saniranju, što ima za svrhu očuvanje ovih objekata od daljeg propadanja.

## **GROBLJA**

Na urbanom području ove opštine nalazi se 15 grobalja u III kategoriji, s različitim stepenima zaštite, koji odgovaraju utvrđenoj kategoriji.

## **URBANO PODRUČJE ILIDŽE**

Na urbanom području Ilidže nalaze se primjerci arhitektonskog stvaralaštva iz prošlih vremena i to: Most na Bosni i Plandištu kod Blažuja, spomenik prve kategorije. Obezbijediti održavanje ovog objekta, koji je dosta temeljno restauriran. Kompleks hotelskih objekata, kao i vila u Velikoj aleji, koje treba sačuvati u navedenoj funkciji.

### **OSTALI POJEDINAČNI OBJEKTI**

Spomenik druge kategorije: Zgrada stare željezničke stanice, zaštićen spomenik kulture.

Spomenici III kategorije: zgrada Birotehničke škole, grupa građevina na Poljoprivrednoj stanici u Butmiru, ishodišne kuće porodica: Ćatić, Čomora, Kasumagić, Ablaković, Semiza, Rustanbegović i Burek.

Od sakralnih objekata: Pravoslavna crkva u Blažuju i Katolička crkva na Stupu.

Obezbijediti preventivne mjere zaštite objekata putem izrade tehničke dokumentacije, te predlaganje pravne zaštite uz prethodno pribavljanje istoriografskih podataka.

## **ARHEOLOŠKI LOKALITETI**

Na ovom urbanom području se nalaze lokaliteti i to:



Lokalitet: Butmir, Naklo kod Vojkovića, Gradac na Ilijinjači, Kovačina u Krupcu, Rogoš-Blažuj, Gradina-Blažuj, Park Ilidža antički lokalitet, Crkvište, Crkvina, Vrutci, Teferić. Svi nabrojani lokaliteti su svrstani u III kategoriju, sa trećim režimom zaštite.

Neophodno je izvršiti zaštitna iskopavanja, pravno ih zaštititi i za neke utvrditi hronološku pripadnost.

### **GROBLJA**

Od grobalja na ovom prostoru se nalazi 38 grobalja i to su:

I kategorije: Pavlovac;

II kategorije - pet grobalja i to: Vrutci, Glavogodine, Rakovica, Stup, Krupac, ostala groblja (32) III kategorije, s različitim stepenima zaštite.

### **URBANO PODRUČJE VOGOŠĆE**

Na urbanom području Vogošće se nalaze samo arheološki lokaliteti i to: Lokalitet "Marije" i "Gromila", oba III kategorije.

Primijeniti III stepen zaštite i ispitati hronološku pripadnost.

### **GROBLJA**

Na ovom području postoji 25 grobalja treće kategorije. Primijeniti III stepen zaštite i ispitati njihovu hronološku pripadnost.

### **ZNAMENITA MJESTA - SPOMENICI NOR-a I**

### **REVOLUCIJE NA URBANOM PODRUČJU SARAJEVA**

Urbano područje Sarajeva je izuzetno bogato spomenicima iz novije istorije Grada. Pored brojnih obilježja koja se odnose na period razvoja revolucionarnog radničkog pokreta do 1941. godine, te perioda NOB-e, podignuta su i obilježja koja se odnose na značajne ličnosti i događaje iz perioda poslijeratne socijalističke izgradnje. Također je podignuto i dosta obilježja koja se odnose na ličnosti iz kulturnog života Grada.

Mada su oblikovno zastupljene sve vrste spomen-obilježja, ipak najveći broj predstavljaju spomen-ploče.

Objekti - spomenici, su objekti koji su vezani za određeni događaj iz revolucionarne prošlosti Grada, to su najčešće kuće u kojima se odvijao ilegalni život Grada u periodu okupacije, te rodne i boravišne kuće ljudi, učesnika tih događaja. Na urbanom području Sarajeva to su slijedeći objekti:

### **OBJEKTI - SPOMENICI**

### **URBANO PODRUČJE STAROG GRADA**

Osnovna škola "Ivan Cankar" u Saburinoj ulici, prvano je zaštićena i proglašena spomenikom; boravišna kuća narodnog heroja Ahmeta Dovadžije, objekat pravno zaštićen; kuća u Ulici Čadordžina, pravno zaštićena i proglašena spomenikom; kuća u Ulici Aprkanj broj 3, pravno zaštićena i proglašena spomenikom, kuća u Ulici Braće Morić br. 11; boravišne kuće narodnih heroja: Vladimira Perića-Valtera, Kaptol, Muhameda Spahe, Avde Hodžića, Čebedžije Donje, Envera Šehovića, Adema Buće i rodna kuća Avde Hodžića.

### **URBANO PODRUČJE CENTRA**

Zgrada Radničkog doma u Ulici Alipašina br. 11, pod pravnom zaštitom, proglašena spomenikom kulture I kategorije; Objekat u Vilsonovom šetalištu broj 10 prve kategorije; zgrada u Ulici Halida Nazečića br. 6 pravno zaštićena; kapela "Vidovdanskim herojima" - objekat prvo zaštićen; boravišne kuće narodnih heroja: Janka Balorde, Ognjena Price, Miladina Radojevića, Slaviše Vajnera-Čiče, Hasana Brkića, Ilije Engela Anđića, Ahmeta Fetahagića, Sulejmana Omerovića-Cara, Pavla Goranina, Miljenka Cvitkovića.

### **URBANO PODRUČJE NOVOG SARAJEVA**

Boravišne kuće narodnih heroja: Vase Miskina-Crnog, Branka Milutinovića Obrena, Omera Maslića, Branka Šurbata.

### **URBANO PODRUČJE ILIDŽE**

Boravišne kuće narodnih heroja: Rave Janković, Gliše Jankovića, Dušana Dašića-Pajića i Alekse Bojovića, te rodne kuće narodnih heroja: Gliše Jankovića i Ognjena Price.

Kategorizacija: pored objekata koji su vezani za revolucionarnu djelatnost narodnih heroja, u prvu spomeničku kategoriju spada i objekat u Omladinskoj i Beogradskoj ulici, te zgrada Radničkog doma, spomen kapela u Koševu spada u II, a u III kategoriju svi ostali objekti.

Na objektima prve kategorije primjenjuje se prvi stepen zaštite. Na objektima se mogu preduzimati radovi, sanacije i rekonstrukcije, koji će objekat vratiti u prvobitno stanje. Isto je i s objektom druge spomeničke kategorije, s tim da se tu mogu dozvoliti izvjesna odstupanja ukoliko se ukazuje potreba za tim (vezano za namjenu objekta).

### **INTEGRALNA BAŠTINA**

Prirodne i graditeljske cjeline: Centar Ilidže-Vrelo Bosne. Ovu izuzetno vrijednu prirodno-graditeljsku cjelinu treba i dalje njegovati i unapređivati. Ne bi trebalo planirati izgradnju niti dogradnju unutar kompleksa bez prethodno izraženog programa razvoja ovog područja i to: lijeva obala Željeznice sa istoka, put Sarajevo-Mostar sa sjevera, područje Vrela Bosne sa zapada, te pravac od Glavogodine prema Sokolovića koloniji na jug.

### **MEMORIJALNA PODRUČJA I SPOMENICI**

Spomen-park Vraca: spomenik I kategorije. Nastaviti sa dosadašnjim načinom uređenja i održavanja.

### **INTEGRALNA BAŠTINA**

Prirodne i graditeljske cjeline: Centar Ilidže-Vrelo Bosne. Ovu izuzetno vrijednu prirodno-graditeljsku cjelinu treba i dalje njegovati i unapređivati. Ne bi trebalo planirati izgradnju niti dogradnju unutar kompleksa bez prethodno izraženog programa razvoja ovog područja i to: lijeva obala Željeznice sa istoka, put Sarajevo-Mostar sa sjevera, područje Vrela Bosne sa zapada, te pravac od Glavogodine prema Sokolovića koloniji na jug.

## **MEMORIJALNA PODRUČJA I SPOMENICI**

Spomen-park Vraca: spomenik I kategorije. Nastaviti sa dosadašnjim načinom uređenja i održavanja.

### **PRIRODNO NASLJEĐE**

Na urbanom području Sarajeva nalaze se slijedeće vrste prirodnog nasljeđa:

Predjeli prirodnih ljepota i to: područje Vrela Bosne, spomenik III kategorije 66,7 ha površine, područje Stoječevac III kategorije s površinom od 34,96 ha.

Primijeniti režim zaštite za spomenike vrtne arhitekture, te područja unapređivati i održavati.

Specijalni rezervati prirode: Kanjon rijeke Miljacke, spomenik III kategorije. Primijeniti režim zaštite za specijalne rezervate, odnosno I i III režim zaštite, s tim da se prvi režim zaštite primijeni za najvrednije objekte, rijeke i ugrožene biljne vrste i oblike.

Geomorfološki spomenici: Jama Čavljak-Barice, Jama Čavljak-Hreša, Pećina u zmijskoj stijeni - Ilidža, III kategorije, Vranjača pećina.

Primijeniti režime zaštite za ovu vrstu spomenika prirode, s tim da se za Zmijske stijene i Jamu Čavljak primijeni II stepen zaštite.

Hidrološki spomenici: Vrelo Bosne, spomenik II kategorije, sa I stepenom zaštite za hidrološke spomenike. Vrelo sačuvati u autentičnom stanju. Sumporna vrela su II spomeničke kategorije, za koja treba primijeniti posebne režime zaštite za spomenik prirode ove vrste. Smrdljiva voda spomenik III kategorije, uraditi detaljna istraživanja samog vrela i primijeniti stepen zaštite za ovakve objekte i prirode.

Dendrološki spomenik prirode: Sekvoje "Sedam šuma" površine 5,5 ha, primijeniti poseban režim zaštite za ovu vrstu spomenika.

Spomenici vrtne arhitekture i oblikovane prirode: Aleja lipa - spomenik III kategorije, primijeniti II stepen zaštite; Botanički vrt Zemaljskog muzeja, spomenik III kategorije, primijeniti režime zaštite za ovu vrstu objekata; Aroretum Slatina, spomenik III kategorije, primijeniti režim zaštite za ovu vrstu spomenika; Parkovski kompleks u Ulici Alipašina, spomenik III kategorije površine 3,6 ha, primijeniti režim zaštite za ovu vrstu spomenika; Park Atmejdani, spomenik III kategorije 0,7 ha, primijeniti treći režim zaštite; Vrt u Ulici Safvet-bega Bašagića spomenik III kategorije, primijeniti režim zaštite za ovu vrstu objekata.

Pionirska dolina, spomenik III kategorije, proširiti i dopuniti ovu površinu kako bi opravdala svoju namjenu, a zoološki vrt premjestiti u Miljeviće. Banjski park Ilidža, spomenik III kategorije, primijeniti režim zaštite za spomenike vrtne arhitekture i oblikovne prirode; Aleja Prve proleterske brigade, spomenik III kategorije, primijeniti II stepen zaštite i posebne režime za spomenike vrtne arhitekture.

## **2.14. Urbanističko oblikovanje**

Potreba jedinstvenog i jasnog razgraničenja bitnog odnosa cjeline i dijelova Grada i značaja pojedinih elemenata u ukupnoj slici Grada, uputila je na izbor elemenata urbanističkog oblikovanja. Urbanistički plan je po svom karakteru najcjelovitiji prikaz

urbanog područja i urbanog sistema i jedini je plan na osnovu koga se mogu sagledati uslovi Grada kao cjeline i pojedinih njegovih dijelova.

Urbanističkim planom utvrđeni su generalni urbanistički uslovi, sa aspekta oblikovanja, kao putokaz za provedbenu plansku dokumentaciju (regulacione planove i urbanističke projekte) koji utvrđuju detaljnije urbanističke uslove i reguliše građenje i uređenje postora.

Specifičnost Sarajeva, posebno sa aspekta geomorfoloških i ekoloških karakteristika, urbanih struktura i tradicije, kao i potrebe obezbjeđenja kontinuiteta, uslovljavaju osnovne oblikovno-kompozicijske elemente prikazane u generalnim uslovima koji su podijeljeni u dvije osnovne grupe:

- opšti i zajednički uslovi za Grad kao sistem i
- posebni uslovi koji se odnose na pojedine dijelova Grada i iskazuju njegovu specifičnost.

#### **2.14.1. Opšti i zajednički uslovi**

- Fizičke strukture moraju u cijelosti poštovati, odnosno valorizovati bogatstva karakteristika, geomorfoloških struktura Grada, kontinuitet tradicije gradnje u starim dijelovima grada, dosljednom primjenom sitnije strukture i manje spratnosti objekta kako se ide uz padinu, a krupnije strukture i veću spratnost u ravnim dijelovima grada.

- Longitudinalnost grada će se ublažiti prodorom zelenila, uvodeći zelenilo kao bitan element urbanističke strukture, koji treba da djeluje cjelovito u vidu zelenih transverzala, istovremeno povezujući okolne bogate šumske komplekse u jedinstven sistem zelenila.

- Oblikovanje i uređenje značajnih razvojnih pravaca Grada treba naglasiti u vidu zelenih kompleksa, jače suprastrukture i drugih elemenata urbane strukture kojima se međusobno povezuju pojedini dijelovi Grada.

U oblikovanju nove urbane strukture, obezbijediće se na bazi postojećeg ritma i sistema gradskog organizma naglašavanje pojedinih dijelova Grada razmještajem objekta i sadržaja na posebno utvrđenim mjestima koja imaju karakter obilježja i markantnih tačaka.

U oblikovanju fizičkih struktura komunikaciono intenzivnih prostora treba obezbijediti sagledivost markantnih tačaka Grada (Trebević, Igman, Hum, Crni vrh, Mojmiljo, Vraca, Bijela tabija, Žuta tabija, Jajce kasarna, Jekovac, Babića bašća, Alifakovac, plato bistričke stanice, Brdo džamija, prostor iznad Osmica, Ravne bakije, Sedrenik, Zmajevac, ...) putem vizura, panorama i veduta, radi bolje orijentacije i snalaženja u prostoru Grada, a istovremeno ne dozvoliti izgradnju barijere koje bi narušile panoramske vizure.

- Pri izgradnji i uređenju grada treba obezbjeđivati ekološke ciljeve, a posebno one koji se odnose na koncentraciju masa fizičke strukture, primjerene ekološkim mogućnostima Grada kao cjeline i njegovih pojedinih dijelova.

#### **2.14.2. Posebni uslovi**

- Amfiteatar starog dijela grada, izgrađen kao harmonična i kvalitetna cjelina, tretiraće se u skladu sa karakterom kulturno-istorijskog i graditeljskog nasljeđa, graditi u duhu tradicije sa valorizacijom "nepisanih pravila" i urbanih elemenata kao što su: volumen, pravo na vidik, krovovi, avlija, zelenilo - bašća, voda i sl.

- Na Bašćaršiji sa neposrednim okruženjima primjenjuju se uslovi rekonstrukcije i revitalizacije i to podjednako u funkciji zaštite kulturno-istorijskog i graditeljskog nasljeđa, kao i njihovog uključivanja u živi gradski organizam.

- Marijin Dvor, koji predstavlja vezu između starog i novog dijela grada, ulaz u Grad - amfiteatar i izlazi u Sarajevsko polje sa

naglašenim fragmentima zelene transverzale na potezu Crni vrh - Vraca, pa kao takav predstavlja i vizuelni kontinuitet na potezu Saobraćajni centar - Marijin Dvor - Skenderija uz mogućnost formiranja pješačke dijagonale.

- Izgradnjom sekundarnog centra Novo Sarajevo i njegovim arhitektonsko-urbanističkim oblikovanjem obezbijediće se veća prepoznatljivost i identitet novog dijela grada.

- Centar Otoka, kao geometrijsko središte grada, uz magistralu VI proleterske brigade, tretiraće se kao sportsko-rekreacioni centar kojima se završavaju šetnice niz Miljacku i povezuju šetnice preko Alipašina polja i Stupa sa Ilidžom.

- Novoplanirani gradski centar i njihove fizičke strukture oblikovaće se, sa ciljem adekvatnog obogaćivanja, obilježjima i markantnim tačkama, tako da predstavljaju prepoznatljive cjeline novih dijelova grada.

- Karakteristika sarajevske kotline, između ostalog, su dva repera i to amfiteatar na istoku sa Baščaršijom kao centralnom žižom i kompleks Ilidža sa vodosnabdjevnim, banjsko-klimatskim, sportsko-rekreacionim područjem uz Željeznicu, alejom Vrela Bosne i Stojčevcem, te centralnim parkom Sastavci i tretiraće se kao područje gdje se obezbjeđuje optimalan odnos između zaštite prirodnih resursa i korištenja područja i njegovog razvoja, te valorizacije i oblikovanje prirodnih i stvorenih vrijednosti sa posebnim akcentom na specifičnost pejzažnog oblikovanja, duha mjesta i tradicije Ilidže.

- Povezivanje Vogošće u jedinstven gradski korpus ostvariće se uključivanjem zelene transverzale u gradsku maticu, pri čemu ključno mjesto zauzima amfiteatar Betanija.

## **2.15. Narodna odbrana i društvena samozaštita**

### **2.15.1. Procjena ugroženosti područja od ratnih djestava i elementarnih nepogoda**

Procjena ugroženosti je jedan od polaznih parametara za utvrđivanje uslova za urbanističko planiranje koje treba da obezbijedi što povoljnije prostorne uslove za vođenje opštenarodnog odbrambenog rata, za provođenje mjera zaštite od elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoloških katastrofa, kao i zaštitu stanovništva i materijalnih dobara u svim ekscenim prilikama.

Konfiguracija terena, geološko-seizmološke karakteristike tla, stvorene vrijednosti, mjesto i uloga Grada kao republičkog centra u uslovima savremenog ratovanja ukazuju da će se Sarajevo naći u složenoj situaciji.

S obzirom na gustine naseljenosti pojedinih dijelova grada, na stepen korištenja zemljišta i koeficijenta izgrađenosti u uslovima rata i odbrane od elementarnih nepogoda zahtijeva se obezbjeđenje određenih mjera zaštite stanovništva i materijalnih dobara.

Preventivno planskim i projektno-tehničkim mjerama zaštite i njihovom realizacijom, stepen ugroženosti će se svesti na manju mjeru.

Najugroženije je uže urbano područje sa svim potencijalima i vrijednostima.

U njemu su smješteni stambeni, industrijski, administrativni objekti od interesa za Republiku, što zahtijeva posebne mjere zaštite i uređenje teritorije.

Stepen najveće ugroženosti od ratnih razaranja imaju:

- Zone stanovanja sa visokim stepenom naseljenosti i izgrađenosti na užem urbanom području,
- Radne zone za potrebe industrije;
- Kritične tačke saobraćaja i infrastrukturnih sistema aerodroma, željeznička postrojenja i petlje.

Prema stepenu ugroženosti, urbano područje Sarajevo podijeljeno je u tri osnovne zone ugroženosti:

I - maksimalne ugroženosti,

II - srednje ugroženosti,

III - male ugroženosti.

Zone ugroženosti predstavljaju osnov za planiranje mjera i sadržaja zaštite ljudi i materijalnih dobara, posebno kao osnov za planiranje mreže skloništa (opredjeljivanje potrebnog broja, vrste i kapaciteta skloništa).

### **2.15.2. Obrazloženje planskih rješenja sa aspekta uređenja područja za potrebe narodne odbrane**

Na stvorenim vrijednostima u prostoru uočeni su nedostaci zaštite. Ovi nedostaci su uočljivi u starim dijelovima Grada i zahtijevaju postavljanje urbanističke rekonstrukcije pojedinih dijelova naselja. Za takve rekonstrukcije i ugrađivanja rješenja mjera zaštite potrebno je izvršiti analizu i sačiniti programe sanacije sa aspekta društveno-ekonomske opravdanosti, urbanističko-arhitektonskog, estetskog i istorijskog gledišta.

Planiranim smanjenjem koncentracije stanovanja i rada u starim dijelovima grada, formiranjem više zona rada, povećanjem zelenih površina stvaraju se povoljniji uslovi za mjere zaštite i usklađenije su sa kriterijumima koja obezbjeđuju plansku koncepciju i rješenja.

Rekonstrukcija starijih dijelova grada, uz otklanjanje ruševnog građevinskog fonda, sanacija velikih zona individualne stambene izgradnje uz saobraćajno i komunalno opremanje, te nova izgradnja optimalne spratnosti i rastojanja objekta, pozitivno utiču na smanjenje mogućih ratnih razaranja i elementarnih nepogoda.

### **2.15.3. Izgradnja skloništa i drugih objekata**

Radi zaštite stanovništva od ratnih djestava predviđa se obezbjeđenje skloništa i drugih zaštitnih objekata sa stepenom zaštite u zavisnosti od stepena ugroženosti pojedinih područja.

I stepen zaštite utvrđuje se u I zoni ugroženosti u kojoj se zaštita stanovništva obezbjeđuje izgradnjom skloništa osnovne zaštite, otpornosti 200 KPa, sa dužinom boravka od 7 dana. Za objekte od posebnog značaja za Narodnu odbranu i industrijske objekte, stepen otpornosti skloništa je 300 KPa ili veći, u zavisnosti od konkretne namjene objekta. Za individualne stambene zgrade predviđa se izgradnja porodičnih skloništa, otpornosti 100 KPa, sa dužinom boravka od 7 dana.

II stepen zaštite utvrđuje se u II zoni ugroženosti u kojoj se obezbjeđuje osnovna zaštita stanovništva izgradnjom stalnih skloništa osnovne zaštite, otpornosti 100 KPa, sa dužinom boravka od 7 dana.

Za individualne stambene zgrade predviđa se izgradnja skloništa dopunske zaštite, otpornosti 50 KPa, sa dužinom boravka od 7 dana.

III stepen zaštite utvrđuje se u III zoni ugroženosti u kojoj se osnovna zaštita stanovništva obezbjeđuje izgradnjom skloništa osnovne zaštite, otpornosti 100 KPa, sa dužinom boravka do 7 dana u stambenim zgradama više od 10 stanova. Za individualne stambene zgrade predviđena je izrada skloništa dopunske zaštite, sa dužinom boravka od 6 časova. Dopunski oblik zaštite planira se upotrebom pogodnih podrumskih prostorija i izgradnjom rovovskih skloništa dopunske zaštite i zaklona.

U objektima individualne stambene izgradnje može se, ali ne mora, planirati izgradnja porodičnih skloništa u skladu sa željom i interesom vlasnika zgrade.

Objekte za smještaj stoke treba planirati tako da se mogu lako sprovesti mjere zaštite od RHB agenasa.

U cilju obezbjeđenja zaštite materijalnih dobara veće vrijednosti i značaja predviđaju se skloništa osnovne zaštite na području III zone ugroženosti.

### **3. Okviri za donošenje mjera i aktivnosti za provođenje urbanističkog plana**

Institucionalni okviri za donošenje i primjenu mjera i aktivnosti na provođenju ovog planskog dokumenta, upućuju prvenstveno na uslove i odnose koji su prisutni na početku planskog perioda, a koje je samo postupno i po određenom redu prioriteta moguće i potrebno mijenjati i poboljšavati.

Uvažavaju se ocjene da su ti uslovi vrlo složeni i teški i upravo zbog toga podložni sve naglašenijim društvenim zahtjevima za značajnije promjene koje je moguće izvesti jedino svjesnom i organizovanom aktivnošću subjektivnih činilaca na liniji opšteprihvaćenih idejnih usmjerenja, dještva ekonomskih zakonitosti i punog uvažavanja njihovih zahtjeva. Zahtjevi uspješnog ostvarivanja razvoja Grada, kao razvijenog i u odgovarajućoj mjeri samosvojnog upravljačkog mehanizma, upućuju na normativno-pravne, organizacione i druge konstruktivne elemente njegovog subjektiviteta od kojih ovise uslovi i mogućnosti uspješnog utvrđivanja i primjene mjera za realizaciju utvrđenih ciljeva i koncepcija urbanog uređenja na području Grada u cjelini i urbanog područja Sarajeva posebno.

Uvažavajući zakonske odredbe o uslovima i načinu utvrđivanja mjera za ostvarivanje planova u domenu prostornog uređenja, prema kojima srednjoročni društveni planovi utvrđuju konkretne smjernice i mjere, ovim dokumentom se daju samo okviri za tu konkretizaciju, prvenstveno u funkciji urbane izgradnje i prostornog uređenja, a to znači konstituisanja i realizacije jedinstvenih osnova politike urbanog razvoja, usmjeravanja tokova razvoja (posebno u normativno-pravnom određenju i sankcionisanju i izgrađivanju planerske prakse) i organizacije i kontrole ostvarivanja planiranih ciljeva i zadataka.

Izgrađivanje okvira za mjere i utvrđivanje konkretnih mjera i aktivnosti, obezbjeđuje uslove za uspješnu realizaciju, usmjeravanje i kontrolu toka aktivnosti. Kao cjelina, ovaj upravljački mehanizam urbanog razvoja na području Grada djeluje istovremeno na svih pet gradskih urbanih područja, pri čemu se specifični zahtjevi svakog od njih posebno izdvajaju i za njihovo zadovoljavanje utvrđuju adekvatne mjere. U osnovi, u svim fazama realizacije planiranih opredjeljenja i ciljeva, neophodno je obezbijediti put i način za uspješno i efikasno:

- korištenje prirodnih i stvorenih prednosti i pogodnosti urbanog razvoja,
- otklanjanje ili ublažavanje nedostataka,
- podsticanje razvoja,
- vođenje i usmjeravanje toka aktivnosti (raznim stimulativnim, sanacionim, korektivnim, a i represivnim mjerama).

Sve mjere i aktivnosti u funkciji realizacije ciljeva i zadataka ovog plana su u osnovi vezani za ekonomsku, socijalnu i zemljišnu politiku i za planiranje.

#### **3.1. Mjere ekonomske i socijalne politike**

Društvenim planom grada Sarajeva za period od 1986. do 2000. godine i Društvenim planom grada Sarajeva za period od 1986. do 1990. godine, zajedno sa Programom izgradnje i prostornog uređenja utvrđene su aktivnosti za ostvarivanje dugoročnih ciljeva razvoja i smjernica za ostvarivanje razvoja u periodu 1986. do 1990. godine.

Na tim osnovama i na zahtjevima i opredjeljenjima za značajne promjene u društvenom i privrednom razvoju širih društvenih političkih zajednica obezbijediće se:

- programirano usmjeravanje demografskih kretanja, zasnovanih na zahtjevima i potrebama planiranja porodice, izgrađivanja primjerenije fizionomije domaćinstva u smislu ublažavanja tendencije smanjivanja i raslojavanja, izgrađivanja socijalne politike, mijenjanja stambenih odnosa i politike izdvajanja i usmjeravanja sredstava za zadovoljavanje stambenih potreba, politike produktivnog zapošljavanja, politike zadovoljavanja opštih i zajedničkih potreba, poreske, zemljišne i drugih politika, koje će smanjivati migraciona kretanja i usmjeriti ih prema za to planiranim, područjima,
- jedinstvene osnove poreske politike za ukupno područje Grada koje će uvažavati opšte i posebne zahtjeve urbanog razvoja, s tim što će se na selektivnim osnovama izgrađivati instrumenti i mjere izdvajanja i usmjeravanja sredstava svih oblika ekstra dohotka,
- usmjeravanje investicionih aktivnosti prema zajedničkim područjima i sadržajima u prostoru i prema djelatnostima od posebnog, odnosno zajedničkog interesa na osnovama zajedničkih investicionih udruživanja sredstava, jačanje solidarnosti i uzajamnosti, s tim što će se obim i struktura investicija stavljati prvenstveno u funkciju uspješnog obnavljanja i održavanja postojećih, a potom i selektivne izgradnje novih kapaciteta,
- društveno angažovanje i odgovorniji odnos u zapošljavanju koji će pored socijalnih sve više uvažavati i ekonomske zahtjeve, s tim što će se poboljšati odnos između zaposlenih i nezaposlenih lica u smislu otklanjanja zatečenog stanja pune sigurnosti zaposlenih i izrazite nesigurnosti nezaposlenih za lični i društveni status i egzistenciju,
- racionalizacija opšte i zajedničke potrošnje, u skladu sa širim društvenim opredjeljenjima i odgovarajućim zahtjevima urbanog područja Sarajeva u okviru koga postoje sadržaji, djelatnosti i funkcije vezane za ove vidove potrošnje, a koji su uslovljeni zahtjevima i potrebama stanovništva odnosno područja i istovremeno zahtjevima i potrebama Grada u cjelini, a i šire, uključivo i određenim zahtjevima ostvarivanja nekih funkcija Republike,
- jačanje ekonomske snage Grada u cjelini, s tim što će se ekonomska snaga urbanog područja Sarajeva izgrađivati prvenstveno preko ekonomskih zahtjeva samoreprodukcovanja njegovih komunalnih, stambenog i drugih fiksnih građevinskih fondova,
- izmjene u prostornom razmještanju privrede, posebno u funkciji boljeg i racionalnijeg korištenja prirodnih i stečenih uslova i pogodnosti i zaštite i unapređenja životne sredine,
- transformacija stambenih odnosa u smislu uvažavanja stambenih potreba kao prioritetno ličnih potreba, a što će usloviti promjenu vlasništva u zatečenom društvenom stambenom fondu, ekonomske cijene korištenja društvenih stanova, stambenu izgradnju koja će se zasnivati na ličnim sredstvima, uz izmijenjenu politiku i mjere solidarnosti i uzajamnosti i u sticanju prava na stan i u korištenju stana,
- jačanje ekonomskih odnosa sa inostranstvom na osnovi izmjene privredne strukture, jačanje ekonomske efikasnosti i produktivne sposobnosti privrede, potpunije turističke ponude i njene uspješnije prezentacije, angažovanje deviznih sredstava stranih ulagača i drugih zainteresovanih lica, posebno u okviru realizacije programa razvoja male privrede, organizovanijim istupom na inostranom tržištu, posebno u domenu pružanja konzalting i inženjering usluga, graditeljstva i nekih drugih usluga visokog stepena složenosti.

Mjere socijalne i ekonomske politike će se izgrađivati prvenstveno na liniji širih društvenih opredjeljenja, s tim što će se činiti maksimalan napor da se specifični i samosvojni zahtjev i urbanog područja Sarajeva identifikuju i rješavaju što više u skladu sa utvrđenim ciljevima njegovog razvoja.

### **3.2. Zemljišna politika**

Zemljišnom politikom, kao značajnim instrumentom usmjeravanja prostornog i ukupnog društveno-ekonomskog razvoja Grada, stvorice se uslovi za zaštitu i namjensko korištenje zemljišta u skladu sa planskim opredjeljenjima, utvrđenim u urbanističkim planovima.



U urbanim područjima grada, pribavljanje, uređivanje, ustupanje na korištenje i korištenje građevinskog zemljišta, utvrđivanje pojava oblika gradske rente, načina ubiranja i korištenja sredstava pojedinih oblika te rente i preduzimanje mjera za društveno prisvajanje i namjensko trošenje rente, te usklađivanje prostornog razvoja grada sa tako obezbijeđenim sredstvima, omogućit će ravnomjerniji i skladniji razvoj urbanih područja.

Tako koncipirana zemljišna politika dolazi od činjenica da građevinsko zemljište daje rentu koja se ispoljava u raznim pojavnim oblicima (naknada za ustupanje i korištenje građevinskog zemljišta, komunalne naknade i takse, zakupnine, porezi, doprinosi i dr.), a čijim se društvenim prisvajanjem može obezbijediti programirano uređivanje građevinskog zemljišta, kao jednog od bitnih uslova skladnijeg urbanističkog razvoja gradskih naselja.

Naprijed navedeni pojava oblici, u kojima se ispoljava renta, formirati će se na tržištu gradskog zemljišta koje će cijenu zemljišta slobodno tržišno formirati. Na taj način ostvarit će se ravnopravnost svih oblika svojine na gradskom zemljištu i ograničiti mogućnost države da na postojećim osnovama vrši njegovu eksproprijaciju.

U tom cilju potrebno je hitno izmijeniti čitav set postojećih propisa i donijeti nove, kako bi se omogućilo i pospjelo postojanje i rad tržišta gradskog zemljišta, te osnovni instrumenti zemljišne politike uredili na potpuno novim osnovama.

Ranije izvršena društvena ulaganja u komunalno opremanje građevinskog zemljišta, položaj tog zemljišta i druge pogodnosti koje se pružaju u njegovom korištenju, valorizovaće se putem rente kao oblika društvenog prisvajanja, koja će se u pretežnom dijelu usmjeravati na uređenje građevinskog zemljišta, razvoj i unapređenje drugih objekata komunalnih djelatnosti kao i za izradu prostorno-planske dokumentacije. Ujednačavanje uslova razvoja društvenih subjekata i uslova života građana na urbanim područjima doprinijeće bržem ostvarivanju planskih opredjeljenja, kako demografskog tako i privrednog razvoja.

Zemljišnom politikom obezbijedit će se ostvarivanje utvrđenih opredjeljenja u demografskoj politici Grada, tako što će se destimulisati rast broja stanovnika u urbanom području Sarajeva, a stimulisati rast broja stanovnika u urbanim područjima opštinskih centa Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo, kao i razvoj privrednih djelatnosti na tim područjima.

Pri tom će se polaziti od opredjeljenja da na dijelovima urbanog područja opština Stari grad, Centar i Novo Sarajevo, broj stanovnika raste samo za prirodni priraštaj, a na dijelovima urbanog područja opština Novi grad, Ilidža i Vogošća, broj stanovnika se uvećava za prirodni priraštaj i dio mehaničkog priliva.

Ostvarivanje ovih opredjeljenja, u domenu mjera zemljišne politike, obezbijedit će se solidarnim učešćem Grada i udruženih opština u troškovima pripremanja i opremanja građevinskog zemljišta, utvrđivanju nižeg nivoa rente, podizanje urbanog standarda i drugim pogodnostima, koje će opredijeliti društvene subjekte i građane za razvoj, život i rad na ovim područjima.

U tom cilju obaviti će se cjelovita istraživanja prostornih lokaliteta i njihovo vrednovanje, istraživanje kriterija za zahvatanje rente po lokalitetima i po nosiocima, a nakon toga će se konstituisati instrumenti zemljišne politike za naredni period.

Zaštita zemljišta obezbjeđivaće se njegovim korištenjem, u skladu sa propisima, ovim planovima, šumsko-privrednim osnovama, vodoprivrednim, saobraćajnim i drugim razvojnim planovima i osnovama.

U tom cilju preduzimaće se aktivnosti na zaštiti zemljišta od neplanske i bespravne izgradnje, sprječavati pretvaranje obradivih površina u građevinsko zemljište, utvrđivati režimi zaštite ugroženih dijelova urbanih područja, zabrane i ograničenja za rad djelatnosti koje mogu zagaditi zemljište, vršiti pošumljavanje zemljišta, uspostavljanje zaštitnih zona oko izvorišta vodosnabdijevanja i drugih objekata, koji se štite ili od kojih se štiti, utvrditi zaštitne pojaseve vodotoka, sprječavati zagađivanje zemljišta otpadnim vodama, regulisati ograničenu upotrebu, proizvodnju i promet štetnih materija, graditi sanitarne deponije i dr.

### **3.3. Obaveze u daljem planiranju**

U skladu sa važećom zakonskom regulativom iz oblasti prostornog uređenja i uopšte planiranja, nakon donošenja Urbanističkog plana za urbana područja i uopšte planiranja, nakon donošenja Urbanističkog plana za urbana područja Sarajevo, Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo, nastaviće se aktivnosti na njegovom provođenju, praćenju i ažuriranju. S tim u vezi slijedi:

- Usklađivanje Prostornog plana Sarajeva za period od 1986. do 2000. odnosno 2015. godine, u dijelovima koji su promijenjeni u procesu njegove razrade, izradom i donošenjem urbanističkih planova Sarajevo, Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo;

- Ratna destrukcija, tranzicija društveno-političkog i privrednog sistema naše države, te tranzicija Sarajeva iz glavnog grada Bosne i Hercegovine kao federalne jedinice bivše Jugoslavije, u glavni grad: Dražave Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Kantona Sarajevo nametnuli su kao hitno potrebu izrade Izmjena i dopuna ovog Plana, a potom izradu novog koncepta urbanog uređenja Kantona Sarajevo.

Hitnim izmjenama i dopunama ovog Plana stvorit će se formalno-pravni uslovi za realizaciju društveno verifikovanih planova, projekata i programa, omogućiti obnova, zaštititi i urediti određeni prostori, omogućiti demolicija te unijeti niz novih sadržaja i funkcija primjerenih naprijed navedenom statusu i poziciji Sarajeva.

Izradi novog koncepta urbanog uređenja Kantona Sarajevo pristupit će se nakon usvajanja Strategije obnove i razvoja Sarajeva, kao strateškog kantonalnog dokumenta i revizije postojećeg, odnosno izrade novog Prostornog plana Kantona Sarajevo."

- Izrada srednjoročnih programa izgradnje, prostornog uređenja koji obuhvataju izgradnju stambenih i privrednih objekata, komunalne infrastrukture, urbane opreme, zaštitu i unapređenje čovjekove sredine, uređenje građevinskog zemljišta, istraživanje, planiranje i izradu dokumentacije, dinamiku izvršenja i ostale mjere;

- Izrada programa razvoja u slučajevima kada se provedbeni planovi rade za dijelove zaštićenih područja kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa koji se izgrađuju, dijelove turističkih i banjskih naselja, sportskih, rekreacionih ili zdravstvenih područja;

- Izrada planova parcelacije za područje gdje se u smislu primjene drugog stepena režima građenja direktno primjenjuje Urbanistički plan kao osnov za izdavanje urbanističke saglasnosti;

- Usklađivanje donesenih provedbenih planova sa ovim planom u dijelovima koji su u suprotnosti sa njim, ili njihovo stavljanje van snage, ukoliko se zbog izmjene namjene isti ne mogu uskladiti sa ovim planom;

- Izrada provedbenih planova za područja za koja ovi planovi nisu doneseni.

Sprovođenje Urbanističkog plana u svemu se usklađuje sa potrebama opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kao i sa mjerama zaštite stanovništva i materijalnih dobara od elementarnih nepogoda i ratnih djejtava.

Građevinska zemljišta, na kojima se u planskom periodu mogu graditi objekti i vršiti drugi radovi, utvrđena su u cjelini i po namjenama u grafičkom dijelu Plana, a opisana u Odluci o sprovođenju urbanističkog plana.

U cilju obezbjeđenja što racionalnijeg korištenja prostora, kontinuiteta procesa planiranja i uvažavanja tekuće prakse, sve u cilju stvaranja optimalnih uslova urbanizacije, nastaviće se istraživanja relevantna za prostorno i urbanističko uređenje.

Stručno tumačenje Urbanističkog plana daje nosilac izrade - Zavod za planiranje razvoja Grada na zahtjev i u dogovoru sa nosiocem pripreme Plana.

Originalan primjerak Urbanističkog plana sa kompletnom analitičko-dokumentacionom osnovom, potpisan i propisno ovjeren čuva se kod nosioca izrade Plana - Zavoda za planiranje razvoja grada Sarajevo.

Nadležni organi za ovu oblast raspolažu sa odgovarajućim brojem primjeraka - kopija Plana, podrazumijevajući tekstualni i grafički dio.

Urbanistički plan je javni dokument i kao takav je dostupan svim zainteresovanim.

U skladu sa urbanim uređenjem, utvrđenim u ovom Planu, izvršiće se usklađivanje gradskih i opštinskih propisa iz oblasti prostornog uređenja.

Hvala što ste naš pretplatnik. Koristite pogodnosti koje dobijate pretplatom.

## O nama

Javno preduzeće Novinsko-izdavačka organizacija SLUŽBENI LIST BOSNE I HERCEGOVINE. Sva prava pridržana. 2014

## Adresa

Džemala Bijedića 39/III  
71000 Sarajevo  
Bosna i Hercegovina  
Email: [sllist@sllist.ba](mailto:sllist@sllist.ba) (<mailto:sllist@sllist.ba>)

## Kontakti

### Centrala

Tel: 033/722-030

Email (<mailto:info@sllist.ba>)

### Uredništvo

Tel: 033/722-038

Email (<mailto:urednistvo@sllist.ba>)

### Pravna služba

Tel: 033/722-051

Email (<mailto:info@sllist.ba>)

### Računovodstvo

Tel: 033/722-045, Fax: 033/722-046

Email (<mailto:racunovodstvo@sllist.ba>)

### Pretplata

Tel: 033/722-054

Email (<mailto:pretplata@sllist.ba>)

### Ekspedit

Tel: 033/722-041

Email (<mailto:info@sllist.ba>)

### Prodaja

Tel: 033/722-079

Email (<mailto:info@sllist.ba>)

### Oglasni odjel

Tel: 033/722-049 i 033/722-050, Fax: 033/722-074

Email (<mailto:oglasi@sllist.ba>)

### Tehnički sekretar

Tel: 033/722-061, Fax: 033/722-064

**Ured direktora**

Tel: 033/722-061

**Komercijala**

Tel: 033/722-042